

**HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUĞUN
SOSYOEKONOMİK NEDENLERİ
VE SONUÇLARI**

Süleyman BOZKUŞ

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Yrd. Doç. Hayati AKSU

2016

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Süleyman BOZKUŞ

**HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUĞUN SOSYOEKONOMİK
NEDENLERİ VE SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Hayati AKSU**

ERZURUM - 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

07/09/2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**HAKKARİ İLİNDE YOKSULLUĞUN SOSYOEKONOMİK NEDENLERİ VE SONUÇLARI**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

07/09/2016

Süleyman BOZKUŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yard.Doç.Dr. Hayati AKSU danışmanlığında, Süleyman BOZKUŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 06/09/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr.Kerem KARABULUT

İmza:

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr.Serap BEDİR

İmza:

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr.Hayati AKSU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / 09 / 2016

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
ŞEKİLLERİN DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. YOKSULLUK KAVRAMI	5
1.1.1. Yoksulluk Türleri	6
1.1.1.1. Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk.....	6
1.1.1.2. Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk.....	7
1.1.1.3. Öznel Yoksulluk- Nesnel Yoksulluk.....	8
1.1.1.4. Kırsal Yoksulluk- Kentsel Yoksulluk.....	9
1.2. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	9
1.2.1. Nüfus Artışı	9
1.2.2. İşgücü Piyasaları.....	10
1.2.3. Göç	11
1.2.4. Eğitim Durumu.....	11
1.2.5. Coğrafiik Unsurlar	12
1.2.6. Siyasi Nedenler.....	13
1.3. YOKSULLUĞU ÖLÇME ENDEKSLERİ	13
1.3.1. Kafa Sayısı Endeksi.....	14
1.3.2. Sen Yoksulluk Endeksi	14
1.3.3. Foster, Greer ve Thorbecke Endeksi	15
1.3.4. İnsani Gelişmişlik Endeksi	16
1.3.5. Yoksulluğun Açığı Endeksi.....	18
1.3.6. Gelir Eşitsizliğinin Ölçülmesi	19
1.3.6.1. Lorenz Eğrisi	20

1.3.6.2. Gini Katsayısı	20
-------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI BOYUTTA YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE DE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ÖNEMİ

2.1. ULUSLARARASI BOYUTTA YOKSULLUK.....	22
2.1.1. Yoksulluğun Dünya Gündeminde Yer Alması	22
2.1.2. Yoksulluğun Küresel Görünümü.....	26
2.1.3. Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi.....	29
2.1.4. Uluslararası Serbest Ticaretin Yoksulluk Üzerine Etkisi.....	30
2.1.5. Uluslararası Boyutta Çevre Sorunları ve Yoksulluk İlişkisi	34
2.2. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE POLİTİKALARI.....	35
2.2.1. Dünya Bankasının Yoksullukla Mücadeledeki Yeri.....	37
2.2.2. IMF'in Yoksullukla Mücadeledeki Yeri.....	40
2.2.3. Birleşmiş Milletler (BM) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Yoksullukla Mücadeledeki Yeri	43
2.2.4. Avrupa Birliği (AB) ve Yoksullukla Mücadele	46
2.2.5. OECD'nin Yoksullukla Mücadeledeki Yeri	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE POLİTİKALARI

3.1. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE.....	51
3.1.1. Türkiye'de Yoksulluk Süreci	51
3.1.2. Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları.....	55
3.1.3. Türkiye'de Yoksulluk Görünümü.....	58
3.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK İLE MÜCADELEYE DESTEK VEREN ÖNEMLİ KURUMLAR.....	64
3.2.1. Yerel Yönetimler	64
3.2.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü	67
3.2.3. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	69
3.2.4. Sağlık Bakanlığı	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUĞUN SOSYOEKONOMİK DURUMU**

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI.....	74
4.2. HAKKÂRİ İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPISI.....	74
4.2.1. Hakkâri İlinin Genel Durumu.....	75
4.2.2. Hakkâri İlinin Sosyoekonomik Yapısı	78
4.2.3. Hakkâri İlinin Türkiye Geneli İle Sosyoekonomik Karşılaştırması	83
4.3. HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUK	95
4.3.1. Yoksulluğun Hakkâri İlindeki Durumu ve Nedenleri	95
4.3.2. Yoksulluğun Hakkâri İlindeki Sosyoekonomik Sonuçları	100
4.4. HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUK SORUNU KONUSUNDA	
ÖNERİLER	102
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	119
EKLER.....	126
ÖZGEÇMİŞ.....	145

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUĞUN SOSYOEKONOMİK NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Süleyman BOZKUŞ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Hayati AKSU

2016, 145 Sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU (Danışman)
Prof. Dr. Kerem KARABULUT
Yrd. Doç. Dr. Serap BEDİR

Yoksulluk, insani gereksinimlerini karşılayamama hali olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk, insanlık tarihi boyunca en önemli toplumsal sorun olmuştur. İlk çağlardan günümüze kadar şekli değişse de hala çözülememiş bir toplumsal sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de ve dünyada yoksullukla mücadele konusunda oldukça önemli gelişmeler sağlanmıştır. Toplumsal refahı artıran çok boyutlu politikalar günümüzde uluslararası kurum ve kuruluşların da katkısıyla önemli artış göstermektedir. Küreselleşme ile birlikte yoksullukla mücadelede önemli bir değişim söz konusu olmuştur. Türkiye'de de 1990'lı yıllarla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde artan şiddet olayları sonucunda önemli oranda yoksulluk artmıştır. Çalışmanın esasını Hakkâri ilinde yoksulluğun sosyoekonomik nedenleri ve sonuçları oluşturmaktadır. Çalışma yoksulluğun Hakkâri ilindeki görünümünü esas alarak çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, kavramsal olarak yoksulluğu ele alarak yoksulluğun türleri, nedenleri ve ölçme endeksleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde, uluslararası boyutta yoksulluk ve yoksullukla mücadelede uluslararası kuruluşların önemi değinilmektedir. Üçüncü bölümde Türkiye'de yoksullukla mücadele ve politikaları açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde ise Hakkâri ilinde yoksulluğun sosyoekonomik durumu değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Sosyoekonomik Nedenler, Hakkâri.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS
HAKKÂRİ PROVINCE IN POVERTY SOCIOECONOMIC CAUSES AND
CONSEQUENCES****Süleyman BOZKUŞ****Advisor: Assist. Prof. Dr. Hayati AKSU****2016, Page: 145****Jury: Asist. Prof. Dr. Hayati AKSU (Advisor)
Prof. Dr. Kerem KARABULUT
Asist. Prof. Dr. Serap BEDİR**

Poverty is defined as a state to meet humanitarian needs. Poverty is the most important social problem through out human history. The shape of the first ages till today continues to exist as a social problem has not changed, still resolved.

In Turkey and in the world has achieved important advances in the fight against poverty. Multi dimensional policies that increase social welfare today is significantly increased with the contribution of international institutions and organizations. Globalization has been concerned with a significant change in poverty. Turkey, as a result of the increased violence in the East and Southeast Anatolia with the 1990 poverty has increased significantly. The study is based on the Hakkâri createsocio-economic causes and consequences of poverty in the province. Working poverty Hakkâri aims to develop solutions based on the appearance of the province.

The study consists of four parts. The first part, conceptual kind of poverty by addressing poverty, explains why and measurement index. In the second part, the international dimension of poverty and the fight against poverty is mentioned the importance of international organizations. In the third section describes the fight against poverty and politics in Turkey. In the fourth section considers the socio-economic situation of poverty in Hakkâri province .

Keywords: Poverty, Poverty Alleviation, Socioeconomic Reasons, Hakkâri.

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
ESAF	: Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı
FGT	: Foster, Greer ve Thorbecke Endeksi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSS	: Genel Sağlı Sigortası
GYKA	: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları
IBRD	: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
ICSID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İGE	: İnsani Gelişim Endeksi
İKR	: İnsani Kalkınma Raporu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PRGF	: Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı
SAF	: Yapısal Uyum Kolaylığı
SHEÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SRAP	: Sosyal Riski Azaltma Projesi
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
TÜİK:	: Türkiye İstatistik Kurumu
WB	: Dünya Bankası
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. HDI'nin Hesaplanmasında Kullanılan Hedef Değerler	18
Tablo 2.1. Dünya Nüfusu Üzerinde Yoksulluk Seviyeleri.....	27
Tablo 2.2. Bölgelere ve Yıllara Göre Yoksulluk Göstergeleri (%).....	28
Tablo 2.3. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketlerin Ülkeler İçerisindeki Durumu (Milyar Dolar)	32
Tablo 2.4. IMF'ye Üye Ülkelerin Kota ve Oy Miktarları (2012 Yılı Sonu).....	41
Tablo 2.5. Binyıl Bildirgesinin Amaçları	45
Tablo 2.6. OECD'ye Üye Ülkelerin İGE Değerleri (2014)	49
Tablo 3.1. TÜİK'in Göstergeleri ile Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları % (2002-2013).....	59
Tablo 3.2. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar, 2010-2014.....	60
Tablo 3.3. 2006-2014 Yılları Arası Maddi Yoksulluk Oranları	62
Tablo 4.1. Hakkâri'de Arazi Dağılımı	76
Tablo 4.2. Hakkâri İlinde Hayvancılık Faaliyetleri (2014).....	79
Tablo 4.3. Hakkâri İlinde Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat 2009-2013 (Bin \$)	80
Tablo 4.4. Hakkâri İlinde Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat 2009-2013 (Bin \$).....	81
Tablo 4.5. Hakkâri İline Giriş, Çıkış Kapılarının Bağlı Olduğu İl ve Ulaşım Yoluna Göre Giriş ve Çıkış Yapan Yabancı Vatandaşlar, 2009-2013.....	82
Tablo 4.6. Hakkâri İlinin Yaşam Endeksini Oluşturan Başlıca Konular İçerisinde Sıralaması ve Endeks Değerleri, 2015	84
Tablo 4.7. 2014 Yılına Ait Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Gelir ve Yaşam Koşullarının Karşılaştırılması.....	86
Tablo 4.8. Hakkâri İlinin Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Sağlık Durumu	87
Tablo 4.9. Hakkâri İlinin Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Eğitim Durumu	88
Tablo 4.10. İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyleri	93
Tablo 4.11. Gelir ve İnsani Yoksulluk Bakımından İller	94
Tablo 4.12. Hakkâri İlinin Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Göç Durumu	96
Tablo 4.13. Hakkâri Kent Merkezine Göç Eden Kırsal Nüfusun Meslek Durumları	98

ŞEKİLLERİN DİZİNİ

Şekil 1.1. Lorenz Eğrisi	20
Şekil 2.1. Gelir Eşitsizliğinin Uluslararası Görünümü	26
Şekil 3.1. Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı 1980-2014.....	63
Şekil 4.1. İlçelere Göre Arazi Dağılımı	77
Şekil 4.2. İllerde Yaşam Endeksi Haritası	92

ÖNSÖZ

Yüksel Lisans döneminde çalışmamın başlangıcından bitimine kadar bütün aşamalarda her türlü desteği sağlayan ve akademik gelişimimde çok değerli katkıları olan danışmanım Sayın Yard. Doç. Dr. Hayati AKSU'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Çalışmam boyunca fikirleriyle ve önerileriyle katkı sağlayan değerli arkadaşım Veysel ATEŞ'e ve Hakkâri ilinde desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Erzurum – 2016

Süleyman BOZKUŞ

GİRİŞ

Yoksulluk genel olarak yeterli gelir ve kaynağa sahip olmama hali olarak tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde yoksulluk farklı boyutlarla ele alınarak kapsamı genişlese de özü itibariyle insani gereksinimlerden yoksun olma durumudur. Bununla birlikte günümüzde yoksulluk, üzerine çeşitli tanımlamalar yapılan ve farklı boyutlarda ele alınan bir toplumsal sorundur.

Yoksulluk toplumsallaşmanın yaşandığı ilk çağlardan günümüze kadar insanlığı ilgilendiren en önemli sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Her ne kadar zaman içerisinde toplumsal dinamikler farklılık gösterse de yoksulluk toplumların en önemli sorunu olmaktadır.

Toplumlar yoksullukla mücadele konusunda, uzun yıllar kendilerine özgün politikalar oluşturmaya çalışmışlardır. Fakat günümüzde küreselleşme ile birlikte artık devletlerin ortak mücadele içerisinde hareket ettikleri görülmektedir. Uluslararası boyutta yoksullukla mücadele, küreselleşmenin kurumsallaşmasıyla birlikte gündeme gelmiştir. Bu sebeple küreselleşme ile birlikte yoksulluk sorunu artık bir ülkeye has bir sorun olarak değil, uluslararası bir sorun olarak görülmektedir.

Devletler, yoksulluk sorununu ele alırken yoksullukla ortak mücadele politikaları oluşturdukları görülmektedir. Bu politikalar ise uluslararası kurum ve kuruluşların çalışmalarıyla somutlaşarak tüm ülkeler için çözüm önerileri sunmaktadır. Ortaya çıkan çözüm önerilerinin ise ülke içerisinde nasıl uygulandığı ve süreçlerinin nasıl işlendiğini yine aynı kuruluşların denetleme birimleri tarafından değerlendirilmektedir.

Türkiye'de de yoksulluk sorunu Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet dönemine kadar toplumun en önemli sorunu olarak görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde yaşanan siyasi sorunlar ve savaşlar halkın yoksulluk içerisinde yaşamasında en önemli sebeptir. Savaşların ortaya çıkardığı tahribat halkın üzerinde büyük bir yük olmuştur. Cumhuriyet tarihinin ilk dönemlerinde halk büyük bir yoksulluk ve sefalet içerisindeydi. I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı İmparatorluğunun zayıflamasıyla birlikte ülke halkı en temel ihtiyaçlarını bile karşılamayacak durumdaydı.

1923 yılında İzmir İktisat Kongresi ile birlikte liberal ekonomi politikalarının ağırlıkta olduğu bir dönem yaşanmıştır. Kongre ile birlikte benimsenen liberal ekonomi politikaları ülke için kalkınmayı ve yerli sermayenin güçlendirilerek dışa dönük bağımlılığın azaltılması amaçlamaktadır. Halkın önemli bir kesimi kırsal alanda yaşadığı için çiftçilerin desteklenmesi ve üretimlerini artırmaya yönelik politikalar oluşturulması yoksullukla mücadelede önemli çalışmalar olarak görülmektedir.

Çok partili hayata geçiş ve DP'nin (Demokrat Parti) iktidar olmasıyla birlikte sanayileşme ve ekonomik politikaları hızlanmaya başlanmıştır. Bu ise köyden kente göçlerin arttığı ve kırsal alanda tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle ilgilenen nüfusun azalmasına neden olmuştur. Kentleşme hızlanmış ve yoksul kesim şehir merkezlerinde artmıştır. Bu ise yoksulluğun görünümünü değiştirmiştir. 1960'lardan sonra sosyal politikaların daha arttığı bir döneme girilmiştir. Yoksul kesime daha çok sosyal yardımlar dağıtılmış ve yoksullukla mücadelede kamu kurumlarının arttığı bir dönem yaşanmıştır. 1980'den sonra dışa açık bir sanayi modelinin yürürlüğe girmesiyle birlikte yoksullukla mücadele konusunda ciddi adımlar atılmamıştır. Kent merkezlerinde yoksulluktan kaynaklı çarpık kentleşme gibi sorunların arttığı görülmüştür. 1990'lardan günümüze kadar siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik krizlerle birlikte yoksullukla mücadelede önemli gelişmeler sağlanmamıştır. Fakat AB'yle (Avrupa Birliği) ilişkilerin gelişmesiyle birlikte sosyal politikalar ve yoksullukla mücadele konusunda kamu kurumlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

2000'li yıllarla birlikte Türkiye, yoksullukla mücadele konusunda içerisinde sağlık, eğitim gibi konular başta olmak üzere birçok alanda sosyal devlet unsurlarını içerisinde barındıran politikalar gerçekleştirmiştir. Uluslararası kurum ve kuruluşlarla ortak girişimler içerisinde olarak yoksullukla mücadelede önemli adımlar atılmıştır. Son olarak sivil toplum kuruluşları yoksullukla mücadele konusunda oldukça önemli bir yerdedir. Özellikle de günümüzde sivil toplum örgütleri yoksulluğu gündemleştiren ve hükümeti hareketlendiren kurumlardır. Bu sebeple hem ulusal hem de uluslararası boyutta etkin olan bu kuruluşlar, yoksulluğu ülke ve dünya gündeminde tutmakta katkı sağlamaktadır.

Hakkâri ili Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan, iki ülkeye (İran ve Irak) sınırı olan ve yer şekilleri bakımından yükseltisinin fazla olduğu bir yerdir.

Yoksulluğun Türkiye'de sosyal yaşam içerisinde en çok hissedildiği illerden biridir. Hakkâri yer altı ve yer üstü zenginlikleri bakımından oldukça önemli kaynaklara sahip bir kent olmasına rağmen, bu zenginliğin sosyal yaşamda bir yansımalarının olmadığı bir yerdir. Tarih boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan kent, terör olayları nedeniyle yoksulluk içerisinde yaşamaktadır.

Hakkâri'de 1990'lardan sonra yaşanan terör olayları ve beraberinde gerçekleşen köylerin boşaltılması yoksulluğu belirgin olarak ortaya çıkaran olayların başındadır. 1990'dan önce hayvancılık Hakkâri için önemli bir gelir kaynağıydı. Fakat artan terör olayları ve beraberinde köylerin boşaltılması ile kırsal nüfusun kent merkezine geldiği görülmüştür. 1990'lı yıllarda yaşanan yoğun göçlerle birlikte yoksulluk Hakkâri'nin sosyoekonomik yapısı üzerinde ciddi bir sorun haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan sonra Hakkâri'nin değişen sosyoekonomik yapısı il için birçok boyutta olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Çalışmanın konusunu oluşturan Hakkâri ilinde yoksulluğun sosyoekonomik nedenleri ve sonuçları, ilin genel yoksulluk durumunu göstermesi açısından önemlidir. Hakkâri ilini yoksulluk açısından ele almak ilde yaşanan mevcut sorunları anlama noktasında önemli sonuçlar ortaya koymaktadır.

Hakkâri ilinin sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu anlama noktasında ilin sosyoekonomik boyutta yoksulluk çalışması yapılması araştırmanın en önemli amaçları arasındadır. Hakkâri de mevcut yoksulluk durumunu ortaya koyarak ilin sosyoekonomik durumu açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın en önemli bölümünü oluşturan dördüncü bölüm, Hakkâri ilinde yaşanan yoksulluk durumunun nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuş yoksulluğu hafifletme hali ile ilgili öneriler sunularak konu sınırlaması yapılmıştır. Hakkâri ilinde yaşanan mevcut yoksulluk sorunu araştırılarak çalışmanın önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Bu sebeple konu sınırlaması hem il açısında hem de ilin yoksulluk ile ilişkisi açısından sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın içeriği dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yoksulluk kavramsal olarak ele almış ve yoksulluğun türleri, nedenleri ile ölçme endeksleri açıklanmıştır. İkinci bölümde yoksulluğun uluslararası boyutu üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte yoksulluk ve yoksullukla mücadelede uluslararası kuruluşların önemi

açıklanmaya çalışılmıştır. Yoksulluğun dünya gündemine önemli yer edinmesi noktasında nelerin etkili olduğu açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye gündeminde en önemli toplumsal sorunların başında yer alan yoksulluk konusu ile ilgili olarak ülkemizde bu sorunla mücadeleye destek veren bazı kurumların politikaları açıklanmıştır. Dördüncü bölüm çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Bu bölümün başlığını oluşturan Hakkâri ilinde yoksulluğun sosyoekonomik durumu değerlendirilerek ilde yoksulluğun neden ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte ilde yoksullukla mücadele konusunda öneriler sunulmuş ve çalışma tamamlanmıştır.

Yapılan çalışmanın yöntemi öncelikle çalışmanın amacına ulaşması için ikincil kaynaklara ulaşma amaçlanarak literatür taraması yöntemine başvurulmuştur. Ayrıca literatürden elde edilen bilgileri desteklemek veya bu bilgilerin geçerlilik ve güvenilirliğini kontrol etmek amacıyla sahadan bizzat ilgililer ile yüz yüze mülakatlar yapılmış ve saha çalışması yöntemine başvurulmuştur. Saha çalışması yöntemi için Hakkâri ilindeki mevcut Sivil Toplum Kurumları, Kamu Kurumunda çalışan yönetici veya teknik elaman ve kanaat önderleri ile mülakat yapılmıştır. Saha çalışması araştırmacı tarafından yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk, günümüzde en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Yoksulluk yoksul olmanın genel ifadesidir. Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kavramı ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeyler ise, içinde bulunan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik göstereceğinden yoksulluk kavramı her zaman gözlemlenen durumla standart durumun karşılaştırılmasını gündeme getirir (Aktan ve Vural, 2002 s.2). Bu sebeple yoksulluk sürekli değişebilen ve ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye hatta yan yana iki şehir arasında bile farklı olarak değerlendirilebilecek bir kavramdır.

Yoksulluk sadece ekonomik bir sorun değildir. Bu sebeple yoksulluğun tanımı yapılırken üzerinde durulması gereken en önemli nokta, yoksulluğu sadece ekonomik açıdan mı; yoksa bunun yanında sosyal ve siyasal durumlarla mı ele alınarak tanımlanması önemli bir sorun olmaktadır. Bu konuyla ilgili Amarty Sen'in yaklaşımı dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre: insanların sahip oldukları maddi ve manevi varlıklar ve toplumda var olan fırsatlarla ve insanların yaşam kalitelerinden duydukları tatmin, yoksulluğu tanımlayan önemli basamaklardan birkaçıdır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011 s.62). Bunun yanında yoksulluğu tanımlayan bir diğer durum ülke vatandaşlarının fırsat eşitliğinden mahrum olmasıdır.

Yoksulluk kavramı insanlık tarihinin önemli bir bölümü için oldukça önemlidir. İnsanlığın toplumlaşma sürecine girmesiyle birlikte yoksulluk belirginleşmeye başlamıştır. İlk çağlarda devletli uygarlıkların oluşmasıyla birlikte yoksulluk toplum için önemli bir hal almıştır.

Yoksulluk, oldukça farklı boyutlara sahiptir ve bu sebeple farklı şekillerde değerlendirmek mümkündür. Lipton (1997), özel tüketimdeki yetersizliklere odaklanarak yoksulluğu belirli bir düzeyin altında kişi başına özel tüketimin söz konusu

olduğu durum olarak (tüketim yaklaşımı) tanımlamaktadır. Drewnowski (1977), yoksulluğu kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun göreceklere bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları şeklinde (subjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak (gelir yoksulluğu) tanımlarken World Bank (1990), yoksulluğun geleneksel tanımını yapmaktadır: Yoksulluk, asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Başka bir ifadeyle yoksulluk maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdüreceğ gelirden yoksun olma halidir (Aktan ve Vural, 2002 s.3).

1.1.1. Yoksulluk Türleri

Yoksulluk gün geçtikçe değişen dünyamızda farklı türlere ayrılmaktadır. Günümüzde ülkelerin refah ve gelişmişlik düzeyi ile toplumların genel yapıları sebebiyle yoksulluğu tek bir tür ile açıklamak mümkün olmamıştır. Bu sebeple yoksulluk kendi içerisinde farklı türlere ayrılmaktadır.

1.1.1.1. Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, yoksulluğun temel unsurlarını içerisinde barındıran yoksulluk türüdür. İnsanların yaşamlarını devam etmeleri için asgari düzeyde ihtiyaçlarını karşılaması durumunu ifade etmektedir.

Mutlak yoksulluk genellikle, ülkelerarası karşılaştırmaların yapılması amacıyla kullanılır. Bu amaç doğrultusunda ülkelerin içinde buldukları farklı koşulları ve gelir dağılımındaki farklılıkları dikkate almaksızın her ülkeye uygulanabilecek bir global yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılır. Bu sınır temel tüketim gereksinimlerini karşılayacağı varsayılan mal demetinin maliyetine denk gelen bir yoksulluk düzeyini tespit eder. Başka bir ifadeyle, seçilen tanıma bağlı olarak yoksulluk sınırı daha alt düzeyde yaşamı sürdürmenin mümkün olmadığı bir asgari tüketim seviyesi belirler. Elde edilen bu yoksulluk sınırı ile hesaplanan gerçek hane halkı ya da fert geliri karşılaştırılmaktadır. Yoksulluk sınırı altında gelire sahip olan kişi veya hane halkı yoksul ve aşırı yoksul olarak sınıflandırılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

Görelî yoksulluk ise bireyin kendi ihtiyaçlarını karşılama konusunda sıkıntı yaşamaması fakat toplumun genel refah düzeyinin altında yaşanmasını ifade etmektedir. Yani toplumun refah düzeyine bağılı olarak değişebilen yoksulluk türüdür.

Yoksulluğun görelî olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirlî bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk tanımlarını, kişi başi sabit bir reel gelir (harcama) düzeyi temelinde yaparken; görelî yoksulluk başka bazı sosyal grupların kişi başi reel geliri (ya da harcaması) şeklinde tanımlar. Görelî yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Görelî yoksulluk çizgisi hesaplanırken atılacak ilk adım araştırmanın yapılacağı sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesidir. Bu aşamada refah ölçüsü olarak hem gelir düzeyi hem de tüketim düzeyi belirlenebilir. Daha sonra bu düzeyin belli bir oranı ise yoksulluk çizgisini verir(Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011 s.63).

1.1.1.2. Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu hayatı sürdürmek veya minimum yaşam standardını karşılamak için kişi ya da hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanabilir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır (Aktan ve Vural, 2002 s.6).

Gelir yoksulluğu hane halkının yeterli düzeyde ihtiyaçlarını karşılamamasından kaynaklı sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Eğitim olanaklarından yeteri kadar faydalanamayan bireyin toplumun diğer kesimlerinden hem iş bulma hem de diğer fırsatlar konusunda geri kalması kaçınılmaz olmaktadır. Bu ise bir takım toplumsal olayların çoğalmasına sebep olmaktadır.

İnsani yoksulluk ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda belirtilmiştir. İnsani yoksulluk kavramı, insani gelişme ve insanca yaşam için maddi olanakların yanı sıra temel

ihtiyaçların karşılanabilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel bazı olanaklara da sahip olmanın gerekliliğine dayanmaktadır. İnsani yoksulluğu ölçmek için geliştirilen İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index) de yaşam süresinin kısalığı, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış kişilerin oranını ölçmektedir. Bir bütün olarak İnsani Gelişme Endeksi, insanların refah düzeylerindeki değişimleri gösteren, ülkelerin kendi içlerinde, farklı bölgelerde ve ülkeler arasında gelişmeyi karşılaştıran, istatistiksel verilere dayalı bir göstergedir. UNDP iktisadi ve sosyal imkânlarla sahip olma düzeyini belirlerken şu üç veriden faydalanmaktadır (UNDP, 1997):

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi
- Temel sağlık imkânlarından yoksun olan nüfus yüzdesi
- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesidir.

1.1.1.3. Öznel Yoksulluk- Nesnel Yoksulluk

Yoksulluğun tanımlanmasında nesnel yaklaşım (refah yaklaşımı) yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen (normatif) değerlendirmeleri içerir. Subjektif yaklaşım ise yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine(fayda yaklaşımı) önem verir. Kişilerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle iktisatçılar, geleneksel olarak objektif yaklaşımı benimsemek eğilimindedirler. Bu yaklaşımı savunanlara göre bireyler her zaman kendileri için neyin en iyi olduğunu değerlendirme yeteneğine sahip değildir. Örneğin, yoksulluğun ölçümünde kullanılan hemen hemen tüm yöntemler objektif yaklaşımı benimseyerek asgari besin gereksinimi konusu üzerinde durmaktadır. Oysa kişiler tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda çok farklı değerlendirmeğe tercihlere sahiptirler. Bazı kişiler yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan yiyecek demetini tercih ederken diğerleri fiziki varlıklarını sürdürmeleri açısından önem taşımayan yiyecek demetine ağırlık verebilir. Bu nedenle yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine bırakan subjektif yaklaşım yoksulluğun ölçülmesinde önemli problem ve karışıklıklara yol açabilmektedir (Aktan ve Vural, 2002 s.6).

1.1.1.4. Kırsal Yoksulluk- Kentsel Yoksulluk

Kırsal ve kentsel yoksulluk, yoksulluğun mekansal bir ifadesidir. Tarımsal üretimi gerçekleştirecek toprağa sahip olmama ve ucuz emek olan kırsal yoksulluğun temelinde topraksız ve kalifiye olmayan işçiler bulunmaktadır. Kırsal yoksulluk, geçinme olanaklarını ve umudunu yitiren kitlelerin kente göç etmesi ile kentsel yoksulluğun temelini oluşturur. Kırsal yoksulluk kentsel yoksulluktan daha yaygın bir yoksulluk türüdür. Kırsal yoksulluk oranının fazla oluşu kentlere göçü beslemekte ve kentsel yoksulluğun artışına zemin hazırlamaktadır (Topgül, 2013 s.282). Çoğu ülkelerde kırsal nüfusun önemli bir bölümü tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Bu sebeple bu nüfusun kente göç etmesi veya üretim yapamama durumuna gelmesi beraberinde oldukça büyük sorunlar da yaratmaktadır.

Kırsal nüfusun şehir merkezine yerleşmesi ile gecekondulaşmanın artması, ucuz işgücünün oluşması, sosyal eşitsizlikler gibi sorunlarla beraber tarım ve hayvancılık alanında ülkeyi zora sokan bir durumdur. Bu sebeple kırsal yoksulluk kentsel yoksulluğu besleyen önemli bir faktördür. Kentsel yoksulluk ise kırsal yoksulluğu çok fazla etkileyen bir faktör değildir.

1.2. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluk tek bir nedenle ortaya çıkabilecek bir konu değildir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler arasında; nüfus artışı, ekonomik yapı, göç, eğitim durumu, coğrafik unsurlar, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, siyasal sebepler gibi birçok fazla sebep bulunmaktadır.

1.2.1. Nüfus Artışı

Nüfus artışı ile yoksulluk arasında oldukça kuvvetli bir ilişki vardır. Nüfus artışı, insanların başta toprak olmak üzere doğal kaynaklarla ilişkisini ve bununla birlikte refah düzeyini etkileyen unsurlardan birisidir. Hızlı nüfus artışı özellikle Az Gelişmiş Ülkelerde (AGÜ) önemli bir yoksulluk nedeni olarak görülmektedir. Dünyanın en az gelişmiş bölgesini oluşturan Güney Sahra ülkelerinde gözle görülen kitlesel yoksulluk, çoğu kez bu bölgedeki hızlı nüfus artışlarıyla ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan, yoksulluk ile nüfus artışı arasındaki ilişkinin sadece bundan ibaret olmadığı, bununla

birlikte nüfus artışlarının AGÜ'de yoksulluğa karşı hane halkı düzeyinde alınan bir önlem olduğuna işaret eden ve hızlı nüfus artışlarının büyümeyi özendiren olumlu etkilerine dikkat çeken görüşlere de gelişme yazınında öteden beri rastlanmaktadır (Şenses, 2014 s.154).

Gelişmiş Ülkelerde (GÜ) ise nüfus artışının düşük olduğu görülmektedir. Bu sebeple nüfus artış hızının az olmasıyla ortaya çıkan istikrar GÜ'lerde yoksulluğu azaltan önemli bir etkidir.

Bunlarla birlikte nüfus artışı, kentlerdeki olumsuz yaşam koşullarının ve çevre tahribatlarının önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Hızlı nüfus artışının, başta toprak olmak üzere, kaynaklar üzerinde büyük bir baskı yarattığı ve gıda talebinin de artmasına yol açarak yoksulluğu artırdığı ve bunun da özellikle durağan teknoloji ve kısıtlı sermaye stokuna sahip geri tarımsal yapılarda, artan ölçülerde doğal ve çevresel kaynaklara başvurulmasına ve çevrenin ve ortak kullanım alanlarının tahribatına yol açtığı ileri sürülmektedir (Şenses, 2014 s.155).

1.2.2. İşgücü Piyasaları

Yoksulluk, işgücü piyasalarını etkileyen önemli bir faktördür. GÜ ile AGÜ arasında işgücü yönünden oldukça büyük farklar vardır. Bu farklılıkların en büyük kaynağı kuşkusuz yoksulluktur. Yoksulluğun, beraberinde ucuz işgücü getirdiğini ve emek sömürsünün ortaya çıkmasına sebep olduğunu böylelikle de iş gücü piyasalarını etkilediğini söyleyebiliriz.

İşgücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişkinin saptanabilmesinde temel güçlük ,yoksulluğa ilişkin veriler gibi, işgücü piyasalarına ilişkin verilerin, özellikle AGÜ'de, güvenilirliği ile ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde dahi önemli boyutlara ulaşan kayıt dışı çalışmanın AGÜ'de çok daha yaygın olması ve bu ülkelerde tarım sektörü yanında enformel bir sektörün de işgücü piyasası içinde önemli bir yer tutması veri sorunlarını daha da ağırlaştıracaktır (Şenses, 2014 s.164). Kayıt dışı çalışma tüm ülkeler için oldukça büyük bir sorundur. Ülkemizde de bunu ele almak mümkündür. Suriyeli savaş mağduru ailelelerin Türkiye içerisinde oldukça büyük bir nüfusa sahiptir. Dört

milyondan fazla Suriyeli mülteci¹ barındıran ülkemizde kayıt dışı çalışan oldukça fazla Suriyeli mülteci vardır. Bu ise işgücü piyasasını oldukça etkilemektedir. Ücretlerin düşmesine sebep olmakta bu ise nihayetinde yoksulluğu artırmaktadır.

1.2.3. Göç

Göç oldukça geniş bir konu olmakla birlikte yoksulluğu etkileyen en önemli unsurlardan birisidir. Göç kavramı, yoksullukla oldukça kuvvetli bir ilişkisi olmakla birlikte yoksulluğu besleyen en önemli unsurlar arasındadır. Özellikle kırdan kente göç, başta olmak üzere tüm göç çeşitlerini bu çerçevede ele almak mümkündür.

Göç ile yoksulluk arasındaki ilişki, oldukça karmaşık ve sonuçları bakımından farklı boyutlarda ele alınabilecek bir ilişkidir. Yoksullar, bir yerden başka bir yere gitme durumları pek mümkün olmayan kesimlerdir. Diğer kesimlere oranla göç durumu yaşayan yoksul kesim, gittiği yerde yoksulluğu artırıcı bir pozisyonda olmaktadır.

Kentsel yoksulluğun hangi ölçüde kırdan kente göçlerin bir sonucu olduğu oldukça araştırılan bir konudur. Bununla ilgili belli başlı iki görüş hakimdir. Birinci görüş, kırsal kesimde yaşayan yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucunda kentlere sürüklendiklerini, göçlerin kır-kent kazanç farklılıklarının büyüklüğüne bağlı olarak artacağını ve hızlı göçlerin kentsel alanlardaki düşük istihdam artışları karşısında hızlı bir enformelleşme ve bununla birlikte yoksullaşma sürecine neden olacağını ileri sürmektedir. Böylelikle kentsel yoksulluk, kırsal yoksullukla benzeri olarak görülmekte ve hızlı kentleşme süreciyle ele alınmaktadır. İkinci görüş, yoksulluğun göçü beslemediğini ayrıca yoksulluğu kısıtlayan bir etmen olarak görüldüğünü ve kırsal alanda yaşayan küçük toprak sahipleri ile topraksızları, ücret karşılığı çalıştırılmasıyla göç maliyetini karşılama güçlükleri karşısında göçten en az yararlanan kesim olduğunu ileri sürmektedir (Şenses, 2014 s.162).

1.2.4. Eğitim Durumu

Eğitim düzeyi bir toplumun yaşam kalitesini belirleyen en önemli konuların başında gelmektedir. Toplumun eğitim seviyesi ne kadar yüksek ise toplumun refah düzeyi o kadar yüksek olur.

¹Erişim 12.11.2015: <http://www.unhcr.org.tr/?content=648>

Eğitim durumu ile yoksulluk arasındaki ilişkiye bakacak olursak eğitimin yoksulluğu azaltan bir faktör olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerin kalkınma politikaları belirlenirken en önemli başlığı eğitim oluşturmaktadır. Bu sebeple bir ülkenin eğitime ayırdığı bütçe ve kaynaklar ülkenin yoksulluğunu düşüren önemli faktörlerdir.

1.2.5. Coğrafik Unsurlar

İnsanların yaşadıkları coğrafik yer ile yoksulluk arasında ilişki vardır. Verimsiz topraklarda yaşayan kesim, dışa bağımlı ve tarımsal üretim olanaklarından yoksundur. Bu durum ise yoksulluğu besleyen bir unsur olmaktadır. Bununla birlikte ulaşım olanakları da yoksulluğu coğrafik olarak etkilemektedir. Yani ulaşım olanakları zengin olan yerler yoksul kesimin az olduğu yerlerdir.

Yoksulluğun belli başlı yerlerde yoğunlaşmasının birçoğ sebebi vardır. Bunlar; doğal ve iklimsel koşullar, konut ve istihdam olanakları, altyapı, kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesi ve ekonomideki yapısal değişikliklerden farklı şekillerde ve derecede etkilenme gibi boyutlar ön plana çıkabilmektedir. Birçoğ ülkede yoksulluk oranının, bazı durumlarda açık bir farkla, ülke standartlarının üzerinde olduğu bölgeler bulunmaktadır. Bu tür bölgelerde yoksulluğun süreklilik arz etmesinin sebepleri arasında standart etmenlerin (alt yapı, kaynak miktarı ve bileşimi, fiziksel ve beşeri sermaye stoku) dışında yoksulların ayrı yerlerde oturma ve yoksulluğa sebep olan bir kaç nedenle birlikte mücadele etmek zorunda kalmaları neticesinde yoksulluktan kurtulma yollarının kapanması durumu ortaya çıkmaktadır (Şenses, 2014 s.162). Yoksul kesim ile zengin kesim arasındaki uçurum, sadece ekonomik durumları değil bunlar dışında da toplumsal ayrışmaların ve diğer ayırıcı faktörlerin de oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple yerleşim boyutunu coğrafik durum ile ele almak gerekmektedir. Son olarak, iklim koşulları ağır olan, sınırlı doğal kaynaklara sahip, yer şekillerinin kötü ve ulaşım olanaklarının yetersiz olması orada yaşayan nüfusun yoksulluğunu artıran önemli coğrafik faktörler olarak görölmektedir.

1.2.6. Siyasi Nedenler

Savaş, hem ekonomik hem de toplumsal sonuçları oldukça ağır olan çatışmalı bir durumdur. Bu dönemlerde alınan siyasi kararlar yoksulluğu etkilemektedir. Bu sebeple savaş, ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle yoksulluğu artırıcı bir etki yaratmaktadır. Savunma sanayisine ayrılan bütçe, ülkeler için oldukça önemli bir pay oluşturmaktadır. Günümüzde hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde silahlanma gitgide artmaktadır. Ülkelerin savunma sanayisine aşırı önem vermesi de ekonomide büyük bir gerilemeye sebep olabilmektedir. Bunun belirgin örneklerinden biri Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecidir. Ayrıca savunma sektörü, sağlık, konut, eğitim, yoksulluğun önlenmesi ve çevresel sürdürülebilirlik gibi insan güvenliğine yapılacak yatırımlar yoluyla şiddet kullanılan çatışmaları önleme potansiyelinin azaltılmasına yardımcı olabilecek önemli kaynakları kullanmaktadır. Bundan dolayı sosyal refahın artırılmasında kullanılacak kamu harcamaları içindeki sosyal harcamaların oranını düşürmektedir. Askeri harcamaların, eğitim ve sağlık harcamaları toplamına oranı, gelişmiş ülkelerde yüzde 55, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 104'dür (Yılmaz, 2006 s.46).

1.3. YOKSULLUĞU ÖLÇME ENDEKSLERİ

Yoksulluk, çok boyutlu ve oldukça karmaşık bir durum olduğu için ölçülmesi de bir hayli zordur. Bu karmaşık durumu ortadan kaldırmak için bazı ölçüm yöntemleri uygulanmaktadır. Yoksulluğu ölçmek için kullanılan yöntemler, ya gelirleri yoksulluk sınırının altında kalan kişilerin sayısı ya da bu kişilerin toplam gelirleri ile yoksulluk sınırı arasındaki fark üzerinde yoğunlaşırlar. Birinci yaklaşım yoksulluk sorununun kapsamını, ikinci yaklaşım ise yoksulluğun hem kapsamını hem de yoğunluğunu ölçmektedir. Dünya Bankası'na göre yoksulluğun ölçümüyle ilgili tüm yöntemler, yoksulluğun tanımlanması konusundaki subjektiflik sebebiyle belirli bir keyfilik içerir. Yoksulluk sınırı, bir araştırmacı tarafından belirleniyorsa (normatif) o araştırmacının değer yargılarını içinde barındırır. Bu nedenle son dönemlerde yapılan araştırmalarda analizin türü ve hedefine bağlı olarak farklı yoksulluk ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002 s.19). Bununla birlikte yoksulluğu ölçmek üzere bazı endeksler kullanılmaktadır. Bunlar: Kafa Sayısı Endeksi, Sen Yoksulluk Endeksi,

Foster, Greer ve Thorbecke Endeksi, İnsani Gelişmişlik Endeksi, Yoksulluğun Açığı Endeksi, Thomas Yoksulluk Endeksidir.

1.3.1. Kafa Sayısı Endeksi

Yoksulluğu ölçmede kullanılan en yaygın yöntem, Kafa Sayısı Endeksidir. Buna göre yoksulluk sınırı altında kalan kişilerin toplam nüfus içerisindeki oranını göstermektedir. Bunu formül ile göstermek gerekirse;

$$\text{Kafa Sayısı Endeksi} = Y/M$$

Y: Yoksulluk sınırı altında yaşayanlar

M: Toplam Nüfus

Yoksulluğu ölçme yöntemlerinden 1970'li yılların ortalarından itibaren gözlenen gelişmelerin en önemli çıkışı özünde Kafa Sayısı Endeksine yöneltilen eleştiriler oluşturmuştur. Kafa Sayısı Endeksi, yoksul insan sayısını önemsemediği ve yoksulluk sınırının hemen altındaki bir kişiyle onun çok altındaki bir kişi arasında ayırım yapmayarak ve yoksul kitle içindeki gelir dağılımına duyarsızlaşarak yoksulluğun yoksulluk derecesini ölçemediği için oldukça eksik kalmıştır (Şenses, 2014 s.65). Kafa Sayısı Endeksi yoksulluğu ölçmede eksik kalmıştır. Bu sebeple günümüzde yoksulluğu ölçmede çok fazla kullanılmamaktadır.

1.3.2. Sen Yoksulluk Endeksi

Sen Yoksulluk Endeksi, yoksul kesim içerisinde yer alan kişi sayısını, yoksulluğun boyutlarını ve yoksul kesim arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını dikkate alan bir ölçüttür.

Sen Yoksulluk Endeksi, yoksulluk konusuna oldukça önemli katkılar sunmuştur. En önemli katkısı yoksul bir hane halkının geliri düştüğünde yoksulluk endeksinin artması gerekmektedir. Ayrıca yoksul bir hane halkından daha yüksek gelirli yoksul bir hane halkına gelir transfer edildiğinde yoksulluk endeksinin artması gerekir. Bu durum ise Kafa Sayısı Endeksinin kimi temel eksikliklerini gidermektedir (Şenses, 2014 s.66).

Bununla birlikte Sen Endeksini formül ile göstermek gerekirse; H, Kafa Sayısı Oranını; I, Gelir Açığı Oranını ve Gp, yoksullar arasındaki gelir dağılımı ölçütünü yani Gini Katsayısını göstermek koşuluyla;

$$S = H I + H (1 - I) Gp$$

Yoksullardan herhangi birinin gelirinde bir düşüş ortaya çıkmışsa yoksulluk ölçütünde bir yükseliş meydana gelir. Diğer bir ifadeyle yoksulların durumunda ortaya çıkan kötü bir durum yoksulluk oranında bir artışa yol açar. Diğer yandan zengin bir kişiden yoksul kişilere gelir transferi olursa yoksulluk ölçütünde bir düşüş meydana gelir. Yoksulluk ölçütü zenginlerin gelirleri karşısında hiçbir farklılık göstermez, bunun yanında sadece yoksulların durumu üzerine odaklanır. Yoksullar arasında tam eşitsizlik koşulları olması halinde (Gp=1) Endeks Kafa Sayısı, Yoksulluk Endeksine eşit olurken; yoksullar arasında tam eşitlik varsa (Gp=0) Endeks Gelir Açığı Endeksine eşit olur(Aktan ve Vural, 2002 s.29).

1.3.3. Foster, Greer ve Thorbecke Endeksi

Foster, Greer ve Thorbecke endeksi (FGT), yoksulluk ölçüm yöntemleri arasında en önemli endekslere dendir. FGT endeksi 1984 yılında Foster, Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilmiştir.

FGT endeksi, kendisinden önceki yoksulluk ölçüm endekslerine yapılan temel eleştirileri giderme noktasında iki önemli konu üzerinde katkı sunmaktadır: Birincisi, endeksin toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayırabilme boyutuyla ilgilidir. FGT endeksi yoluyla, yoksul kesim birbirleriyle kesin çizgilerle ayrılmış farklı sosyoekonomik ya da bölgesel gruplara bölünebilmekte ve bunlarla yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmekte ve alt gruplara yönelik endeksler alt grupların nüfus paylarıyla yoğunlaştırılarak toplandığında da toplam yoksulluk oranı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yoksulların sayısından ziyade yoksulluğun derinliği ve farklı gruplar üzerinde göreceli yoğunluğuna yönelik bilgiler sunmaktadır. İkincisi, yoksul kesimin gelirlerindeki artışın diğer kesimlerle mukayese edilerek daha fazla fayda sağlayacağı yöntemi ile yoksulluğa karşı tepkinin derecesine koşut olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermesinden ve bölüşüm sorunlarına duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır (Şenses, 2014 s.67). FGT endeksi yoksulluğu ölçmede daha

gerçekçi ve somut göstergeler ortaya koymaktadır. Yoksul kesimin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yönelik bilgiler sunmaktadır.

FGT endeksi şu şekilde formüle edilmektedir;

$$FGT_{\alpha} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^H \left(\frac{z - y_i}{z} \right)^{\alpha}$$

N: Gözlem kişi sayısı

H: Yoksul sayısı

y: Yoksul bireylerin eşdeğer geliri

z: Yoksulluk eşiği

α : Bireysel yoksulluk açığı tartı parametresi ($\alpha \geq 0$ için ölçüler tanımlanır ve α endeksin yoksulluğa duyarlılığının bir göstergesidir.)

$\alpha=0$ için; bu formül Kafa Sayım Oranı veya FGTO (yoksulluk göstergesi) elde edilmiş olur.

$\alpha=1$ için; bu formül yoksulluk açığını verir. (Yoksulluk açıklarının toplamı hesaba katılmış ve tüm nüfusa bölünmüş olur). Bu ortalama yoksulluk açığı FGT1 sonucunu verir.

$\alpha=2$ için ; bu formül yoksulluk açığının karesini verir. α 'nın 1'den büyük olması, yoksulluk ölçüsünün yoksulluk göstergesi ve yoksulluk açığının her ikisine de duyarlı olduğu anlamına gelir. Bu formül ile yoksulluk açığı ya da yoksulluk açığının karesini kafa sayım oranı ile birlikte kullanmak, bu ölçünün gelir yoksulluğunun farklı yönlerini sunmasını sağlamıştır (Beken, 2006 s.79).

1.3.4. İnsani Gelişmişlik Endeksi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından itibaren Birleşmiş Milletlere bağlı ülkelere her yıl İnsani Kalkınma Raporu (İKR) sunularak ülkelerin insani kalkınma düzeylerinin ne olduğunu ve bu düzeyin diğer ülkelerde karşılaştırılmasını değerlendirmektedir. Raporla ülkelerin kalkınma ölçüleri, İnsani Gelişim Endeksi (İGE) ile ölçülmektedir. İGE'nin üç temel unsuru vardır. Bunlar: eğitim, sağlık ve kişi başına düşen milli gelir şeklindedir. İGE ülkelerde yaşayan

vatandaşların kalkınmasıyla ve yaşam standartlarıyla ilgilendir. Bu sebeple merkezi, insan odaklıdır.

İnsani gelişme, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına göre şu şekilde tanımlanmaktadır: “İnsani gelişme, insanların seçeneklerinin artırma sürecidir. En önemli olanlar, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, eğitilmiş olmak ve iyi bir yaşam standardına sahip olabilmektir. İlave seçenekler, siyasal özgürlük, koruma altında insan hakları ve Adam Smith'in toplumda diğerlerine utanmadan karışabilme yeteneği olarak açıkladığı özsaygıyı içerir” (UNDP, 1990)

İGE, temel insani kapasitelerinin ortalama bir ölçümü ve aynı zamanda üç temel boyut üzerine kurulu olan insani kalkınmanın özet bir ölçümüdür. İGE, insani kalkınmanın üç temel boyutu çerçevesinde bir ülkenin ortalama başarılarını ölçmektedir. İnsani kalkınmada sözü edilen bu üç temel boyut, 2005 yılında UNDP'nin yayınlamış olduğu İnsan Kalkınma Raporunda (UNDP, 2005 s.341) şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Doğumda yaşam beklentisi olarak ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam,
- Yetişkin okur/yazar oranı ve gayri safi okula kayıt oranı olarak ölçülen bilgi
- Satın alma gücü paritesine (SGP) göre hesaplanan kişi başına GSYİH olarak ölçülen arzulan bir yaşam standardı.

Hesaplama ilk önce insani kalkınmanın üç unsuruna ait göstergeler ayrı ayrı birer endeks haline getirilmektedir. Doğumda yaşam beklentisi, yetişkin okur/yazarlık oranı ile brüt okullaşma oranı ve yaşam pahalılığını bölgesel olarak yansıtan satın alma gücü paritesine göre kişi başına reel GSYİH göstergeleri; sırasıyla yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksine dönüştürülmektedir. Son olarak bu endeksler birleştirilerek tek bir endekse yani İGE'ye dönüştürülmektedir (UNDP, 2005).

İGE'yi oluştururken her bir değişken bir ölçeklendirme işlemiyle normal birer sayı haline getirilmektedir. Bu süreçte her bir değişken için maksimum ve minimum değerler seçilmekte ve bu değerler arasındaki fark, ölçekleri tanımlamaktadır. Normal birer sayı haline getirilen değişkenler şu şekilde oluşturulmaktadır: Önce, gözlemlenen değer ile minimum değer arasındaki fark belirlenmekte, sonra bu farklılık maksimum ve minimum değerler arasındaki farklılığın bir oranı olarak gösterilmektedir. Böylece endeks değeri 0 ile 1 arasında ölçeklendirilmiş olmaktadır (Tüylüoğlu, 2015 s.62).

Ölçekleme ve normal birer sayı haline getirme işlemi iki nedenden dolayı gereklidir. Birincisi, İGE'nin içinde yer alan değişkenler farklı birimlere sahiptir. Şöyle ki, yaşam beklentisi yıllarla, yetişkin okur/yazarlık oranı yüzde ile ve kişi başına GSYİH ise para birimiyle gösterilmektedir. Bunlar normal birer sayı haline getirilerek farklı birimler elimine edilmekte ve saf sayılara ulaşılmaktadır. İkinci olarak, ölçekleme işlemi ülkelerin uluslararası düzeyde karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. İGE'yi oluşturan her bir boyut endeksi 0 ile 1 arasında bir değer alacak şekilde aşağıdaki gibi formüle edilmiştir (UNDP, 2005):

$$\text{Boyut Endeksi} = (\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}) / (\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer})$$

Formülde gerçek değer, ülkenin fiilen sahip olduğu değeri göstermektedir. minimum ve maksimum değerler ise İGE'nin hesaplanmasında geliştirilen hedef değerlerdir (UNDP, 2005).

Tablo 1.1. HDI'nin Hesaplanmasında Kullanılan Hedef Değerler

Göstergeler	Maksimum Değer	Minimum Değer
Doğumda Yaşam Beklentisi	85	25
Yetişkin Okur/Yazarlık (%)	100	0
Birleşik Brüt Okullaşma Oranı (%)	100	0
Kişi Başı GSYİH (\$)	40.000	100

Kaynak: UNDP, İnsani Kalkınma Raporu 2012.

İGE, tek tek hesaplanan boyut endekslerinin basit bir ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. İGE değerlerinin 0,000-0,499 arasında olması düşük, 0,500-0,799 arasında olması orta ve 0,800-1,000 arasında olması ise yüksek insani kalkınma düzeyini göstermektedir.

1.3.5. Yoksulluğun Açığı Endeksi

Yoksulluğun açığı endeksi, yoksulluğu kapsamlı bir şekilde ölçmek ve yoksulluk çizgisine olan duyarlılığı azaltabilmek için yoksulların kazançları ve tüketimleri

yoksulluk sınırından uzaklığının ortalamasının yoksulluk sınırına oranı olarak tanımlanır (Kabaş, 2009, s.25). Yani önceki bölümde açıklamaya çalıştığımız Kafa Sayısı Endeksinden farklı olarak genel ve kapsamlı bir yoksulluk ölçümü oluşturur.

Yoksulluk açığı oranı hesaplanırken öncelikle yoksul bireylerin gelir açığı hesaplanır. Gelir açığı yoksulluk sınırı ile kişinin geliri arasındaki farka eşittir. Yoksulluk açığı oranı, yoksulluk sınırı altındaki kişiler için hesaplandığından negatif olmaz. Yoksul olmayanların yoksulluk açığı ise sıfıra eşittir. Yoksulluk açığı, yoksulluk sınırına bölünüp tüm yoksul bireyleri kapsayacak şekilde toplandıktan sonra toplam nüfusa bölünerek yoksulluk açığı oranına ulaşılır (Doğan, 2014 s.15).

Yoksulluk açığını ölçen formül şu şekildedir:

$$\text{OGE} = \text{YSG} - \text{YOG}$$

YSG: Yoksulluk sınırındaki geliri,

OGE: Ortalama gelirdeki eksikliği,

YOG: Yoksulların ortalama geliri ifade etmektedir.

Bu formülden hareketle yoksulluk sınırı altındakileri bu durumdan kurtaracak (yoksulluk sınırını aşmalarını sağlayacak) miktarı ölçebilmektedir. Bu ise yoksul kesimin mevcut durumlarını iyileştirebilmek için ne miktarda bir yardıma ihtiyaçları olduğunu belirleme imkanı tanır (Buluş, 2006 s.20).

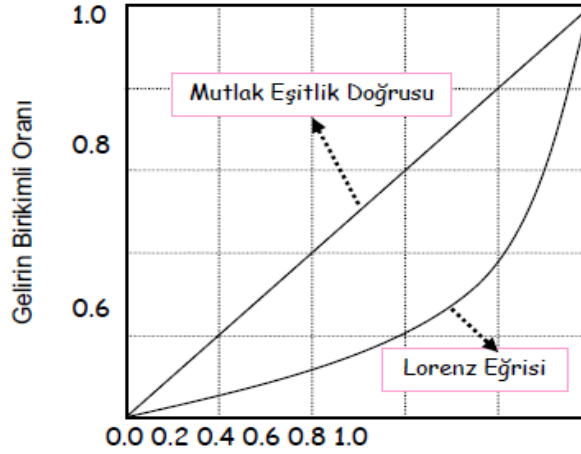
1.3.6. Gelir Eşitsizliğinin Ölçülmesi

Gelir eşitsizliği ile yoksulluk birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Gelir eşitsizliği yoksulluğu besleyen bir boyuttur. Bu sebeple gelir eşitsizliğinin ölçülmesi yoksulluğu anlamada önemli bir yöntemdir. Gelir eşitsizliğini ölçmede kullanılacak araçlar arasında Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı önemli yere sahiptir. Bir ülkede gelir eşitsizliğini ortaya çıkarmada kullanılan en yaygın yöntemler arasında yer alır. Gelir dağılımlarında meydana gelen değişimleri özellikle yüksek gelire sahip olan kesim ile yoksul kesim arasındaki farkı ortaya çıkarmakta kullanılmaktadır.

1.3.6.1. Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrisi, milli gelirin ve bu geliri elde eden nüfus arasındaki dağılımını göstermek amacıyla geliştirilen bir ölçme aracı olarak tanımlanmaktadır. Lorenz eğrisi milli gelirin belirli bir birikimli payı ile onu elde edenlerin birikimli payı arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır (Çalışkan, 2010 s.5).

Lorenz eğrisi çizilirken bir karenin yatay eksenine nüfusun birikimli payları, dikey eksenine nüfusun belirli bir oranı için gelirin birikimli oranı kaydedilir. Eşit birikimli nüfus paylarının milli gelirden aldıkları birikimli paylar işaretlendiğinde Lorenz eğrisi ifade edilmiş olur. Lorenz eğrisini aşağıdaki şekilde çizilir (Çalışkan, 2010 s.5).

Şekil 1.1. Lorenz Eğrisi

Şekil 1.1'de de görüldüğü gibi mutlak eşitlik çizgisi gelir dağılımında adaletin sağlandığı yani eşitsizlik durumunun olmadığı durumdur. Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik çizgisi arasındaki mesafenin açık olduğu bölge ise eşitsizlik oranı olarak ifade edilir. Bu sebeple gelir dağılımında eşitsizlik artışı Lorenz eğrisinin mutlak eşitlik çizgisinden uzaklaştıkça aşağı doğru sarkması olarak ifade edilir. Bununla birlikte gelir dağılımında tam eşitsizlik durumu ise Lorenz eğrisi yatay ve dikey ekseninde oluşur.

1.3.6.2. Gini Katsayısı

Gelir eşitsizliğini ölçmek amacıyla kullanılan yaygın yöntemlerden diğeri ise Gini katsayısıdır. Gini katsayısı, Lorenz eğrisinde 45 derecelik mutlak eşitlik doğrusu ile

Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusunun altında kalan üçgenin alanına oranı olarak ifade edilir (Çalışkan, 2010 s.5) Gini katsayısının değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Katsayının yükselmesi yani 1'e doğru yaklaşması ile gelir eşitsizliği artmaktadır. Bununla birlikte 0'a yaklaştıkça ise gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaldığını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI BOYUTTA YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE DE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ÖNEMİ

2.1. ULUSLARARASI BOYUTTA YOKSULLUK

Yoksulluk, uluslararası bir sorun olarak günümüzde varlığını sürdürmektedir. Gelişmiş veya az gelişmiş ülkeler gibi ayırım gözetmeksizin uluslararası boyutta ele alınması gereken sorunların başındadır. Günümüzde dünya nüfusunun % 10'u toplam dünya gelirinin yüzde yetmişten fazlasını yoksul kesim oluşturmaktadır. Toplamda yedi milyara yakın dünya nüfusunun 2.5 milyarlık bölümü günlük 2 dolar ve 1 milyarı ise günde 1 doların altında yaşamaktadır. Yoksullukla birlikte ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsizlik giderek büyümektedir. Gelişmekte olan veya az gelişen ülkeler gelişmiş ülkelere göre daha yavaş büyüme oranına sahip olduğu için ülkeler arasındaki gelir farkı giderek artmaktadır. 1960 yılında en zengin 20 ülkenin geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinden 18 kat fazla iken, 1995'te bu oran 37 ile ikiye katlanmıştır. Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan sanayileşen nüfus, dünya zenginliğinin % 85'ini elinde tutmaktadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011 s.62). Görüldüğü gibi zengin ile fakir arasındaki gelir farkı gün geçtikçe artmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde oluşan yoksulluk durumu ile gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk durumu birbirlerinden oldukça farklıdır.

Yoksulluğun dünya gündeminde önemli bir yere sahip olmasıyla ülkelerin bu konuya yoğunlaşmaları hız kazanmıştır. Günümüzde yoksulluk uluslararası bir sorun olmasından kaynaklı, devletler bu sorunu çözmede bir takım ortak girişimlerde bulunmuştur. Yoksulluğun dünya gündeminde yer alması ve devletlerin bu konuda ortak mücadele yöntemleri belirlemesi yoksulluğa uluslararası bir boyut kazandırmaktadır.

2.1.1. Yoksulluğun Dünya Gündeminde Yer Alması

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte ülkelerin artık birbirleriyle ilişkileri daha fazla gelişmiştir. Mevcut sorunlar veya gelişmeler, sadece bir ülkede değil birçok ülkede görülmüştür. Bununla birlikte ortak ticari ilişkiler uluslararası bir boyutta ele

alınarak uluslararası alanda kurumlaşmalar gittikçe artmıştır. Böylelikle küreselleşme hızlanarak tüm dünyayı içine alacak bir boyutta ele alınmaya başlanmıştır.

Küreselleşmenin hızlanması, II. Dünya Savaşından hemen sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Bretton Woods kasabasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansıyla birlikte başlamıştır. Bu konferansta, özellikle II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımları ortadan kaldırmak ve dünyayı ekonomik olarak rahata kavuşturmak üzere 1944 yılında IMF (International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu) ve WB (World Bank- Dünya Bankası) ile 1955 yılında kurulan GATT (General Agreement on Tariffs and Trade- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) gibi uluslararası kuruluşların oluşturulması hız kazanmıştır. Bu kuruluşlarla birlikte 1950'lerden sonra küreselleşme ekonomik olarak büyük bir gelişme kazanmıştır.

WB'nin gerçek adı, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'dır. Buradaki "kalkınma" cümlesi bu kuruluşun asıl anlamını içermektedir yansıtmaktadır. IMF ise daha çok küresel krizlerin oluşmaması için gerekli tedbirleri almak için görevlendirilmiştir. IMF bunu, küresel toplam talebi muhafaza etmek için gerekli önlemleri alamayan ve ekonomilerinin çökmesini engelleyemeyen ülkelere, uluslararası bir boyutta baskı uygulayarak yerine getirmeyi amaçlamaktaydı. Eğer ülkeler toplam talebi kendi imkanlarıyla karşılamayacak durumda ise ve ekonomik krizle karşı karşıya olan ülkelere gerektiğinde likidite sağlayacaktı. Bununla birlikte üçüncü bir kuruluş olarak GATT oluşturulmuştur. GATT uluslararası ticareti engel olan gümrük tariflerini düşürmede önemli bir başarı sağlamış olsa da Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi oldukça fazla yetkilere sahip bir kuruluşa uluslararası düzlemde ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle de az gelişmiş ülkeleri küreselleşme sürecine daha fazla dahil edebilmek için büyük sermayeye sahip gelişmiş ülkelerin yeni pazarlara daha rahat açılma düşüncesi çerçevesinde ihtiyaç duyulan WTO, yedi yıl süren görüşmeler sonucu 1995 yılında GATT yerine kurulmuştur (Memiş, 2014 s.152).

IMF, WB ve WTO küreselleşmenin en önemli kurumlarıdır. WTO, Kamuoyunun dikkatlerini IMF ve WB kurumları kadar çekmese de WTO, liberalleşme eğilimini mal ticaretinin ötesinde hizmet ticaretine ve dış ticaretle ilgili olarak düşünsel mülkiyet hakları ve yatırım alanlarına doğru genişletme açısından etkili bir güç olarak ortaya çıktı. Kuruluşundan bu yana kısa bir süre geçmesine karşın WTO şimdiden, IMF ve WB

ile aynı amaçlar doğrultusunda hareket edeceğinin işaretlerini vermeye başladı. WTO, az gelişmiş ülkelerin dış ticarete, yabancı sermaye yatırımlarını ve teknoloji akımlarına daha açık bir hale gelmelerini sağlayarak, çokuluslu şirketlerin hareket alanındaki engelleri kaldırarak, emek ve çevre standartları ve rekabet politikası gibi konuların bu çerçevede gündeme gelmesine yol açarak bu ülkelerin devlet müdahale alanını özellikle sanayileşme politikası açısından önemli ölçüde daraltan bir işleve sahip olduğunu kanıtladı (Şenses, 2004 s.5). WTO, ülkeleri uluslararası ekonomik sisteme entegre etmede oldukça önemli bir pozisyondadır. Bu sebeple gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin dış ve iç ticaretine yönelik müdahaleleri WTO ile daha da hızlandırmıştır. Bu ise az gelişmiş ülkelere yönelik yoksulluğu artırıcı bir faktör olarak görülebilir.

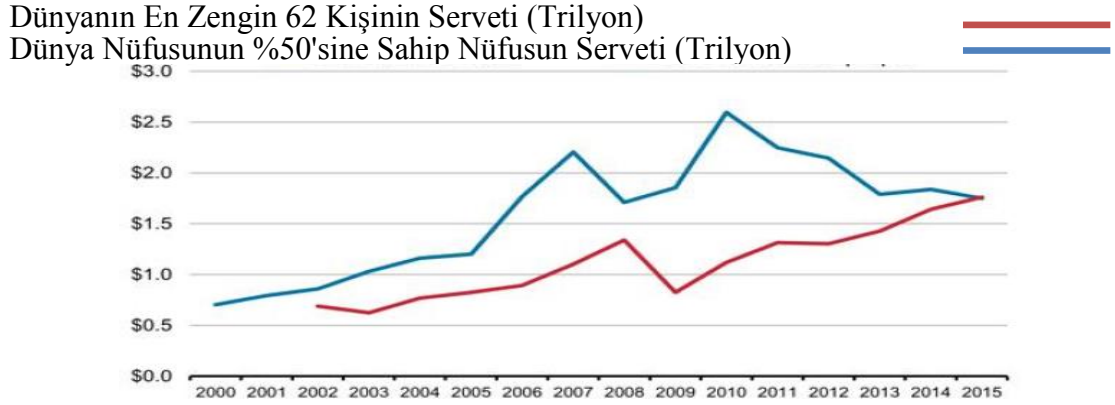
IMF ve WB uluslararası ekonomik sistemi oluşturmada oldukça önemli bir yere sahiptir. 1980'lerden sonra neoliberal ekonomi politikaların yaygınlaşması ve derinleşmesinde, etkili sanayileşmiş ülkeler ve IMF ile Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları çok önemli bir konumdadır. Bu kuruluşların, başta ABD olmak üzere ana hissedarlarıyla yakın ilişkileri, öteden beri bilinmekle birlikte son on, on beş yılda iyice belirginleşmeye başlamıştır. Özellikle kısa dönem istikrarsızlık içindeki az gelişmiş ülkelerin ekonomi politikalarına müdahalesi oldukça eskilere dayanan IMF'ye 1980'li yıllarda Dünya Bankası da eklendi ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla özellikle dış ticaret serbestleştirilmesi ve özelleştirilmesi gibi alanlarda önemli ölçüde etkili oldu (Şenses, 2004 s.3). Bu sebeple az gelişmiş ülkelere kredi vererek bu ülkelerin ekonomi politikaları üzerinde gelişmiş ülkeler etkili olmuştur.

Yoksulluk dünya gündeminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunun tarihsel derinliği elbette BrettonWoods ortaya çıkardığı uluslararası kuruluşlarla başlayan bir süreç değildir. Öncesinde de ülkelerin gündeminde en üst sıralarda yer almaktaydı. Fakat I. Dünya Savaşı ile II.Dünya Savaşının ülkeler üzerinde oldukça ağır tahribatlar yarattığı ve bunun sonucu olarak insanlığın yoksulluk sınırı altında yani günlük yaşamsal ihtiyaçlarını bile karşılamayacak bir duruma gelmesi hiçbir dönem bu kadar belirgin olmamıştı.

Yoksulluk, uluslararası bir boyutta ele alınacak olursa dünya nüfusu üzerinde nasıl bir konumda olduğunu şu gerçeklerle açıklamak mümkündür (Gündoğan, 2008 s.44-45):

- Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı (3 milyara yakın insan) yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.
- Dünyanın en borçlu 41 yoksul ülkenin (567 milyon kişi) gayrisafi yurtiçi hasılası, dünyanın en zengin 7 insanın servetinden daha azdır.
- Dünyada her yıl silahlara harcanan paranın %1'inden daha azı ile bütün çocukların okula gitmesi mümkündür.
- Dünyada 1 milyar çocuk (dünyadaki çocukların yarısı) yoksulluk içinde yaşamakta, her gün yaklaşık 29 bin çocuk yoksulluğun ortaya çıkardığı sonuçlardan dolayı ölmektedir
- Dünyada temel eğitim hakkından yoksun olan çocuk sayısı 121 milyondur.
- Gelişmiş ülkelerdeki nüfusun %20'si dünyadaki malların %86'sını tüketmektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 1,1 milyon insan yeterli suya, 2,6 milyon insan da temel sağlık hizmetlerine ulaşamamaktadır.
- Dünya nüfusunun yalnızca %12'si suyun %85'ini kullanmakta ve bu insanlar üçüncü dünya ülkelerinde yaşamamaktadır.
- ABD'de kozmetik ürünlerine yılda 8 milyar dolar, ABD ve Avrupa'da evde beslenen hayvanlara 17 milyar dolar, Avrupa'da sigaraya 50 milyar dolar ve yine Avrupa'da alkollü içeceklere 105 milyar dolar harcanmaktadır. Diğer taraftan, dünyada yaşayan herkese temel eğitim verilebilmesi için gerekli olan para 6 milyar dolar, temel sağlık harcamaları ve beslenme için ihtiyaç duyulan para ise sadece 13 milyar dolardır.

Bununla birlikte yoksulluğun uluslararası alanda önemli bir yere sahip olmasının bir sebebi de zengin ile yoksul arasındaki uçurumun gittikçe yükselmesidir. Bu uçurum her yıl gittikçe artmaktadır.

Kaynak: <http://blogs.wsj.com/economics/2016/01/17/the-worlds-62-richest-people-hold-as-much-wealth-as-the-bottom-3-5-billion-new-report-says/> Erişim Tarihi 28 Ocak 2016

Şekil 2.1. Gelir Eşitsizliğinin Uluslararası Görünümü

Şekil 2.1'de görüldüğü gibi dünyanın en zengin 62 kişisi neredeyse tüm dünya nüfusunun yarısına yakınının sahip olduğu servete sahiptir. 2009 yılından beri dünyanın en zengin 62 kişinin gelirin sürekli artış gösterdiği ve günümüze doğru gelindiğinde dünyanın en zengin 62 kişisi dünya nüfusunun yarısının sahip olduğu gelire sahip olduğu görülmektedir. Dünya nüfusunun önemli bir kesiminin mutlak yoksulluk içerisinde yaşadığı görüldüğünde aslında gelir eşitsizliğinin yoksulluğu nasıl artırdığı görülmektedir. Önceki yıllardan günümüze doğru gelindiğinde zengin kesimin daha da zenginleştiği ve yoksul kesimin ise gittikçe daha da yoksullaştığını Şekil 2.1'e bakarak görmek mümkündür.

2.1.2. Yoksulluğun Küresel Görünümü

Yoksulluk küresel bir boyutta ele alınırken daha önce de belirtildiği gibi II. Dünya Savaşı sonrasıyla başlamak gerekir. Daha önceki dönemlerde de yoksulluk oldukça önemli bir sorundu. Fakat küresel bir sorun olarak ele alınmamaktaydı. Daha çok devletlerin kendi dinamikleri ile gündemlerine aldıkları bir sorundu.

Yoksulluk farklı görünümleri olan bir olgudur. Bazı tanımlamaları daha niteliksel, bazıları ise daha bütüncüdür. Ayrıca farklı ülkeler ve zamanlarda kullanılmış olan geniş bir yöntemler dizisi vardır. Fakat daha çok kabul gören yöntem, satın alma gücü paritesine göre hesaplanan günlük 1.25 dolar veya 2 doların altında gelire hayatını sürdürmek zorunda kalan insanları yoksul olarak kabul eden WB'nin yöntemidir. WB

yöntemine göre, günlük 1.25 dolar açlık sınırını ifade etmektedir. Bu açlık sınırı sadece kişinin yaşamını devam edebilmesi için gerekli olan asgari gıda ihtiyacı olarak belirtilmektedir. Bunun yanı sıra 2 dolarlık seviye ise temel ihtiyaçlar olarak tanımlanan ve sadece gıda ihtiyaçları değil aynı zamanda giyinme, ısınma, konaklama kısaca asgari düzeyde toplumda toplumsallaşmanın bir parçası olmak düzeyi ile ifade etmek mümkündür (Memiş, 2014 s. 149). Toplumun bir ferdi olarak birey, sadece yaşamda kalmak için gıda ihtiyacını gidermesi yeterli değildir. Bu sebeple toplumda kendini ifade edebilmesini ve topluma entegre olabildiğini sağlamak asgari yoksulluk sınırının üstüne çıkmak anlamındadır.

Dünya nüfusunu günlük gelirlerine göre gruplaştırarak ele alacak olursak yoksulluğun küresel görünümünü daha net ortaya koymaktadır.

Tablo 2.1. Dünya Nüfusu Üzerinde Yoksulluk Seviyeleri

	Dünya Nüfusu			
		Kişi Sayısı (Milyon)	Nüfus (%)	
Günlük Elde Edilen Gelir (ABD Doları)	1Dolar	1 Dolar'dan Az	880	14
		1 Dolar'dan Çok	5.850	86
	1.25 Dolar	1.25 Dolar'dan Az	1.400	22
		1.25 Dolar'dan Çok	5.060	78
	1.45 Dolar	1.45 Dolar'dan Az	1.720	27
		1.45 Dolar'dan Çok	4.740	73
	2 Dolar	2 Dolar'dan Az	2.600	40
		2 Dolar'dan Çok	3.860	60
	2.5 Dolar	2.5 Dolar'dan Az	3.140	49
		2.5 Dolar'dan Çok	3.320	51
	10Dolar	10 Dolar'dan Az	5.150	80
		10 Dolar'dan Çok	1.310	20

Kaynak: <http://cdn1.globalissues.org/i/poverty/wdi-2008/2005-poverty-levels-bar.png> (aktaran Memiş, 2014)

Tablo 2.1'de de anlaşıldığı gibi günlük dolar cinsinden elde edilen gelir üzerinde dünya nüfusunun yoksulluk seviyesi verilmiştir. Tablo'da; günlük 1 doların altında gelir

elde eden kesim olan nüfus dünya nüfusunun %14'ünü (880 milyon insan), günlük 1.25 doların altında gelir elde eden kesim dünya nüfusunun %22'sini (1.400.000 insan), günlük 1.45 doların altında gelir elde eden kesim dünya nüfusunun %27'sini (1.720.000 insan), günlük 2 doların altında gelir elde eden kesim dünya nüfusunun %40'ını (2.600.000 insan), günlük 2.5 doların altında gelir elde eden kesim dünya nüfusunun %49'unu (3.140.000 insan) ve son olarak günlük 10 doların altında gelir elde eden kesim dünya nüfusunun %80'ini (5.150.000 insan) göstermektedir.

WB'nın yoksulluk yöntemine göre Tablo 2.1'e baktığımızda, dünya nüfusunun %22'sini yani dünyada 1.400.000 insan açlık sınırının altında yaşamaktadır. Bununla birlikte yine aynı yöntemle göre dünya nüfusunun %40'ını yani dünyada yaşayan 2.600.000 insan temel ihtiyaçlarından mahrum yaşamaktadır.

Uluslararası düzeyde bölgelere ve yıllara göre yoksul kesimlerin toplam nüfusları içerisindeki oranlarını aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Bölgelere ve Yıllara Göre Yoksulluk Göstergeleri (%)

Bölge	1981	1984	1987	1990	1993	1996	1999	2002	2005
1.25 (ABD) Doların Altında Günlük Geliri Olanların Nüfusa Oranı (%)									
Doğu Asya ve Pasifik	77,7	65,5	54,2	54,7	50,8	36,0	35,5	27,6	16,8
Çin	84,0	69,4	54,0	60,2	53,7	36,4	35,6	28,4	15,9
Avrupa ve Merkez Asya	1,7	1,3	1,1	2,0	4,3	4,6	5,1	4,6	3,7
Latin Amerika ve Karayipler	12,9	15,3	13,7	11,3	10,1	10,9	10,9	10,7	8,2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	7,9	6,1	5,7	4,3	4,1	4,1	4,2	3,6	3,6
Güney Asya	59,4	55,6	54,2	51,7	46,9	47,1	44,1	43,8	40,3
Hindistan	59,8	55,6	54,2	51,7	46,9	47,1	44,1	43,8	40,3
Sahra Altı Afrika	59,8	55,5	53,6	51,3	49,4	46,6	44,8	43,9	41,6
2 (ABD) Doların Altında Günlük Geliri Olanların Nüfusa Oranı (%)									
Doğu Asya ve Pasifik	92,6	88,5	81,6	79,8	75,8	64,1	61,8	51,9	38,7
Çin	97,8	92,9	83,7	84,6	78,6	65,1	61,4	51,2	36,3
Avrupa ve Merkez Asya	8,3	6,5	5,6	6,9	10,3	11,9	14,3	12,0	8,9
Latin Amerika ve Karayipler	24,6	28,1	24,9	21,9	20,7	22,0	21,8	21,6	17,1
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	26,7	23,1	22,7	19,7	19,8	20,2	19,0	17,6	16,9
Güney Asya	86,5	84,8	83,9	82,7	79,7	79,9	77,2	77,1	73,9
Hindistan	86,6	84,8	83,8	82,6	81,7	79,8	78,4	77,5	75,6
Sahra Altı Afrika	73,8	75,5	74,0	76,1	75,9	77,9	77,6	75,6	72,9

Kaynak: The World Bank, World Development Indicators (2008), Poverty Data A Supplement To World Development Indicators, s.11. (aktaran Memiş, 2014)

Dünyanın farklı bölgelerinde yoksulluk seviyeleri ve yoksulluğun yıllar içerisindeki durumu farklılık göstermektedir. WB'nin açlık sınırı olarak belirlediği günlük 1,25 doların altında gelire yaşayan insanlar kendi ülkelerindeki nüfusa oranla en yüksek Sahra Altı Afrika bölgesi (%50,9), Hindistan bölgesi (%41,6) ile Güney Asya bölgesi (%40,3) ülkelerinde yoğunlaşmaktadır. Yoksulluk seviyesinin en düşük olduğu bölgeler ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri (%3,6), Avrupa ve Merkez Asya bölgeleri (%3,7) ile Latin Amerika ve Karayip bölgelerinde (%8,2) ülkeleridir.

WB'nin temel ihtiyaçlar bazında yoksulluk sınırı olarak belirlediği günlük 2 doların altında gelire yaşayan insanlar (kendi ülkelerindeki nüfusa oranla) en yüksek Hindistan bölgesi (%75,6), Güney Asya bölgesi (%72,9) ve Sahra Altı Afrika bölgesi (%72,9) ülkelerinde yoğunlaşmaktadır. Temel ihtiyaçlar bazında yoksulluk seviyesinin en düşük olduğu bölgeler ise Avrupa ve Merkez Asya bölgesi (%8,9), Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri (%16,9) ve Latin Amerika ve Karayip bölgelerinde (%17,1) ülkeleridir.

2.1.3. Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi

Küreselleşme, üzerinde en çok tartışılan ve farklı boyutları olan bir kavramdır. Kimi yazarlar küreselleşmeyi sadece ekonomik boyutuyla ele alırken kimileri ise siyasi, sosyal ve kültürel boyutlarıyla ele alınması gereken bir kavram olduğunu açıklamaktadır.

21. yüzyılda küreselleşme daha çok ekonomik boyutuyla ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte ekonomik bir olgu olarak karşılaşılan küreselleşmenin siyasal ve sosyokültürel boyutları da mevcuttur. Küreselleşmeyi tarihin seyri içinde ortaya çıkan bir olgu olduğu ele alındığı kadar; devletlerarası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması, ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, teknolojiye hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve sosyokültürel açıdan birbirlerine yakınlaşmaları olarak da tanımlamak mümkündür (Aktan, 2002 s.2). Bu sebeple ekonomik karakteriyle ön plana çıkan küreselleşmeyi diğer gelişmeler de etkilemektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutu, genel olarak devletlerin ekonomilerinin uluslararası ekonomiye entegrasyonunu, yani uluslararası ticaretin bütünlüğünü ifade

etmektedir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunda mal ve hizmetler ile devletlerarası ticari hareketlerle ilgili sınır ötesi işlemler farklı boyutlarda artmakta ve teknoloji ile birlikte uluslararası bir yapıya bürünerek hızlı bir biçimde yayılmaktadır. Bununla birlikte küresel şirketler önemli bir pozisyonda yer almakta ve bu şirketler sayesinde teknoloji, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru hızla yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, GATT, WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası şirketlerin sınır ötesi satış yapma ve maliyeti düşürmek amacıyla daha ucuz kaynak sağlama gibi faktörler ekonomik küreselleşmenin ilerlemesine katkı sunmuştur. Mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin, yani emek, sermaye ve teknolojinin uluslararası alanda mobilitesi sonucu mal ve hizmet piyasalarının entegrasyonu ekonomik küreselleşmeyle sonuçlanmıştır (Aktan, 2002 s.2). Ekonomik küreselleşme bu zamanda yaşantımızın her alanında bariz olarak görülmektedir. Bu sebeple küreselleşmenin günümüzdeki en önemli ayağını ekonomik küreselleşme almaktadır. Ekonomik küreselleşmenin ilerlemesi devletlerin uluslararası ticaretten bağımsız ülke siyasetinin ele alınamayacağını da göstermektedir. 21. yüzyılda küresel ekonomik politikaları benimsemeyen ülkeler, dış politikada da yeteri kadar güç kazanamamaktadır.

Küreselleşmenin siyasi ve sosyokültürel ilişkisini, birbirlerini besleyen bir boyutta ele almak gerekir. Siyasi olarak küreselleşme, ulus-devlet sistemi ile yönetilen ülkelerde yetkisi devletin elinde bulunan birçok konuda uluslararası kurumlar ve kuruluşlarla ortak hareket etmeyi gerektiren bir kavramdır. Başka bir deyişle ulus-devletlerin yetkilerinin paylaşılması esasına dayanmaktadır. Bu yetkiler ise ülkelerin sosyokültürel yapısını etkileyebilecek kararlardır. Özellikle insan hakları, terörizm, demokrasi, çevre sorunları gibi birçok konuda küreselleşmenin siyasi ve sosyokültürel ilişkisinden bahsetmek mümkündür.

2.1.4. Uluslararası Serbest Ticaretin Yoksulluk Üzerine Etkisi

Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarının en başında serbest ticaretin tüm dünyada yaygınlaşan bir hal alması yer almaktadır. Küreselleşmenin yaygınlaşması ile

birlikte serbest ticaret gelişmiştir. Bununla birlikte çok uluslu şirketler yaygınlaşarak uluslararası boyutta önemli bir yere sahip olmuştur.

Çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yaptığı yatırımlar bu ülkelere önemli gelişmeler sağlamıştır. Fakat uluslararası serbest ticaret ağlarının gelişmesiyle birlikte çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücünü kullanarak emeği sömürdükleri ve aynı zamanda doğa ve çevre üzerinde tahrip edici sonuçlara sebebiyet verdikleri iddia edilmektedir (Aktan, 2002 s.16). Bu durum ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu süreklileştirmektedir.

Küreselleşmenin en önemli uluslararası kurumları olan WB, WTO ve IMF serbest ticaretin yaygınlaşması ve bu konuda devletlerin kolaylaştırıcı bir politika izlemesi gerektiğini savunmaktadır. Serbest ticaret üzerine bu bahsedilen uluslararası kuruluşların paralelinde düşünen çok sayıda düşünür vardır. Bunlar arasında en önemlileri olarak bilinen Dollar ve Kraay'ın çalışmalarıdır. Dollar ve Kraay serbest ticaretin, ekonomik büyüme ve yoksulluk arasındaki ilişkiye yönelik olarak tespitleri, ekonomik büyümeyi sağlayan tüm faktörlerin yoksulluğu azaltmaya yönelik olduğu yönündedir. WB ve IMF politikaları, ekonomik büyümeyi artırıcı bir durumda olduğundan yoksulluğun azaltılması stratejilerinde önemli roller oynayabilirler. Bu sebeple küreselleşme sürecinde serbest ticaretin önündeki engeller kaldırıldığı zaman, küreselleşme sürecinin ekonomik büyümeyi destekleyeceği ve ekonomik büyümenin de yoksulluğu azaltıcı bir etki yaratacağı düşünebilir (Söylemez, 2009 s.91).

Serbest ticaretin önü açıldığında ekonomik büyümenin artacağı bununla birlikte uluslararası düzeyde yoksulluğu azaltacağı tartışılabilir bir tespittir. Bu tespitin aksine çok uluslu şirketlerin ekonomik büyümeyi kendi tekeli altında tuttuğunu bunun ise özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu arttırdığını belirtmek gerekir.

Tablo 2.3. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketlerin Ülkeler İçerisindeki Durumu (Milyar Dolar)

Ülke	Şirketin Adı	Toplam GSYİH	Toplam Şirket Satışları
Endonezya	General Motors	174,6	168,8
Türkiye	Ford	149,8	137,1
Danimarka		146,1	
Güney Afrika	Toyota	123,3	111,1
	Exxon		110
	Shell		109,8
Norveç	IBM	109,6	72
Polonya		92,8	
Malezya	Unilever	68,5	49,7
Venezuela	Nestle	59	47,8
Pakistan	Sony	57,1	47,6

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 1997.

Tablo 2.3'te görüldüğü gibi çok uluslu şirketler ülkeler içerisinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. Çok uluslu şirketlerin sahip olduğu gücün ne derece büyük olduğunu gösteren tabloya baktığımızda; tabloya göre çok uluslu şirketlerin 1 yıl içerisinde yaptıkları satışların toplamı bazı ülkelerin GSYİH'sı ya da GSMH'sından daha büyüktür. Örneğin, Endonezya'nın 1994 yılında GSYİH'sı 175 dolardır. Fakat sadece General Motors (Amerikan şirketi) adlı şirketin aynı yıl içerisindeki yapmış olduğu toplam satış 169 milyar dolardır. Bu ise çok uluslu bir şirketin devlet içerisinde oldukça önemli bir ekonomik güce sahip olduğunu göstermektedir.

Diğer verilere de bakıldığında ülkeler içerisinde çok uluslu şirketlerin oldukça önemli bir ekonomik güce sahip olduğu görülmektedir. Bu çok uluslu şirketlerin böylesi bir ekonomik güce sahip olması uluslararası serbest ticaretin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır.

Uluslararası ticaretin serbestleşmesinin yoksulluk üzerinde oldukça önemli bir etkisi vardır. Çünkü ülkelere ziyade zenginleşen çok uluslu şirket sahipleridir. Bu şirketlerin sahipleri ise ülke nüfusunun oldukça az bir kesimidir.

Son olarak, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) adlı uluslararası kuruluşun serbest ticaretin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan sorunlara yönelik sunduğu eleştiriler açıklanması gerekirse;

1. Ülkeler düzeyinde bazı istisnalar bulunmasına rağmen dünya ekonomisi çok yavaş büyümektedir. Bu büyüme hızı ile tatminkar bir ücret düzeyine dayalı yeterli istihdam sağlanamamakta ve yoksulluk hafifletilememektedir.
2. Kuzey ile Güney arasındaki fark daha da açılmaktadır. 1965'te dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sinin ortalama adam başına geliri, en yoksul yüzde 20'nin 30 misli üzerindeydi. 25 yıl sonra, yani 1990'da bu fark ikiye katlanmış; 60 misline çıkmıştır.
3. Zenginler her yerde kazançlı çıkmıştır. Bu durum sadece toplumun en yoksul kesimleri aleyhine gerçekleşmemiştir. Ülkelerin pek çoğunda gelir dağılımındaki dönüşümlerin bir diğer belirgin özelliği orta sınıfların görelî durumlarının bozulması olmuştur.
4. Her yerde finans sanayinin, rantiyeler de yatırımcıların önüne geçmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bazılarında kamusal ve özel borçtan ödenen faizler GSYİH'nın yüzde 15'ine ulaşmıştır. Mevcut menkul değerlerin el değiştirmesi, yatırım yoluyla yeni servet yaratılmasına göre çok daha kazançlı bir faaliyet haline gelmiştir.
5. Gelir paylaşımında sermayenin karı artarken emeğin geliri düşmüştür. Kar payları hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelere yükselmiştir. 1980'li yılların başları bugünle karşılaştırılırsa gelişmekte olan ülkelerin beşte dördünde sınai katma değerde ücret payının belirgin bir biçimde düşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.
6. İş ve gelir güvencesi hemen yer yerde azalmıştır. Artan faiz maliyetleri şirket kazançlarını aşındırmakta ve buna karşı hem Kuzey'de hem de Güney'de şirketler yeniden yapılanarak istihdamı ve ücretleri baskı altında tutma yolunu seçmektedirler.
7. Nitelikli ve niteliksiz emek arasında ücret eşitsizlikleri genel bir sorun haline gelmektedir. Bu eğilim gelişmiş ülkelere uzunca bir süredir geçerlidir. Gelişmekte olan ülkelere ise niteliksiz işçilerin ücret düzeylerindeki mutlak

ve bazı durumlarda yüzde 30'lara yaklaşan boyutlarda gerilemeler yaygınlaşmıştır." (Aktan, 2002 s.16-17)

2.1.5. Uluslararası Boyutta Çevre Sorunları ve Yoksulluk İlişkisi

Küreselleşme ile birlikte yoksulluk ile çevre sorunları arasındaki ilişki gün geçtikçe daha da büyümektedir. Çevre sorunları doğal sebeplerle oluştuğu gibi insan eliyle de oluşmaktadır. Örneğin deprem, heyelan, çölleşme, sel gibi sorunlar daha çok doğal yollardan oluşan sorunlardır. Bu tür sorunları çevresel felaket olarak ele alınabilmekle beraber yoksulluğu artırıcı bir faktör olduğu da gerçektir. Bunun yanında insan eliyle gerçekleşen çevresel sorunlar da en önemli problemler arasında güncelliğini korumaktadır. Çünkü yarattığı tahribatlar hem daha büyük hem de insanlığı etkileyecek derecede tehlikeler barındırmaktadır.

İnsan faaliyetleri ile gerçekleşen çevresel sorunları; sanayileşme, kentleşme, tarımda bilinçsiz uygulamalar, enerji santrallerinin yapımı vb. nedenlerle tarımsal alanların kirlenmesi ve tarım yapabilecek koşulların tamamen ortadan kaldırılması tehlikesini ortaya çıkarmaktadır.

Doğal kaynakların tahrip olması veya işlevini yeterince yerine getirememesi nedeniyle yoksulluğun arttığını gösteren oldukça somut göstergeler vardır. Afrika'nın veya Asya'nın birçok bölgesinde gittikçe artan oranda açlıkların ortaya çıkmasında kuraklık veya aşırı yağışlar gibi doğal afetlerin etkisi büyük olmuştur. Doğal kaynakların kullanımı ve bununla birlikte bozulan çevre ve kalkınma sorunu her zaman birbiriyle iç içe geçen sorunlar çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bir tarafta yenilenebilir kaynakların azalması, emisyon, beslenme ve çöp gibi sorunlar nedeniyle ortaya çıkan yoksulluk ve çeşitli hastalıklar; diğer tarafta açlık, yoksulluk ve yetersiz eğitime bağlı olarak da çevrenin tahrip oluşu görülmektedir. İnsanın doğaya önemli müdahalelerde bulunmasına karşın yoksulluk sorunu çözülmemiştir. Aşağıdaki rakamlar bu durumları açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Kılıç, 2013 s.13-14):

- Bir milyardan fazla insanın mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamasına,
- Üç milyardan fazla insanın yeteri kadar gıda, mal ve hizmetlerden yoksun kalmasına,

- 2 milyara yakın insan için odunun günümüzde bile en önemli enerji kaynağı olmasına,
- 170.000 km²'den fazla orman alanının insan faaliyetlerinden dolayı yok olmasına,
- Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde 200.000 km²'lik tarım alanının toprak erozyonu nedeniyle yok olmasına,
- öllerin her yıl ortalama 60.000 km² ilerlemesine,
- İçme suyunun azlığına ve yaşanan kirlilik nedeniyle yaklaşık 2 milyar insanın tehdit altında kalmasına,
- Dünyanın pek çok bölgesinde sağlık hizmetleri arasındaki açığın giderek büyümesine neden olmaktadır.

Görüldüğü üzere çevre sorunları ile yoksulluk arasındaki ilişki oldukça kuvvetlidir. Yaşamın en önemli boyutunu doğa oluşturmaktadır. Havanın ve suyun temiz olması sağlıklı bir yaşam sürmenin en önemli göstergeleridir. Bu alanların kirliliği sağlıklı bir yaşamın olmadığını ve hastalıkların yaygın olduğunu göstermektedir. Bu ise yoksulluğu artırıcı bir faktördür.

2.2. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE POLİTİKALARI

Yoksullukla mücadelede uluslararası kurum ve kuruluşlar, küreselleşme ile birlikte oldukça önemli bir yere sahiptir. Uluslararası kurum ve kuruluşlardan en çok ön planda olanlar ise WTO, WB, IMF ve BM gibi uluslararası örgütlerin yanı sıra OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü - Organisation for Economic Co-operation and Development) gibi daha çok bölgesel düzeyde ele alınabilecek işbirliği örgütleri ve AB gibi ulus üstü örgütlenmelerdir.

WTO, WB, IMF, BM, OECD ve AB gibi uluslararası kuruluşlar küreselleşmenin en önemli ayaklarını oluşturmaktadır. Bu uluslararası kurum ve kuruluşlar yoksulluğu dünya gündemine almada ve değerlendirmede oldukça etkindirler. Bu uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele yöntemleri ise 1990'lara kadar ekonomik kalkınma endeksli olmuş, bu kurumlar ekonomik kalkınmanın yoksulluğu ortadan kaldıracak en önemli vasıta olduğu gerekçesiyle kalkınma politikalarını desteklemişlerdir. 90'larda

uluslararası kuruluşların yoksulluğa ilişkin yaptıkları çalışmalar, ekonomik büyümenin yoksullukla mücadelede tek başına yeterli bir araç olmadığını, ekonomik büyümeyle birlikte insan kapasitesine yatırım yapılmadığı sürece yoksulluğun ortadan kaldırılamayacağına ilişkin bir yaklaşım benimsemeye başlamışlardır².

Uluslararası kurumlar ve kuruluşlar güçlerini devletlerden alırlar. Ülkelerin uluslararası sisteme entegrasyonu bu kuruluşların etkisini daha da artırmaktadır. Bu sebeple küreselleşmenin dışında kalan uluslararası konjonktürle hareket edemeyen ülkeler bu tür kurumlar ve kuruluşlarla ilişki geliştiremezler.

Ülkelerin iç politikaları uluslararası kurum ve kuruluşları etkilemektedir. Örneğin ABD'nin yaşayacağı ekonomik veya siyasi krizler bu kurumların işleyişlerini etkileyecektir. Bu sebeple özellikle güçlü devletlerin iç işleyişleri uluslararası kurumların ve kuruluşların politikalarında etki yaratmaktadır.

Uluslararası kurum ve kuruluşların yoksulluğu küresel olarak dünya gündemine getirilmesinde rolü oldukça büyüktür. Yoksulluk üzerine uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadelesinde kısaca şunlar ön plana çıkmaktadır:

- Yoksulluğu sadece ekonomik bir sorun olarak ele almamak gerekir, bütün unsurları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir.
- Sosyal devlet ve sosyal politika yöntemlerinin güçlendirilmesi
- Yoksulluk konusunda toplumsal duyarlılığın sağlanması
- Sivil toplum örgütlerinin yoksulluğu toplumun gündeminde tutması
- Yoksullukla mücadele sürecinde yoksulların da katılımıyla politikaların belirlenmesi
- Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutlarda kamuoyunun desteğinin oluşturulması
- Ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasında işbirliği çalışmalarının sağlanması
- Yoksullukla mücadelede kampanya ve sosyal duyarlılık projelerinin yaygınlaşması³

²Erişim tarihi: 22.12.2015 <http://www.std.org.tr/dunyada-yoksullukla-mucadele-yaklasimlari-ve-temel-politikalar-sayfa-269.html>

³ Erişim Tarihi: 24.12.2015 <https://ferlors.files.wordpress.com/2011/01/yoksullukla-mc3bccadele-ve-toplumsal-iletic59fim2.pdf>

2.2.1. Dünya Bankasının Yoksullukla Mücadeledeki Yeri

Dünya Bankası (WB) daha öncede değinildiği gibi II. Dünya Savaşından hemen sonra toplanan Bretton Woods kasabasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansıyla kurulmuştur. 184 tane devlet Dünya Bankası üyesidir. Bunlardan 11'i, Banka sermayesinin %55'ine sahiptir. Türkiye'nin sermayedeki payı ve oy gücü %0,5 düzeyindedir. Dünya Bankası Governörler Kurulu, İcra direktörleri Kurulu, Başkanlık organları tarafından yönetilmektedir. Governörler Kurulu, üye devletlerin atadıkları birer guvernör ve vekilinden oluşmakta ve yılda bir kez toplanmaktadır. İcra Direktörleri Kurulu iki yıl için görevlendirilen 24 üyeli ve sürekli karar organıdır (Tireli, 2009 s. 107). Bununla birlikte kurumsal işleyişi ilerlemiş ve zaman içerisinde Dünya Bankası Grubu (World Bank Grup) ismini almıştır.

Dünya Bankası Grubunu oluşturan beş ana grup vardır: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Mali İşbirliği (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID).

1. **Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD):**Gelişmekte olan ve az gelişmiş olan ülkelere kredi ve kalkınma yardımı sağlar. IBRD kendi fonlarının önemli bir kısmını uluslararası sermaye piyasalarında tahvil satışı yoluyla kazanır.
2. **Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA):**WB'nın yoksulluğu azaltma misyonu desteklemede oldukça önemli bir rolesahiptir. Onun yardımı en yoksul ülkeler – kişi başına geliri 885 Dolardan (ABD Doları) az olan – üzerindedir, ki onlara faizsiz kredi ve hibeler verir. IDA, kendi mali kaynaklarının çoğu için zengin üye ülkelerden – ve bazı gelişmekte olan ülkelerden – gelen katkılara dayanır.
3. **Uluslararası Mali İşbirliği (IFC):**Özel sektör yatırımlarını finanse ederek ve hükümetlere ve işletmelere teknik yardım ve bilgi sağlayarak gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi destekler. Özel yatırımcılarla ortaklık halinde, IFC gelişmekte olan ülkelerde iş girişimleri için hem kredi hem de sermaye finansmanı sağlar.
4. **Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA):**Ticaret dışı risklerin neden olduğu zararlara karşı yabancı yatırımcılara garantiler sağlamak suretiyle

gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımları teşvik eder. MIGA aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin yatırım imkanlarını desteklemesine teknik yardım sağlar ve yatırım önündeki muhtemel engelleri ortadan kaldırmak için hukuk hizmetlerini kullanır.

5. **Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID):** Uzlaşma veya tahkim yoluyla yabancı yatırımcılar ile ev sahibi ülkeler arasındaki yatırım ihtilaflarının çözümlenmesi için imkan sağlar⁴.

Yoksullukla mücadelede WB'nın beş ana kurumundan en önemlisi ise Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) kurumudur. Yoksulluğu azaltma konusunda gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler için kredi imkanları sağlamaktadır. Bu ülkelerin kişi başına düşen geliri oldukça azdır. IDA ise bu düşük gelirli ülkeler için sağlık, eğitim, temiz su gibi insani temel ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılaması için kredi olanakları sunmakta ve ekonomik kalkınma politikalarının güçlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

IDA'nın WB ülkelere verdiği kredilerden farklıdır. Çünkü IDA kredisi her ülkeye verilmez. Düşük gelirli yani kişi başına düşen milli gelirin yoksulluk sınırının altında olan ülkelere verilmektedir. IDA, dünyanın en yoksul ülkeleri için yılda 6 milyar dolar civarında kredi vermektedir. Bu krediler faizsiz ve 10 yıl geri ödemesiz olmak üzere 35-40 yıl vadeye yayılan imtiyazlı kalkınma kredileridir. Bununla birlikte hibe boyutunda değildir. Bu sebeple uzun vadeli bile olsa geri ödemesi zorunludur. Bunun dışında IDA, yönetim, amaç ve fonksiyonlar bakımından WB ile birlikte hareket eder. IDA'ya üye olmak için başta WB'na üye olmak gerekir. Ayrıca IDA 1960 yılından bu yana toplam 108 ülkeye 161 milyar Dolar kredi sağlamıştır (Öztürk, 2006 s. 41).

WB, her yıl Dünya Kalkınma Raporu yayınlamaktadır. 1950'lerden bu döneme kadar her on yılda bir, WB'nın yoksulluk politikalarında Gelişme Raporlarına yansıyan farklılıkların olduğunu belirtmek gerekir. 1950 ve 1960'lı yıllarda fiziki sermayenin ve alt yapısının oluşturulmasında yapılan büyük yatırımlar bu gelişmenin ve yoksullukla mücadelenin en önemli araçları olarak görüldü. 1970'lerden sonra ise WB daha çok sermaye birikimine ve sanayileşmeye dayalı büyüme politikalarının gelir dağılımına

⁴ Erişim Tarihi: 24.12.2015 www.deu.edu.tr/userweb/yasemin.yeginboy/dunyabankasi.ppt

olumsuz etki yaptığı ve gelişmenin yoksulluğu önlemeye yönelik olması gerektiği üzerine politikalarını oluşturmaya çalışmıştır (Tireli, 2009 s. 113).

1980'li yılların raporlarında, hem yoksulluk hem de insani gelişim noktasına daha çok ağırlık verilmekteydi. 1980'lerde raporda daha çok insani kalkınma ön plandadır (World Bank, 1980). 1990'lı yıllarla birlikte WB, yoksulluğu acil bir sorun olarak gündemine almıştır. Yoksulluğun azaltılmasını ekonomik gelişmeyle özdeşleştirerek en önemli sorunun yoksulluk olduğunu dile getirmiştir. 2000/2001 döneminde ise yoksulluk yine ana gündemi oluşturmaktaydı. 2000'den sonra oluşturulan raporlarda yoksulluk değişik akademik disiplinler çerçevesinde ilerlemesi öngörülmüş ve yoksullukla mücadele için daha kapsamlı bir strateji oluşturulması hedeflenmiştir. Bu strateji birbirini tamamlayan üç temel unsurdan oluşmaktadır. Birincisi, yoksul kesimler için istihdam, kredi, yol, elektrik, ürünlerini satabilecekleri piyasalar, sağlık ve temiz su gibi alanlarda yeni fırsatlar yaratılması ve bunun için eşitsizliklerin azaltılması ve büyümenin sağlanması belirlenmiştir. İkincisi, yoksul kesimin siyasal süreçlere ve yerel karar mekanizmalarına katılımının artırılarak güçlendirilmeleri, bu sebeple etnisite, toplumsal cinsiyet ve sosyal statülerinden kaynaklanan sosyal ve kurumsal engellerin ortadan kaldırılması ve devlet kurumlarının, hukukun ve sosyal hizmet politikalarının etkinliğini artırıcı hizmetler sunarak toplumsal bütünleşmeyi sağlamak. Üçüncüsü ise yoksul kesimin ekonomik şoklar, sağlık sorunları, doğal afetler ve kişisel şiddete uğramaları gibi olumsuz gelişmelere karşı güvenliğin artırılması ve bu durumların azaltılarak yoksul kesimin bunlara karşı koyma olanaklarının sağlanmasıdır (Şenses, 2014 s.42-43).

Uluslararası düzlemde yoksullukla mücadelede WB oldukça önemli bir kurumdur. Fakat yoksullukla mücadele yöntemlerine yönelik eleştiriler de vardır. WB gibi uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadelede yeteri kadar samimi olmadığı ve yoksullara yönelik sunduğu imkanların yetersiz kaldığı dile getirilmektedir. Son 10 yılda yoksullukla mücadele de söylemlerin fazla olduğu fakat pratiğin az olduğu söylenmektedir. Bununla birlikte gelen kredilerin daha çok sanayi sektörlerine aktarıldığı ve sermayeyi daha da güçlendirdiği gibi eleştiriler de yapılmaktadır (Şenses, 2014 s.260). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoksul kesimlere yönelik mevcut politikaları fazla olanak sunmamaktadır.

2.2.2. IMF'in Yoksullukla Mücadeledeki Yeri

IMF'nin kuruluşu daha öncede değinildiği gibi II. Dünya Savaşından hemen sonra toplanan Bretton Woods kasabasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı sonrasında 1945 yılında kurulmuştur. WB ile aynı konferansta temelleri atılmıştır. Yoksullukla mücadele gibi konularda WB ile ortak çalışmalar içerisinde olan IMF, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler üzerinde oldukça etkili bir kurumdur. Bugün 188 ülke IMF'ye üyedir.

IMF, uluslararası ekonomik sorunları çözmek, serbest ticareti çok boyutlu geliştirmek, tek taraflı ithalat sınırlarına ve devalüasyona engel olmak bunun yanında ekonomik işbirliği için çalışmalar yapmak gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet yürütmektedir (Öztürk, 2002 s.96).

IMF, genel olarak gelirini, ülkelerin üye oldukları zaman ödedikleri sermaye taahhütlerinden (kotalar) elde etmektedir. Kotalar her bir üye ülkenin ekonomisinin büyüklüğünü yansıttığı gibi her bir üyenin sahip olduğu eşit birim oy sayısı ile birlikte, ülkelerin oy gücünü de belirlemektedir. Ülke kotası, her ülkenin hem IMF platformlarında ağırlıklı oy kullanma hakkını hem de ülkenin fondan alabileceği kredi limitlerini belirlemektedir. Her ülke otomatik olarak 250 oy ve SDR⁵ cinsinden her 100.000 rezerv ünitesi için bir oy hakkına sahiptir. Uluslararası likiditeyi artırmak için üretilen küresel rezerv aracıdır. SDR ile üye ülkelere IMF'deki Normal Çekme Haklarından ayrı bir dış rezerv sağlanmaktadır. SDR, aynı zamanda bir hükümetin değerinin merkez bankasından onun kendi ulusal parasının çekmesine olanak veren bir haktır. 15 Dolayısıyla, SDR'ler uluslararası likidite talebindeki artışı karşılamak üzere çıkartılmıştır. Kotalar IMF hesap ünitesinin Özel Çekme Hakları (SDR) tarafından belirlenir. IMF'nin en büyük üyesi, 42.1 milyar SDR güncel kota (yaklaşık 64 milyar dolar) ile Amerika Birleşik Devletleri ve en küçük üyesi ise, 1.8 milyon SDR (yaklaşık 2.7 milyon dolar) ile Tuvalu'dur (Karagöl ve Bingöl, 2013 s.13). Bu tablo ile gösterecek olursak:

⁵ SDR: IMF'nin üye ülkelerin mevcut resmi rezervlerine katkıda bulunmak amacıyla 1969 yılında oluşturduğu uluslararası bir rezerv varlığıdır. Özel Çekme Hakları üye ülkelere IMF kotalarıyla orantılı olarak tahsis edilir

Tablo 2.4. IMF'ye Üye Ülkelerin Kota ve Oy Miktarları (2012 Yılı Sonu)

Üye Ülkeler	Kota (Milyon SDR)	Toplam Kota İçindeki Payı Yüzde	Oy Sayısı	Oy Sayısının Toplam Oy İçindeki Payı
ABD	42.122	17,69	421.961	16,75
Japonya	15.628	6,56	157.022	6,23
Almanya	14.565	6,12	146.392	5,81
Fransa	10.738	4,51	108.122	4,29
İngiltere	10.738	4,51	108.122	4,29
Çin	9.525	4,00	95.996	3,81
İtalya	7.882	3,31	79.560	3,16
Kanada	6.369	2,67	64.429	2,56
Rusya	5.945	2,5	60.191	2,39
Hindistan	5.821	2,44	58.952	2,34
Hollanda	5.162	2,17	52.361	2,08
Brezilya	4.250	1,79	43.242	1,72
Meksika	3.625	1,52	36.994	1,47
Arjantin	2.117	0,89	21.908	0,87
Malezya	1.773	0,74	18.476	0,73
Polonya	1.688	0,71	17.621	0,70
Türkiye	1.455	0,61	15.295	0,61
Romanya	1.030	0,43	11.039	0,44
Portekiz	1.029	0,43	11.034	0,44
Yunanistan	1.101	0,46	11.755	1,47
Katar	302.6	0,13	3.763	0,15
Kenya	271.4	0,11	3.451	0,14
Gabon	154.3	0,06	2.280	0,09
.....
TOPLAM	238.118	100	2.519.736	100

Kaynak: IMF 2013 (Aktaran Karagöl ve Bingöl, 2013 s.13).

Yoksullukla mücadelede IMF tıpkı WB gibi uluslararası düzlemde oldukça önemli bir yere sahiptir. Aslında IMF daha çok ülkelerin ekonomik istikrara sahip olması ve bu istikrarı uluslararası ekonomik boyutta sağlamaya yönelik politikalar oluşturur. IMF'nin yoksullukla mücadele uygulamalarında kısa vadeli Yapısal Uyum Kolaylığı (SAF) borçlanmasından uzun vadeli Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı (ESAF) doğrultusunda bir farklılık yaşanmıştır. 1999 yılında, ESAF, Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (PRGF) olarak yeniden düzenlenmiş ve IMF'de görüşülüp tartışıldıktan sonra, 2000 yılı ilkbaharından itibaren uygulamaya konulmuştur. PRGF, IMF'nin yoksul ülkelere yönelik düşük faizli borç verme

kolaylığıdır. PRGF destekli programlar ülkeye ait PRSP bağlamında oluşturulmaktadır. Bu belgeler sivil toplum örgütleri ve diğer kalkınma ortaklarının aktif katılımıyla birlikte hükümetler tarafından hazırlanmaktadır. PRSP'ler, bir ülkenin makroekonomik, yapısal ve sosyal politikalarını ve 3 yıl ve daha uzun vadeli programlarını tanımlamayı ve dış finansman ihtiyaçları ve ana finans kaynakları ile bağlantılı olduğu kadar büyümeyi artırmayı ve fakirliği azaltmayı da amaçlamaktadır (Çeştepe ve Genç, 2011, s.16). PRGF destekli programlar anlaşıldığı gibi IMF'nin yoksulluk üzerine oluşturduğu politikaların en önemli ayağını oluşturur.

Ülkelerin yaşadığı ekonomik kriz zamanlarında IMF oldukça aktif bir rol oynamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yönelik kredi imkanları sunması ve neticesinde yaşanan ekonomik krizden çıkmasına katkı sunmak IMF'nin en önemli politikaları arasındadır. Fakat ekonomik kriz yaşayan ülkelere yönelik verilen kredi ülke içerisinde yoksulluğu azaltmadığına yönelik eleştiriler de vardır. IMF bu eleştirilere yönelik Nisan 2008'de "Kota ve Temsil Reformu" yapmıştır. Bu reform ile düşük gelirli IMF üye ülkelerinin karar alma aşamasına katılımlarını ve temsil oranlarını arttırmak ve kotaların değişen ekonomik dengelere daha uyarlı olmasını sağlamak amaçlanmıştır. IMF'nin yeni kota formülü GSYH, dış piyasalara açıklık, istikrar ve rezervler olmak üzere dört değişkeni içermektedir. Bu değişkenlerin ağırlıkları sırasıyla yüzde 50, 30, 15 ve yüzde 5'dir. Yeni kota formülünde, GSYH değişkeni hem piyasa döviz kurları (yüzde 60 ağırlığında) hem de satın alma gücü paritesi (yüzde 40 ağırlığında) ile hesaplanarak dikkate alınmaktadır (Karagöl ve Bingöl, 2013 s.15).

Sonuç olarak IMF, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için yoksulluğu azaltma politikalarını uygulamaya sokmuştur. Bu politikalar, IMF'nin kuruluş döneminden günümüze kadar sürekli değişimler yaşamıştır. Küresel ekonominin en önemli kurumları arasında yer alan IMF, ülkelerin özellikle de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonunu sağlamakta oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple ekonomik kriz yaşayan ülkelere yönelik verdiği kredilerin en önemli amaçları arasında da kriz yaşayan ülkelerin küresel ekonomiden kopmaması olmuştur.

2.2.3. Birleşmiş Milletler (BM) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Yoksullukla Mücadeledeki Yeri

UNDP'ye geçilmeden önce öncelikle BM'in kurumsal yapısı ele alınması gerekir. BM, İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan büyük devletlerin (ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti) liderliğinde oluşturulan bir dünya örgütü olarak, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan savaşların ve barışa yönelik tehditlerin tekrarını önlemek ve uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulmuştur. BM'nin kurucu antlaşması niteliğindeki BM Şartı, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 50 ülke tarafından 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmıştır. Daha sonra Polonya'nın da BM Yasası'nı imzalamasıyla, kurucu üye devletlerin sayısı 51'e yükselmiştir. BM Teşkilatı, BM Şartı'nda belirtildiği üzere BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimi üyesi dahil BM'nin üye devletlerinin çoğunluğunun Teşkilat Şartı'nın onay işlemlerini tamamlamalarıyla, 24 Ekim 1945 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir. BM'nin savaşları ve barışa yönelik tehditleri önlemek, devletlerarası ilişkileri güçlendirmek ve uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini sağlamak gibi amaçları vardır. 2015 itibariyle BM üye devlet sayısı 193'tür⁶.

Yoksullukla mücadele konusu, 1990'lardan sonra BM'nin gündeminde önemli bir boyut kazanmıştır. 90'ların başında çok önemli gelişmeler sağlanmasa da daha sonraları Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1992 yılında 'Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslararası Günü' (17 Ekim) ilan edildi. Daha sonra 1996 yılında 'Yoksulluğun Yok Edilmesi Ulusal Yılı' ve ardından ise 1997-2006 yılları arasında 'Yoksulluğun Yok Edilmesi Birinci On Yılı' olarak ilan edildi. Yoksullukla mücadelenin BM'nin gündemine girmesinde 1995 yılında Kopenhag'da yapılan 'Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi' oldukça önemli bir rol oynadı. Bu zirvede yoksulluğun yok edilmesini insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu olarak kabul edildi. Fakat bu zorunluluk, serbest piyasa ideolojisiyle birlikte ele alınmıştı. Bir taraftan yoksulluğun artış halinde olduğunu tespit eden bu zirve, diğer taraftan küresel piyasa sistemini teşvik eden bir politikayı benimsedi. Zirvede önemle ele alınan 'toplumsal adalet ve kalkınmanın sağlanması', 'zengin ve yoksullar arasındaki açığın kapatılması' gibi konuların gerçekleşmesinde, gelişmiş ülkelerden azgelişmiş ülkelere resmi kalkınma

⁶Erişim Tarihi 22.12.2015 <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>

yardımlarının aktarılmasından başka bir önlem öngörülmedi. Yoksullukla mücadelede böylesi bir yöntemin yoksulluğu azaltmayacağı ve gelişmiş ülkelerin buna pek sıcak yaklaşmaması sebebiyle yoksullukla mücadelede buna yeterince önem verilmediği görüldü (Özdek, 2002 s.2).

UNDP, BM'nin yoksullukla mücadele konusunda en önemli kurumudur. 1965 yılıyla birlikte faaliyetlerine başlayan UNDP, BM'nin küresel kalkınmayı amaçladığı programıdır. Bu program ile birlikte insanların daha iyi yaşam şartları altında yaşaması hedeflenmektedir. UNDP, 166 ülkede faaliyetlerini devam ettirmektedir. Bu faaliyetleri kendisi ve çeşitli ortakları ile yürütmektedir. Toplumların ulusal ve küresel kalkınma çabalarına ortaklarıyla beraber destek vermektedir (Tireli, 2009 s. 99). UNDP 1990 yılından itibaren BM'ye üye ülkelere yönelik her yıl İnsani Kalkınma Raporu (İKR) sunarak ülkelerin insani kalkınma düzeylerinin ne olduğunu ve bu düzeyin diğer ülkelerde karşılaştırılmasını değerlendirmektedir. Raporda ülkelerin kalkınma ölçüleri İnsani Gelişim Endeksi (İGE) ile ölçülmektedir. İGE'nin üç temel unsuru vardır. Bunlar; eğitim, sağlık ve kişi başına düşen milli gelir şeklindedir. İGE ülkelerde yaşayan vatandaşların kalkınmasıyla ve yaşam standartlarıyla ilgilidir.

UNDP tarafından oluşturulan İKR her yıl farklı bir başlıkla raporlarını yayımlamaktadır. Raporda önceki yıllardan eksik kalan konular böylelikle aşılmaya çalışılmıştır. İKR her yıl önceki yıllara göre istikrarlı bir gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Örneğin 2015 raporu için İnsani Gelişim Bağlamında Çalışma Kavramını Yeniden Düşünmek başlığı belirlenmiştir. İnsani Gelişim Raporu Ofisi Direktörü Selim Jahan, 2015 raporunun başlığını ve içeriğini şu şekilde açıklamaktadır: “Bu raporda, ‘çalışma’ kavramından bahsedeceğiz. Burada tam olarak işten ve istihdamdan bahsetmiyoruz. İş ve istihdam sınırlı kavramlardır. Bu kavramlarda daha önceden belirlenen görevler, daha önceden ayrılan saatler vardır. Yaptığımız işin karşılığında belli bir ödeme alırsınız. Fakat biz bu raporda iş ve istihdamı da kapsayan ama bunun daha da ötesini içeren ‘çalışma’ kavramından söz ediyoruz.”⁷ şeklinde değerlendirmiştir. 2015 raporu için oldukça önemli olan 'çalışma' kavramı geniş olarak değerlendirilmiştir. Görüldüğü üzere her yıl insani gelişimin artması için güncel başlıklar oluşturulmaya çalışılmıştır.

⁷Erişim Tarihi 24.12.2015 <http://www.bmdergi.org/tr/2015-insani-gelisme-raporu-calisma-kavramini-ele-alacak/>

Devletlerin yoksullukla mücadelede UNDP belirtildiği gibi önemli bir yere sahiptir. En büyük hedefleri arasında sürdürülebilir insani gelişmeyi sağlamaktır. Bunu sürdürülebilirlik insani gelişmeyi Bin Yıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda tanımlamaktadır.

2000 yılında BM üyeleri yeni yüzyıl için yeni bir gündem oluşturdu. Sonrasında ortaya çıkan Binyıl Bildirgesi tüm BM ülkeleri için genel bir sözleşme özelliği taşımaktadır. Bu sözleşme ile birlikte BM ilkelerini yeni bir dünya ve yeni bir bin yıla yayma amacı taşımaktadır. Bildirge yedi temel boyutta bir uluslararası gündem oluşturmaktadır:

- Barış, güvenlik ve silahsızlanma
- Kalkınma ve yoksullukla mücadele
- Ortak çevrenin korunması
- İnsan hakları demokrasi, demokrasi ve iyi yönetim
- Güçsüzlerin korunması
- Afrika'nın özel ihtiyaçlarının karşılanması
- BM'nin güçlendirilmesi⁸

Belirtildiği gibi BM bu yedi temel boyutla ülkelerin yoksullukla mücadelesinde uluslararası bir boyut kazandırmaya çalışmaktadır. Özellikle bunu binyıl hedefleriyle sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alması ülkelerin ortak hareket etmelerini sağlamaya yönelik önemli bir hedeftir. Binyıl Bildirgesinde gerçekleşmesi hedeflenen amaçları:

Tablo 2.5. Binyıl Bildirgesinin Amaçları

Amaç 1	Aşırı yoksulluk ve Açlığı Yok etmek
Amaç 2	Uluslararası Standartlarda ilkökul eğitimini sağlamaktadır
Amaç 3	Kadınların cinsiyet konumu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek
Amaç 4	Çocuk ölümlerini azaltmak
Amaç 5	Anne sağlığını iyileştirmek
Amaç 6	HIV/AIDS Sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek
Amaç 7	Çevresel sürdürülebilirliği garanti etmek
Amaç 8	Kalkınma İçin Küresel Ortaklıklar Geliştirmek

Kaynak: UNDP,2005

⁸Erişim Tarihi 25.12.2015

<http://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/corporate/UNDPyiTaniyalim.pdf>

Hedefleri çok boyutlu ve uluslararası bir işbirliğine dayalı bir yaklaşımla belirlenmiş olması, BM'nin kalkınmayı çok taraflı bir süreç olarak ele aldığını göstermektedir. Yoksullukla mücadele, mutlak yoksulluğun azaltılması, anne ve çocuk ölüm oranlarının azaltılması, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkması gibi hedeflerde olduğu gibi doğrudan ekonomik kalkınmayı iyileştirmesi, iyi yönetim, yoksul ülkelere yardımların artması da dolaylı olarak kalkınma sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmada göstergelerin takibi, verilerin elde edilmesi ve değerlendirilmesi konusunda UNDP liderliğinde WB, UNESCO, ILO, FAO, UNICEF, WHO gibi uluslararası kuruluşlar birlikte görev almaktadırlar (Bildirici, 2011 s.25). Yoksullukla mücadelede uluslararası kuruluşlar çoğu zaman işbirliği içerisinde hareket etmektedir. Binyıl Kalkınma Hedeflerinde de bunu görülmektedir.

2.2.4. Avrupa Birliği (AB) ve Yoksullukla Mücadele

AB, Avrupa ülkelerini ortak bir çatı altında ortak işbirliğiyle ekonomik, coğrafi ve siyasi alanlarda birleştirmeyi amaçlayan önemli bir uluslararası kuruluştur. Öncelikle salt ekonomik bir entegrasyon oluşturma amacı içerisinde olmasına rağmen süreç içerisinde farklı boyutlara (siyasi, sosyal, kültürel gibi) kavuşan bir entegrasyon halini almıştır.

1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) olarak temelleri atıldığında altı üyesi bulunmaktaydı. Bunlar: Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Fransa ve Hollanda. Daha sonra 1957 Roma Antlaşmasıyla sadece kömür ve çelik değil diğer sektörlerde ekonomik işbirliği kurmak amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. Ardından ülkeler için oldukça önemli olan enerji politikaları ile birlikte 1958 yılında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu halini aldı. Daha sonraları 1968 yılında Gümrük Birliği ile birlikte serbest ticaret politikalarında gelişme sağlandı. 1991 yılında 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile birlikte ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişlerinde birlik politikaları ile birlikte siyasi bir boyuta kavuştu⁹. Son olarak 2007 yılında Lizbon Antlaşması ile birlikte günümüz AB halini almıştır. Bugün AB'ye üye ülke sayısı 28'e ulaşmıştır. Bu yönüyle Avrupa bütünleşmesini büyük ölçüde başarmıştır.

⁹Erişim Tarihi 28.12.2015 <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=105>

AB'nin yoksulluğa bakış açısı ele alındığında kavramsal olarak sosyal dışlanma çok kullanılmaktadır. Sosyal dışlanma, insanların kaynaklara ve fırsatlara erişimini sınırlandırarak, toplumsal ve kültürel yaşama katılımlarına engel olan, kimi zaman toplumun uç noktalarına sürükleyen ve onları tecrit edilmiş, güçsüz ve ayrımcılığa uğramış hissettiren süreci açıklamak için kullanılmaktadır. AB'nin yoksulluğa yaklaşımında bu temel alınmaktadır. Sosyal dışlanma yoksulluğu da içeren ve genişleterek dinamik, çok boyutlu bir kavram olarak ele almaktadır (Yıldırım, 2014 s.6). Aslında böylesi bir bakış açısı yoksulluğu bütüncül olarak ele alan ve sorunu genişleterek toplumun tüm kesimini kapsamayı amaçlayan bir yaklaşımdır.

AB'nin yoksullukla mücadele konusunda çalışmaları 1974 yılına kadar gitmektedir. Bakanlar konseyinin 'sosyal eylem programına ilişkin ilke kararını' kabul etmesiyle daha sonraki yıllarda izlenecek yoksullukla mücadele politikaları ilk defa ele alınmıştır. 1975 yılında uygulanan ilk pilot program 1980 yılına gelindiğinde yoksullukla mücadeleye yönelik tamamlayıcı bir program halini almıştır. 1975-1981 arası dönem Yoksulluk 1 programı olarak anılmaktadır. Daha sonraları ise 1985-1989 arası dönem Yoksulluk 2 programı gelmektedir. Ardından ise 1989-1994 arası dönemde Yoksulluk 3 programı gelmektedir. 1994 yılından sonra 11 ülkenin üzerinde anlaştığı 'Sosyal Politika Protokolü' ile devam etmiştir. 1994-1999 arası dönemi kapsayan program, yoksullukla mücadele konusunda ortaya çıkan sonuç neticesiyle Almanya ve İngiltere'nin itirazları sonucu kabul edilmemiştir (Bildirici, 2011 s.38). Yoksullukla mücadelede AB'nin bu tarihsel sürecinde çok başarılı olduğu söylenemez. Fakat AB'nin yoksullukla mücadele konusunda 40 yıldan fazla bir geleneğe sahip olması açısından önemlidir.

AB'nde yoksullukla ilgili en önemli adım 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşmasıyla atılmıştır. Bu antlaşmayla birlikte AB'ye üye ülkelere yönelik yoksullukla mücadele konusunda eylemlerin desteklenmesi ve tamamlanması konusunda AB'nin aktif bir rol oynayacağı kabul edilmiştir. Mart 2000'de yapılan Lizbon Avrupa Konseyinde 2010 yılına kadar yoksulluğun ortadan kaldırılması için radikal önlemler alınması konusunda fikir birliğine varılmıştır. Ayrıca Açık Eşgüdüm Yöntemi benimsenmiştir (Sapançalı, 2005 s.89). Bu yöntem ile birlikte AB'ye üye ülkelerin ortak işbirliği konusunda şeffaf bir şekilde politikaları hayata geçirilmesi sağlanmak istenmiştir.

Lizbon Konsey’inde kararlaştırılan Açık Eşgüdümlü Sağlama Yöntemi(süreci), birbirini tamamlayan beş adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar aşağıdaki biçimde sıralanabilir.

1. Birlik için projedeki ana hatlar (ortak hedefler) saptanır ve beraberinde üye ölkeler belirli bir zaman dilimini kapsayan kısa, orta ve uzun dönemli eylem planlarını oluştururlar.
2. Bu ortak hedefler, ulusal ve bölgesel farklılıkları da göz önüne alan özgül amaçlar ve ölçütler çerçevesinde ulusal ve bölgesel düzeyde hazırlanan politikalara dönüştürölür.
3. Niteliksel ve niceliksel göstergeler tanımlanır.
4. Periyodik olarak izleme, değerlendirme ve yeniden gözden geçirme yapılır.
5. Sonuçta, üye ölkeler arasında bu süreçten elde edilen iyi bilgi ve uygulamalar karşılıklı olarak mübadele edilerek, işbirliği politikaları geliştirilir (Sapancalı, 2005 s.89).

2000 yılından günümüze AB'nin yoksullukla mücadelede politikaları; başta istihdam olmak üzere eğitim, sağlık ve konut politikaları ile birlikte düşünölmesinin önemini vurgulamaktadır. 2003 yılından sonra gerek Lizbon Konseyinde belirlenen yoksullukla mücadele politikalarını güçlendirmek gerekse yaşanan sosyoekonomik değişimlere bağlı olarak sosyal içerme politikalarını sosyal koruma ile bütünleştirebilmek için, emeklilik reformu, sağlık hizmetleri ve uzun dönemli sağlık hizmetlerinin sunumunu ve diğer kamusal hizmetlerini kapsayan oldukça geniş stratejiler belirlenmiştir. Bu geniş stratejiler göstermektedir ki sosyal dışlanma ile mücadele edebilmek ve sosyal içerme politikalarının başarısını sağlamak amacıyla uzun dönemli yapısal düzenlemelerin toplumsal yaşamın her safhasında gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik haklardan eşit biçimde yararlanmayı sağlayacak bir yapının oluşturulması da yoksullukla mücadelede oldukça önemli bir boyuttur. Bu açıdan AB'nin yeni hedeflerinin 'Avrupa 2020: Akıllı, Sürdürülebilir ve İçermeci Büyüme için Avrupa Stratejisi' ile şekillenmeye başladığı görölmektedir (Yıldırım alp, 2014 s.15). Sonuç olarak AB'nin günümüzde yoksullukla mücadele stratejileri çok boyutlu ve bütünlüklü bir şekildedir. Oldukça uzun yıllar yoksullukla mücadele konusunu gündeminde tutan AB, ilk yıllarda çok başarılı olmasa da günümüzde oldukça başarılı olduğu ifade edilebilir.

2.2.5. OECD'nin Yoksullukla Mücadeledeki Yeri

OECD, kuruluş olarak 1948 yılına kadar gitmektedir. Türkiye'nin de kurucu üyesi olduğu OECD, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa Kıtası'nda yol açtığı yıkımı onarmak üzere ABD'nin finansmanı ile ortaya çıkan Marshall Planı'nın uygulaması için ilk kez Avrupa Ekonomik İşbirliği adıyla kurulmuştur. Daha sonraları ABD ve Kanada'nın da katılımıyla 14 Aralık 1960 yılında imzalanan ve uluslararası bir görünüme kavuştuktan sonra adı OECD olarak değişmiştir. OECD'nin günümüzde 34 üyesi bulunmaktadır (Toprakkaya, 2013 s.9).

OECD üye ülkeleri arasında yoksulluk önemli bir konu olarak gündemde tutulmaktadır. Sürekli yayınlanan raporlarda İGE'ye göre ülkelerin gelişmişlik düzeyleri gösterilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi İGE 0-1 arasında ölçülen bir endekstir. 1'e yaklaştıkça ülkelerin gelişmişlik seviyeleri artmaktadır. Bu sebeple OECD, Tablo 2.5'te de görüleceği gibi ülkelerin gelişmişlik düzeylerini bu eksenle belirlemektedir.

Tablo 2.6. OECD'ye Üye Ülkelerin İGE Değerleri (2014)

İGE'ye Göre Ülke Sırası	Ülke	İGE	Doğumda Yaşam Beklentisi	Kişi Başı GSYİH (\$)
1	Norveç	0,944	81,6	64.992
2	Avustralya	0,935	82,4	42.261
3	İsviçre	0,930	83,0	56.431
4	Danimarka	0,923	80,2	44.025
5	Hollanda	0,922	81,6	45.435
6	Almanya	0,916	80,9	43.919
7	İrlanda	0,916	80,9	39.568
8	ABD	0,915	79,1	52.947
9	Kanada	0,913	82,0	42.155
10	Yeni Zellanda	0,913	81,8	32.689
11	Singapur	0,912	83,0	76.628
12	Hong Kong	0,910	84,0	53.959
13	Liechtenstein	0,908	80,0	79.851
14	İsveç	0,907	82,2	45.636
15	Birleşik Krallık	0,907	80,7	39.267
16	İzlanda	0,899	82,6	35.182
17	Kore Cum.	0,898	81,9	33.890

Tablo 2.6. (Devamı)

18	İsrail	0,894	82,4	30.676
19	Lüksemburg	0,892	81,7	58.711
20	Japonya	0,891	83,5	36.927
21	Belçika	0,890	80,8	41.187
26	İspanya	0,876	82,6	32,045
27	İtalya	0,873	83,1	33,030
36	Polonya	0,843	77,4	23,177
40	Arjantin	0,836	76,3	22,050
43	Portekiz	0,830	80,9	25,757
52	Romanya	0,793	74,7	18,108
72	Türkiye	0,761	75,3	18,677

Kaynak: Erişim Tarihi: 28.12.2015 <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>

Yukarıdaki Tablo 2.5'te OECD ülkelerinin 2014 yılı itibariyle İGE oranlarını göstermektedir. İGE değerleri ile ülkelerin dünya sıralamasındaki gelişmişlik düzeyleri belirlenmiştir. Ülkelerin doğumda yaşam beklentisi ve kişi başı GYİH oranları ile birlikte ülkelerin hem yaşam kalitesini hem de ekonomik gelişmişliğini göstermektedir. OECD yoksullukla mücadelede ülkelerin sıralamalarını gösterip ülkelerin gelişmişlik düzeylerini gösterir raporlar sunmaktadır. Bu raporlarla devletlerin ne yapmaları gerektiği üzerine öneriler sunmaktadır.

Yoksullukla mücadele konusunda aslında OECD bizlere diğer uluslararası kuruluşlardan daha farklı yöntemler ortaya koymaktadır. Bir ülkenin uluslararası düzeyde yoksulluk durumunu değerlendirirken ülkelerin birbirleriyle gelir düzeylerini ve yaşam kalitesini karşılaştırmak oldukça etkili bir yöntemdir. Fakat yoksulluk ile ilgili analizler yapılırken en önemli sorun; farklı ülkelerde yapılan çalışmaların yöntemsel farklılıklar içermesi ve verilerin aynı yıla ait olmaması nedeniyle tam olarak sağlıklı karşılaştırmaların yapılmamasıdır. Uluslararası düzeyde yoksulluk seviyeleri araştırılırken hesaplama yöntemleri en az sorunlu olan OECD tarafından hazırlanan verilerdir (Çalışkan, 2010 s. 113). Bu sebeple OECD üye ülkelerinin yoksullukla mücadele konusunda ortak mücadele yöntemleri belirlemesi, yoksulluğu azaltma noktasında oldukça önemli gelişme sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE POLİTİKALARI

3.1. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Yoksulluk, insanlığın belki de binlerce yıldır en önemli sorunu olarak görülmektedir. Bu sebeple yoksullukla mücadele her dönem toplumun gündemde tuttuğu bir konudur. Zaman içerisinde yoksullukla mücadele politikaları her ne kadar farklılıklar gösterse de temel amaç yoksul kesimin ihtiyaçlarını karşılayabilmektir.

Türkiye'de yoksulluk sorunu, kavramsal olarak tarih boyunca farklılık göstermiştir. Fakir- fukaralık ve garip-gurabalık gibi farklı kavramlardan günümüze yoksulluk adına kadar bir değişim göstermiştir. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar her zaman yoksulluk halkın en önemli sorunu arasında yer almıştır.

Yoksullukla mücadele konusunda Türkiye, uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapan ve bu işbirliği neticesinde politikalarını belirleyen bir konumdadır. Aslında yoksulluk sorununa karşı bu işbirliği son dönemlerde kurumsal bir yapıyla kavuşmuştur. Bu sebeple yoksullukla mücadele konusunda uluslararası gelişmelerle politikalarını belirleyen bir ülke konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin büyük bir bölümünde uluslararası gelişmelerle ortak hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Türkiye, sadece uluslararası açıdan yoksullukla mücadele politikalarını belirlememiştir. Bunun yanında münhasır politikaları da olan bir devlettir. Bu bölümde, Türkiye'nin yoksulluk tarihi, yoksullukla mücadele politikaları ve bunların göstergeleri ile kamu kurumlarının yoksullukla mücadele konusunda önemleri üzerinde durulması hedeflenmektedir.

3.1.1. Türkiye'de Yoksulluk Süreci

Cumhuriyet tarihinin ilk dönemlerinde Anadolu halkı büyük bir yoksulluk ve sefalet içerisindeydi. I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı İmparatorluğunun zayıflamasıyla birlikte ülke halkı en temel ihtiyaçlarını bile karşılamayacak

durumdaydı. Bu sebeple savaşın ortaya çıkardığı ağır tahribatlar içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti için en önemli sorun yoksulluk konusuydu.

Milli Mücadele'nin ilk yıllarından itibaren Anadolu halkının yoksulluğu sürekli gündemdeydi. Bu sebeple 21 Ekim 1920 tarihli TBMM Bildirisinde yoksulluk üzerine şu ifadeye yer verilmiştir: "Emperyalist devletlerin, devlet ve milletimizin hayatına açıkça kastetmeleri sonucunda meşru savunmamız için toplanan TBMM, şimdiye kadar çeşitli nedenlerle açıkça ya da dolaylı olarak ilan ettiği amaç ve düşüncesini bir kere daha bütün dünyaya arz için şu bildiriye yayınlıyor. TBMM, halkın öteden beri karşı karşıya kaldığı sefalet nedenlerini yeni araç ve teşkilat ile kaldırarak yerine refah ve saadet getirmeyi başlıca hedef olarak kabul eder. Bundan ötürü toprak, eğitim, adalet, maliye, iktisat ve vakıf işlerinde ve diğer mesailide toplumsal dayanışma ve gelişmeyi hakim kılarak halkın gereksinimine göre yenilik ve kurumları getirmeye çalışacaktır." (Çavdar, 2015 s.133). Bildirge, ilk dönemlerde yoksullukla mücadelede nasıl bir yöntem izleneceğini göstermektedir. Özellikle toplumsal dayanışmayı yoksullukla mücadelede en temel yöntem olarak belirlemesi oldukça önemlidir. Çünkü halkta ortak bir iradenin hakim olma girişimi, yoksulluğu ortadan kaldıracı ve etkili bir yöntem olarak görülebilir. Ayrıca eğitim, adalet, maliye, vakıf işleri gibi konularda reformlar yapılırken halkın ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması yoksullukla mücadele konusunda oldukça önemli bir gelişmelerdir.

1923 yılıyla birlikte gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nden sonra liberal ekonomi politikalarının ağırlıkta olduğu bir dönem yaşanmıştır. Kongrenin daha çok kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiye özendirici, ekonomik hayatın denetiminin 'milli' unsurlara geçilmesini kolaylaştırıcı, özel sektöre öncelik veren daha çok ılımlı korumacı tezlerin çıktığı bununla birlikte kongreye İstanbul tüccarının sürüklediği ticaret burjuvazisi ile toprak unsurlarının egemen olduğu söylenebilir (Boratav, 2014 s.46). Anadolu halkının daha çok kırsal kesimde yaşadığı göz önünde tutulduğunda çiftçiye yönelik kalkınmacı politikalar yoksullukla mücadele konusunda oldukça önemlidir. Savaşlardan ve göçlerden dolayı oldukça kötü durumda olan Anadolu halkının en önemli kaynağı tarımdır. Bu sebeple 1928 yılında yaşanan kuraklık yoksulluğu arttırmıştır. Ayrıca 1929'da yaşanan Büyük Buhran, Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

1930-1939 döneminde ekonomi politikalarında oldukça önemli gelişmeler olmuştur. Öncelikle korumacılık ve devletçilik en temel ekonomi politikasıdır. Bu yılları Cumhuriyet tarihinin ilk sanayileşme dönemi olarak değerlendirmek gerekir. Bu dönemde dünyada büyük bir ekonomik krizin olduğu hatırlanırsa Türkiye'nin dışa kapalı ekonomi politikaları belirlemesi ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içerisinde olması önemlidir (Boratav, 2014 s.59). Sanayi ve tarım ürünleri arasındaki makasın daha da büyüdüğü görülmektedir. Sanayi ürünlerinin ücretleri hızla yükselirken tarım ürünlerinin fiyatlarında bir düşüş olduğu görülmekte ve bununla birlikte adeta tarım kesimi sanayileşmeyi finanse etmektedir. Bu sebepten dolayı 1930-1939 yılları arasında GSMH'nin sabit fiyatlarla %9 dolayında artmasına karşın kırsal alanlardaki yoksulluğun önüne geçilmediği gibi kentlerde de başta işçiler ve küçük üreticiler olmak üzere birçok kesimde yoksulluk sürmüştür (Çavdar, 2015 s.145). Korumacılığın ve devletçiliğin bu dönemde ekonomide bir değişim yarattığını sonucu görülmektedir. Bugüne kadar tarım ve hayvancılık dışında sanayileşme politikalarının devlet eliyle oluşturulması bu değişimin en önemli göstergesidir.

1940'lı yıllarla birlikte yoksulluk ülkenin yine en önemli sorunu durumundadır. Halkın önemli bir kesiminin bu dönemde çok zor şartlar altında yaşam mücadelesi verdiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sıkıntılardır. Türkiye II. Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmamış olsa da savaşın yarattığı krizlerden etkilenmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemle beraber Türkiye, ithal ikameci ve ihracata dayalı olmak üzere iki ana kalkınma stratejisi izlemiş ve bu durum toplumsal ve siyasal yapının biçimlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu sebeple yoksulluğun görüntüsü de değişip dönüşerek, Türkiye'de yoksulluğu anlama ve yoksullukla ilgili etkili yöntemler oluşturmada etkili olmuştur (Taçyıldız, 2006 s.48). Türkiye'nin artık dışa açılma politikaları ile yoksullukla mücadele yöntemleri, dünyadaki gelişmelerden bağımsız olamamaya başladığı bir sürece girildiği görülmektedir.

Türkiye'de önceki dönemlerde yoksulluk, daha çok kırsal kesim üzerinde değerlendirilen bir olgu iken 1950'lerle birlikte yaşanan sanayileşme ve ticarileşme politikaları ile birlikte artık kentlerin de en önemli sorunu haline gelmiştir. Fakat kırsal kesimde de yoksulluk yine önemli bir sorun halindedir. Kırsal kesimin yoksulluğunu

etkileyen en önemli faktörler ise tarım kesiminin geleneksel yapısı ve 1980 sonrası değişen tarım politikalarıdır. Kırsalda bulunan işletmelerin giderek küçülmesi ve topraksızlaşmayla birlikte teknoloji kullanımı ile ilgili problemler, 1980 öncesinde izlenen politikalarla önlenmeye çalışılmıştır (Aksan, 2009 s.15).

1960'lı yıllarla birlikte sosyal yardım alanıyla ilgili gelişmeler yoksullukla mücadele konusunda oldukça önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Türkiye'nin inatla sosyal yardım alanıyla ilgili geri kalmışlığını muhafaza etmeye çalışmıştır. 1961 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve Sosyal Hizmetler Akademisi ile yoksullukla mücadele konusu araştırılmak istenmiştir. Fakat anlamlı çalışmalar ortaya çıkmamıştır. 1960 ve 1970'li yıllar 'çarpık sanayileşme' ile çarpık kentleşmenin en yaygın olduğu dönemdir (Buğra, 2013 s.188). Bu sebeple yoksul kesim daha çok siyasi çevreler tarafından en çok istismar edilen kesim haline gelmiştir. Gecekondulaşmanın yaygın olarak yaşandığı bu dönemde yoksulluk kırsal kesimde azalarak kentlerde artış göstermiştir. Ayrıca 1960'da 1980'e kadar sosyal politikaların yasalar boyutuyla ön planda olduğu fakat içinin yeteri kadar doldurulmadığı bir dönem olmuştur.

1980'le birlikte dışa açık bir sanayileşme modeli yürürlüğe girdi. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte halk ve siyasiler üzerinde büyük bir baskı yaşanmıştır. Bunun neticesinde cunta yönetimi hem ekonomik hem de siyasi kararlar alma konusunda oldukça rahattılar. Bununla birlikte 1980 sonrası dönemin başında neo-liberal küreselleşme ortamına hakim olan piyasa köktenciliği Türkiye'de de kendini göstermiştir. Bu dönem, özellikle sosyal devlet anlayışının şiddetle eleştirildiği 'her şeyi devletten bekleme alışmış' bir halkın piyasayla terbiye edilmesi görüşünün benimsendiği bir dönem olarak görülmektedir (Buğra, 2013 s.198). Yoksullukla mücadele konusunda devletin çok ciddi adımlar atmadığı ve sosyal devlet anlayışının artık yerini otoriterliğe bıraktığı bir dönemden geçilmekteydi. Bu dönemde kent yoksullarının daha gecekondualarda yaşadığı ve her kesimin ciddi anlamda etkilendiği bir dönem yaşanmaktaydı.

1990'lara gelindiğinde yoksulluk yine en önemli gündemler arasındaydı. Vergi sistemindeki adaletsizlikler yüzünden kayıt dışı ekonominin oldukça yükseldiği bu dönem, gelişmiş ülkelerdeki durumun tam tersi bir konumdayken devletin siyasi ve politik olarak oldukça zor bir dönemi olarak görülmektedir. Bu dönemde istihdamla

ilgili olarak iş gücünün %48'i kayıtlı iken geri kalan %52'lik kesim kayıt dışıdır. Yoksullukla mücadele açısından bakıldığında kayıt dışılığın bu kadar fazla olması yoksulluğu besleyen ve büyüten en önemli etken olarak görülmelidir (Aksan, 2009 s.18). Bu sebeple devletin yoksullukla mücadelede yetersiz kalması bu kadar kayıt dışı çalışan kesimin olmasıyla yakından ilişkilidir.

2000'li yıllardan günümüze doğru gelindiğinde, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ülkeyi oldukça etkilemiştir. Türkiye tarihinin en ağır ekonomik krizleri arasında görülmektedir. Bununla birlikte halkın her kesimi bu krizden etkilenmiştir. Yoksul nüfus daha da artmış ve özellikle küçük ölçekli işletmeler çok büyük bir darbe almıştır.

Yaşanan 2001 krizinden hemen sonra 2002 yılında tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) oldukça büyük bir yoksulluk sorunu içerisinde kendini buldu. Sorun o kadar büyük ve görünürdü ki tıpkı 16. yüzyıl Avrupa'sında olduğu gibi, devlete siyasi sorumluluk yükleyen bir sorun olarak ele alınması kaçınılmazdı. Sosyal yardım alanında atılan adımlar, bu ortamda atıldı ve sosyal politika tartışmaları içinde yer aldı. Daha sonra bu gelişmeler, AB'yle olan ilişkiler bağlamında hız kazandı. Türkiye'nin AB'yle ilişkileri, sosyal politika alanında ciddi anlamda bir zihniyet değişimini getirdi (Buğra, 2013 s.198). Bu sebeple AB'yle sosyal politikalarda ortak girişimler gerçekleşti. Türkiye yoksullukla mücadele konusunda bu dönem içerisinde sağlık, eğitim gibi konular başta olmak üzere birçok alanda sosyal devlet unsurlarını içerisinde barındıran politikalar gerçekleştirdi. Uluslararası kurum ve kuruluşlarla ortak girişimler içerisinde olarak yoksullukla mücadelede önemli adımlar atılmıştır. Son olarak sivil toplum kuruluşları yoksullukla mücadele konusunda oldukça önemli bir yerdedir. Özellikle de günümüzde sivil toplum örgütleri yoksulluğu gündemleştiren ve hükümeti dahi hareketlendiren önemli örgütlü güçlerdir. Bu sebeple hem ulusal hem de uluslararası boyutta etkin olan bu kuruluşlar, yoksulluğu ülke gündeminde tutmakta katkı sunmaktadırlar.

3.1.2. Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları

Türkiye'nin geçmiş dönem yoksullukla mücadele politikaları Cumhuriyetin ilk yılları ile birlikte oluşmaya başladığı daha önce belirtilmişti. Özellikle Cumhuriyetin ilk yılları ile birlikte devasal boyutta bir yoksulluğun olduğu ve bunun en önemli sebebinin

ise savaşlar olduğu bilinmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yoksullukla m¼cadele yine ¼lkenin en önemli gündemi arasındaydı. Fakat bu konuda ¼ok sistemli ve istikrarlı politikalar izlenmemiştir.

1963 yılından itibaren yayımlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Bu planlar yoksullukla m¼cadele konusunu daha önceki dönemlere göre daha istikrarlı ele almaktadır.

1962 yılında Birinci Kalkınma Planı ile birlikte yoksullukla m¼cadele konusunda oldukça kapsamlı politikalar izlenmeye başlanmıştır. Bu planın oluşturulma amacı şu şekilde belirlenmiştir: "İnsan hak ve h¼rriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını ger¼ekleřtirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak se¼miř olan Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecr¼belerine son verip adalete, tam ¼alıřma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak: Milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve k¼ltürel kalkınmayı demokratik yollarla ger¼ekleřtirmek üzere Birinci Beş Yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Planı hazırlanmıştır" (DPT, 1963). Gör¼ldüęü üzere önceki dönemlerde ¼lkeyi refaha kavuşturma konusunda yeterli adımların atılmadığı ve bununla birlikte Beş Yıllık Kalkınma Planları ile istikrarlı politikaların izleneceği ama¼lanmıřtır. Bu ama¼ aslında sonraki Beş Yıllık Kalkınma Planlarında izlenecek politikaların ¼erçevesini ¼izmiřtir.

Birinci Kalkınma Planı'nda gelir dağılımında adaleti sağlamanın hedeflendiği gör¼lmektedir. Bu ise sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik politikalarıyla yakından ilişkili olduğu tespiti yapılmıştır. ¼lkede yaşayan tüm vatandaşlar için fırsat eşitliğinin sağlanması ve bunun tüm alanlara yansımalarıyla birlikte toplumsal refahın sağlanacağı belirtilmektedir (DPT, 1963). Fırsat eşitliğinin hedeflenen politikalar arasında olması, yoksullukla m¼cadelede oldukça önemlidir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgeler arası eşit gelişmeyi sağlama bu planın en önemli hedefi arasındadır. Bunun için izlenecek sağlık, eğitim, konut ve sosyal güvenlik politikaları sonucunda, yoksul kesimlerin yaşama ortalamasının üzerinde bir gelişme olacağı hedeflenmektedir (DPT, 1967). ¼ç¼nc¼ Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gelir dağılımında adaletin sağlanması en

önemli sorun olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte sadece gelir dağılımında iyileştirmenin, sermayenin yavaşlanmasında ve ülkenin gelişmesinde olumsuz etki yapacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı gelir dağılımında adaleti sağlamak ve sosyal güvenlik politikalarının tüm toplumu kapsamı hedefi uzun dönemde gerçekleşecek hedefler olarak belirlenmiştir (DPT, 1972). Aslında Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kısa vadede gerçekleşmesi mümkün olmayan politikaların önceki dönemlerde temel hedef haline getirilmesinin eleştirisi yapılmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise kırsal alanda tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimlerin kalkınması ve yaşam düzeylerinde köylü-kentli ayrımı yapılmaması gibi hedefler belirlenmiştir. Bunun yanında işsizliği azaltıcı yatırımların geliştirilmesi ve kalkınmaya yönelik bayındırlık, imar gibi alanlarda projelerin artması hedeflenmiştir (DPT, 1979). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yine gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik politikalar oluşturulmuş ve kalkınmada öncelikli olan bölgelere yönelik politikalar hızlandırılmıştır (DPT, 1984).

1980'li yılların sonlarına doğru ekonomik gelişmelerde küresel politikalarla uyumlu hareket edilmiştir. Toplumun her kesimine yönelik kalkınmacı politikaların uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı bu kapsamda ele alınmaktadır. Bölgesel gelişmişlik farkları önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de gündemdedir. Fakat bu dönemde bölgesel eşitsizlikleri giderme konusunda somut adımların da atıldığı görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gibi oldukça kapsamlı olan projenin dışında sosyal düzenlemelere yönelik projelere ağırlık verilerek bölgesel eşitliği artırmak, memur, işçi, esnaf, çiftçi gibi toplumun önemli bir nüfusuna yönelik geliştirici politikaların izlendiği bir planlama yapılmıştır (DPT, 1989). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise toplumun refahının artırılmasına yönelik ekonomik ve sosyal politikaların izlenmesi öncelikli amaçlar arasındadır. Bunun yanında yoksul kesime yönelik eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin desteklenmesi, vergi indirimleri yapılması, işsiz kesime yönelik adımların atılması gibi oldukça kapsamlı politikalar hedeflenmiştir (DPT, 1995).

2000'li yıllarla birlikte artık küreselleşmenin sosyal boyutunun oldukça geliştiği bir döneme girilmiştir. Sosyal politikalar, uluslararası düzeyde geliştirilen bir boyuta kavuşmuştur. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte kalkınmanın kurumlarla bütünlük içerisinde olmasına yönelik adımlar atılmıştır. Yoksullukla mücadele

konusunda sosyal yardım ve hizmetlerin daha etkin kullanılması hedeflenmiştir. Merkezi idare ile ortak projelerle belediyelerin, özel sektörün ve sivil toplum örgütlerinin yoksullukla mücadelede etkin olmaları amaçlanmıştır (DPT, 2000). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında yoksulluk ve sosyal dışlanışlık en önemli konular arasındadır. Yoksullukla mücadelede sürdürülebilir politikalarda önceki dönem gibi kurum ve kuruluşların etkin olmasına yönelik çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte sosyal dışlanışlık konusunda toplumda; kız çocuklarının, engellilerin, kırsal kesimde yaşayanların ve yoksul kesimin toplumla bütünleşmesi konusunda önemli politikalar belirlenmiştir (DPT, 2006). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında ise önceki dönemde en çok üzerinde durulan sosyal dışlanışlık konusu geliştirilmeye çalışılmıştır. Yaşam kalitesinin artırılması ile yoksulluğun azaltılması ve yoksul kesime yönelik yardımlarda ailelerin ihtiyaçlarına bütünsel yaklaşılması ve ihtiyaç temelli bir yaklaşımın uygulanması amaçlar arasındadır (DPT, 2010).

Türkiye, yoksullukla mücadele konusunda 1980'den sonra kamu kurumlarında oldukça önemli gelişmeler sağlanmıştır. Yoksullukla mücadele konusunda kapsamlı ve istikrarlı politikalar oluşturulmuştur. Fakat bunun pratiğe geçirilmesi konusunda yeteri kadar başarılı olunmamıştır. Özellikle 1980'den sonra siyasi istikrarsızlıklar, yoksullukla mücadele konusunda yeterli başarının sağlanmamasında etkindir.

3.1.3. Türkiye'de Yoksulluk Görünümü

Yoksulluk tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de en önemli sorunu olarak görülmektedir. Yoksulluğun görünümüyle ilgili hem uluslararası kuruluşlar (UNDP, WB, OECD gibi) hem de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) önemli veriler sunmaktadır.

Türkiye'de yoksulluğun görünümünde kullanılan istatistikler, hane halklarının gelir, harcama ve sosyal durumlarının belirlenmesinde oldukça önemlidir. TÜİK'in ve WB'nin yoksulluk üzerine yaptığı ortak çalışmalar sonucunda 2002 yılından itibaren hane halkı bütçe anketi verilerinden tüketime dayalı yoksulluk göstergeleri hesaplanmaktadır. 2006 yılından itibaren ise gelir ve yaşam koşulları araştırması verilerinden gelire dayalı yoksulluk göstergeleri hesaplanmaktadır (Doğan, 2014 s.30). Aslında bahsedilen TÜİK ve WB Türkiye'de yoksulluğun görünümü ile ilgili ilk ortak

çalışmadır. Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) ile WB'nin kredi desteği ile bu çalışma yürütülmektedir.

Tablo 3.1. TÜİK'in Göstergeleri ile Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları % (2002-2013)

TÜRKİYE	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kişi Başı Günlük 2.15 \$'ın Altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06
Kişi Başı Günlük 4.3 \$'ın Altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,662	2,79	2,27	2,06
KENT												
Kişi Başı Günlük 2.15 \$'ınAltı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02
Kişi Başı Günlük 4.3 \$'ın Altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60	0,64
KIRSAL												
Kişi Başı Günlük 2.15 \$'ın Altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13
Kişi Başı Günlük4.3 \$'ın Altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,75	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13

Kaynak: (TÜİK 2013 Yoksulluk Çalışmaları, 2014)

Tablo 3.1'de TÜİK'in harcamaya dayalı oluşturulan yoksulluk göstergeleri belirtilmiştir. TÜİK yoksulluk ölçümünde dünya genelinde uygulanan bir yöntem olan günlük 2.15 ve 4.3 doların altında yaşayan ülke nüfusun oranları verilmiştir. İlk etapta Tablo 3.1'e bakıldığında oldukça önemli bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Bu iyileşmelerde, ekonomik gelişmelerin yanında sosyal gelişmelerin de oldukça önemli payı var.

Tablo 3.1'e genel olarak bakıldığında geliri günlük 2.15 doların altında kalan fert oranında 2002 itibari ile ufak dalgalanmalar olsa da özellikle 2004-2012 yılları arasında bu oranın düzenli olarak azaldığı görülmektedir. 2013 yılında önceki yıla göre oransal olarak bir değişim yaşanmamıştır. Bununla birlikte günlük 4.3 doların altında kalan fert oranının ise 2002-2013 yılları arasında istikrarlı bir şekilde azaldığı görülmektedir.

Kent ve kırsal nüfusun oranına bakıldığında, kent nüfusunda kişi başı günlük 2.15 doların altında yaşayan nüfusun oranının 2002-2009 yılları arasında düzenli olarak

azaldığı görülmektedir. 2009-2010 yılları arasında oransal olarak bir değişiklik olmamıştır. 2011 yılında önceki yıla göre bir azalma olmakla birlikte 2011-2013 oransal olarak sabit kalmıştır. Kırsal nüfusa bakıldığında, kişi başı günlük 2.15 doların altında yaşayan nüfusun oranında 2002-2007 yılları arasında bir dalgalanmanın olduğu görülmektedir. 2007-2013 yılları arasında ise düzenli bir azalma görülmektedir. Kişi başı günlük 4.3 doların altında yaşayan nüfusun oranında ise 2002-2013 yılları arasında ufak bir dalgalanma olsa da genel olarak bir azalma olduğu görülmektedir. Kent ve kırsal kesim arasında kişi başı günlük 2.15 ve 4.3 dolarlık yoksulluk sınırları altında yaşayan nüfusun oransal olarak kırsal kesimde fazla olduğu görülmektedir.

Yoksulluğun görünümünde, TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları (GYKA) da oldukça önemli bir boyuttur. GYKA, ülkedeki gelir dağılımına, yoksulluğun düzeyi ve kompozisyonuna, yaşam koşullarına ve sosyal dışlanmaya yönelik bilgilerin toplanmasında oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca TÜİK, 2014 GYKA'yı açıklarken kır-kent nüfusu ayrımı yapmamıştır.

Tablo 3.2. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar, 2010-2014

Yüzde 20'lik Fert Grupları	Türkiye				
	2010	2011	2012	2013	2014
Yıllar					
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
İlk Yüzde 20(*)	5,8	5,8	5,9	6,1	6,2
İkinci Yüzde 20	10,6	10,6	10,6	10,7	10,9
Üçüncü Yüzde 20	15,3	15,2	15,3	15,2	15,3
Dördüncü Yüzde 20	21,9	21,7	21,7	21,4	21,7
Son Yüzde 20	46,4	46,7	46,6	46,6	45,9
Gini Katsayısı	0,402	0,404	0,402	0,400	0,391
Son Yüzde 20/İlk Yüzde 20	8,0	8,0	8,0	7,7	7,4
Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır					
(*) Fertler eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirine göre küçükten büyüğe sıralanarak 5 gruba ayrıldığında: 'İlk Yüzde 20'lik grup' geliri en düşük olan grubu, Son Yüzde 20'lik grup ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.					

Kaynak: 2014 ve 2013 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, TÜİK

Tablo 3.2'ye baktığımızda 2010-2014 yılları arasında oluşturulan eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirlere göre oluşturulan yüzde 20'lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldıkları pay yıllara göre %46 küsurlardayken (2014 dışında), en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldıkları pay ise yıllara göre %5 ile %6 arasında bir seyir izlemektedir.

Tablo 3.2'de son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik gruba göre yaklaşık 9 kattır. Gini katsayısı gelir eşitsizliklerini ölçmede kullanılan bir yöntemdir. 2010-2014 yılları arasında Gini katsayısında çok ufak bir oransal değişim olmasına rağmen 2014 yılında önceki yıla göre bu oran biraz yüksektir. Fakat Gini katsayısı ve yüzde 20'lik gruplara genel olarak bakıldığında aslında çok ciddi bir değişimin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

TÜİK tarafından oluşturulan 2014 GYKA'da yoksulluk konusunda diğer veriler şu şekildedir; eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı bir önceki yıla (2013) göre değişmeyerek %15 olarak gerçekleşti. Okur-yazar olmayanların %27,7'si, bir okul bitirmeyenlerin %25,1'i yoksul iken, bu oran lise altı mezunlarda %12,5, lise ve dengi mezunlarda ise %5,7 oldu. Yükseköğretim mezunları %1,3 ile yoksulluk oranının en düşük gözlendiği grup oldu. Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan "sürekli yoksulluk" oranı, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ına göre son yılda yoksul olan ve aynı zamanda önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertleri kapsamaktadır (TÜİK, 2015 GYKA).

TÜİK'e göre maddi yoksulluk şu şekilde tanımlanmaktadır: Ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan nüfusun oranı olarak tanımlanan ve beklenmedik harcamalar, evden uzakta bir haftalık tatil, ödeme zorluğu, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek, evin ısınma ihtiyacı, çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon, otomobil sahipliği olarak belirlenen dokuz maddeden en az dördünü karşılayamayanların oranı olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2015 GYKA). 2006-2014 yılları arası maddi yoksulluk oranlarına bakıldığında:

Tablo 3.3. 2006-2014 Yılları Arası Maddi Yoksulluk Oranları

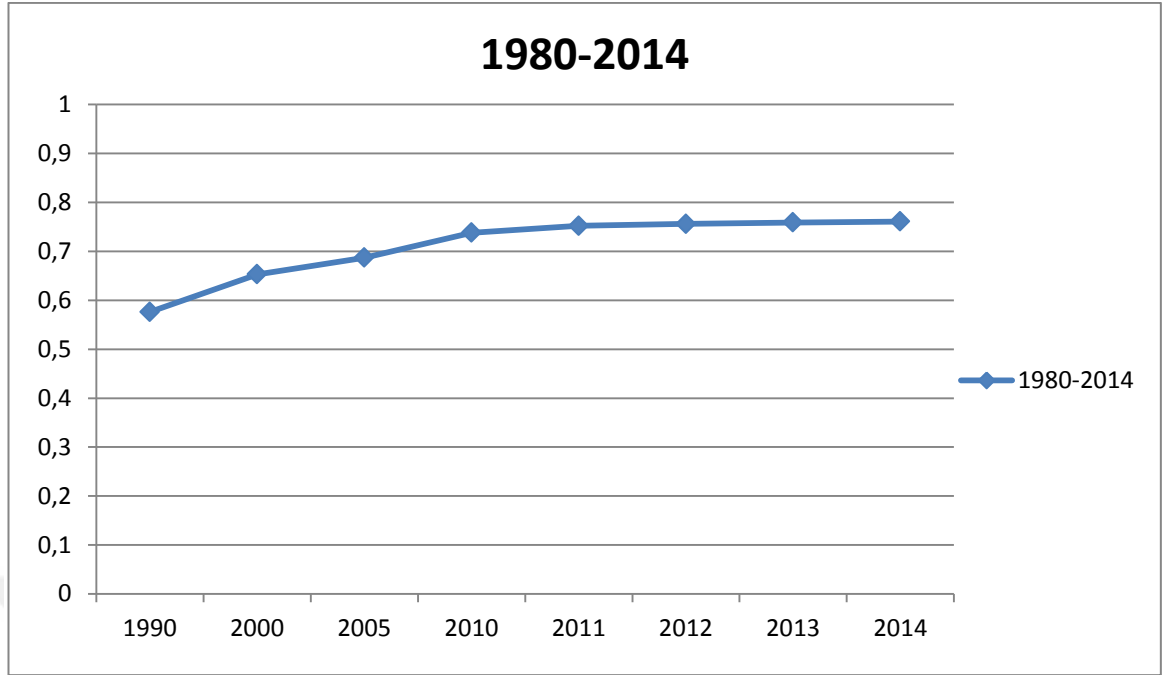
Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Maddi Yoksulluk Oranı	60,4	58,8	57,7	56,7	59,4	57,9	55,0	43,8	29,4

Kaynak: 2014 ve 2013 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, TÜİK

Türkiye'nin maddi yoksulluk oranına bakıldığında, yukarıda sayılan unsurlardan en az dördünü karşılayamayanların oranı Tablo 3.3'te belirtilmiştir. Buna göre 2006-2008 yılları arasında ülke geneli maddi yoksulluk oranında düzenli bir düşüş yaşanmıştır. 2010 yılında önceki yıla göre yükselen maddi yoksulluk oranı daha sonraki yıllarda düzenli bir düşüşe geçmiştir. Ayrıca 2013-2014 yılları arasında maddi yoksulluk oranında ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

UNDP'nin İnsani Gelişme Raporu, her yıl düzenli olarak yayınlanmakta ve bununla birlikte insani gelişmeyi, sağlık ve eğitim gibi gelişmelerin ekonomik olmayan göstergelerini dikkate alarak İGE ile ölçmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011 s.67). Türkiye, 2015 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporunda İnsani Gelişme sıralamasında, 0,761 indeks değeri ile dünya genelinde 72. sırada yer almaktadır. AB'ye üye ülkelerinin ortalaması 0,867 olmasından dolayı Türkiye bu ortalamanın altında yer almaktadır. Bununla birlikte OECD'ye üye ülkelerin ortalaması ise 0,0882 olmakla birlikte Türkiye bu ortalamanın da altında yer almaktadır (UNDP, 2015).

İnsani Gelişme Raporları; 1980 yılından itibaren Türkiye, yoksullukla mücadele konusunda bu raporları dikkatle incelemekte ve politikalarını belirlemede bu raporların oldukça etkili olduğunu saptamaktadır.

Kaynak: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>Erişim Tarihi: 08.01.2016

Şekil 3.1. Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı 1980-2014

Türkiye'nin İnsani Gelişme Grafik 3.1'de de görüldüğü üzere her yıl düzenli artmaktadır. Özellikle 1990-2000 yılları arasında ciddi bir artışın söz konusu olduğu görülmektedir. Bu artış Türkiye'nin sosyal politikalar konusunda önemli bir gelişme sağladığının göstergesidir. Bununla birlikte 2010 yılından sonra ise yine artış söz konusudur. Fakat oldukça düşük bir artış görülmektedir. 2008 yılında uluslararası boyutta yaşanan ekonomik kriz 2010 yılından itibaren Türkiye'deki insani gelişmeyi de etkilemektedir. UNDP tarafından oluşturulan insani gelişme durumu her yıl farklı boyutlar eklenerek günümüze doğru gelişme göstermektedir. Bu sebeple değişen dünya yapısını takip edip o gelişmelerle kalkınmaya çalışmak insani gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye'nin insani gelişme performansına bakıldığında aslında kalkınmada uluslararası standartları yakalamayı amaçladığını ve politikalarını bu perspektifte oluşturduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye, diğer ülkelere göre yoksulluk görünümü bakımından iyi bir pozisyonda değildir. Gelir dağılımı bakımından hem TÜİK hem de uluslararası kuruluşların raporlarında belirtildiği gibi gelir dağılımında kötü bir durumdadır. Bununla birlikte Türkiye'yi geliştirmekte olan bir ülke olarak ele aldığımızda aslında aynı kategorideki ülkelerin en önemli sorunlarının başında yer alan yoksulluk Türkiye için de geçerlidir.

Bu sebeple yoksulluk, gelişmekte olan tüm ülkeler için acil önlemlerin alınmasını ve önemli adımların atılmasını gerektiren bir sorundur.

3.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK İLE MÜCADELEYE DESTEK VEREN ÖNEMLİ KURUMLAR

Yoksullukla mücadele konusunda kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri günümüzde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de oldukça etkindir. Türkiye'de çeşitli kamu kurumlarının en önemli amaçları arasında yoksullukla mücadele vardır. Bu konunun kamu kurumlarında yer edinmesi sosyal devlet anlayışının en önemli kanıtları arasındadır. Bununla birlikte günümüzde devletlerin yoksullukla mücadele konusunu uluslararası bir boyutta ele almaktadır. Bundan dolayı kamu kurumları da küresel bir sorun olan yoksullukla mücadele konusunu aynı çerçevede ele almaktadır.

Osmanlıdan beri süregelen hayırseverlik anlayışı aslında yoksullukla mücadele konusunu oluşturur. Türkiye'de yoksullukla mücadele konusunda daha çok sosyal yardımlar ile aracılık eden özel ve kamu kuruluşları günümüzde giderek artış göstermektedir. Türkiye'de sosyal yardım denilince ilk olarak kuruluşlar ve yasal düzenlemeler akla gelmektedir. Bunlar, yakın zamanda genel müdürlük halini alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) bünyesinde yapılan sosyal yardımlar; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ayni ve nakdi yardımları; yeşil kart ve emekli sandığı (2022 sayılı Kanun) bünyesinde yapılan sosyal yardımlar ve Vakıflar Genel Müdürlüğü eli ile yapılan sosyal yardımlar şeklinde sıralanmaktadır (Güneş, 2012 s. 165). Yerel Yönetimler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı gibi kamu kurumları yoksullukla mücadeleye destek veren oldukça önemli kurumlardır.

3.2.1. Yerel Yönetimler

Yerel Yönetimler denilince akla ilk gelen kurum belediyelerdir. Belediyeler yoksullukla mücadele konusunda gücünü yerelden alan ve bu doğrultuda politikalarını belirleyen önemli kurumlar arasındadır. Yoksullukla mücadelede en etkili kurumlar arasında yer almaktadır.

Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadeleye yönlendiren veya sorunun giderilmesinde yerel yönetimleri öne çıkaran temel ilkelerin başında özerklik, yerinden yönetim, yönetişim ve hizmette yerellik unsurlarının geldiğini söylemek gerekir. Bu ilkelerle birlikte yerel yönetimler yoksullukla mücadele konusunda kendilerini daha da sorumlu ve duyarlı hissetmeyle beraber aynı zamanda yoksul ve yardıma muhtaç yerel halka karşı daha da etkili ve kalıcı politikalar uygulama imkanı bulabilirler. Yerel yönetimler, bu ilkelerin gereklilikleriyle hareket etmesi durumunda yoksullukla mücadelede etkili olabilmektedirler (Önen, 2010 s.71). Yerel halkla ilişki kurma konusunda yerel yönetimler oldukça etkilidir. Bu sebeple yerelde yoksul kesimlere ulaşma ve ihtiyaçları temelinde politikalar belirlemede yerel yönetimlerin rolü oldukça önemlidir.

Türkiye'de yerel düzeyde belediyelerin yoksullukla mücadele konusunda geçmiş 1990'lara dayanmaktadır. Çünkü 1990 yılıyla birlikte sosyal belediyeciliğin gelişmesiyle yoksullukla mücadele konusunda yerel yönetimler etkin olmaya başlamıştır. Belediyeler yoksullara yönelik; aşevi, erzak, yakacak ve bazı durumlarda kira yardımı gibi yoksul kesimlerin en önemli ihtiyaçlarına destek vermiştir. Bu yardımlar yapılırken yoksul kesimden bazen fakirlik belgesi istenmiştir ya da muhtar, öğretmen, imam ve nüfuzlu kişiler tarafından yoksulluk tahkikatı yapılmaktadır. Belediyeler ramazan aylarında iftar çadırları açarak yoksul kesime yemek vermeye başlamışlar (Buğra ve Keyder, 2003 s. 33). Belediyelerin böyle bir çalışma içerisinde olması yoksul kesimler için oldukça olumlu bir gelişme olmasına rağmen yoksulluğu bitiren ve azaltan politikalar değildir. Yoksul kesimi üretim mekanizmasına dahil etmek, ekonomik desteklemeler, kalifiye eleman yetiştirmek için kurslar açmak ve istihdam olanaklarının geliştirilmesi yoksullukla mücadelede daha etkin yöntemlerdir. Bu sebeple yoksullukla mücadelede böylesi kısa vadeli çözümlerin yanında böylesi uzun vadeli planların da olması önemlidir.

Yerel yönetimler arasında yoksullukla mücadele konusunda en önemli kurum olan belediyeler, 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile oldukça önemli yasal dayanaklara sahiptir. Bu sebeple bu dayanakların etkili kullanımı yoksulluğu azaltabilecek önemli faktörlerdir.

Yoksullukla mücadele konusunda belediyelerin yasal yetkileri ve görevleri 5393 Sayılı Belediyeler Kanununun 15. maddesinde belirtilmiştir:

- a) Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunmak.
- b) Kanunların belediyeye verdiği yetki çerçevesinde yönetmelik çıkarmak, belediye yasakları koymak ve uygulamak, kanunlarda belirtilen cezaları vermek.
- c) Gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetleri ile ilgili olarak kanunlarda belirtilen izin veya ruhsatı vermek.
- d) Özel kanunları gereğince belediyeye ait vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarının tarh, tahakkuk ve tahsilini yapmak; vergi, resim ve harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken doğal gaz, su, atık su ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak veya yaptırmak.
- e) Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek.
- f) Toplu taşıma yapmak; bu amaçla otobüs, deniz ve su ulaşım araçları, tünel, raylı sistem dâhil her türlü toplu taşıma sistemlerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek.
- g) Katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak.
- h) Mahallî müşterek nitelikteki hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla, belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde taşınmaz almak, kamulaştırmak, satmak, kiralamak veya kiraya vermek, trampa etmek, tahsis etmek, bunlar üzerinde sınırlı aynî hak tesis etmek.
- i) Borç almak, bağış kabul etmek.
- j) Toptancı ve perakendeci hâlleri, otobüs terminali, fuar alanı, mezbaha, ilgili mevzuata göre yat limanı ve iskele kurmak, kurdurmak, işletmek, işlettirmek veya bu yerlerin gerçek ve tüzel kişilerce açılmasına izin vermek.
- k) Vergi, resim ve harçlar dışında kalan dava konusu uyuşmazlıkların anlaşmayla tasfiyesine karar vermek (5393 Sayılı Kanun, m.15).

Görüldüğü üzere belediyeler yoksullukla mücadele politikalarını belirlerken bu yasal yetkileri ve görevleri göz önünde bulundurmaları durumunda yoksul kesimlere yönelik önemli çalışmalar içerisinde olabilecekleri 5393 Sayılı Kanunun 15. maddesinde belirtilmiştir. Bu sebeple maddeye baktığımızda hem sosyal boyutta hem de ekonomik boyutta yoksullukla mücadelede birçok gelişme sağlayabilecek imkanlara sahip olduğunu görmekteyiz.

İl Özel İdareleri de yerel yönetimler kurumları arasındadır. Yetkileri 3360 sayılı kanunla belirlenmiştir. Kanunda, sosyal hizmet ve yardım verilmesi, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları yapması gibi görevleri vardır. Burada İl Özel İdarelerinin yoksullukla mücadele konusundaki görevleri çok genel ele alınmış ve en önemli katkısı mikro krediler sunmaktır (Özden ve Arabacı, 2007 s.840). Mikro krediler esnafı kalkındırmada oldukça önemlidir. Üretim mekanizmasını güçlendirir ve yoksullukla mücadele konusunda uzun vadeli politikalar arasında değerlendirilebilir. Özellikle sermayesi olmayan fakat üretim yapmak isteyen esnaf ve tüccar gibi hem yereli kalkındıran hem de istihdam sağlayan önemli bir kredi olanağıdır.

3.2.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGB), yoksul kesimlerin temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda oldukça önemli bir kurumdur. Yoksullukla mücadele konusunda VGM tarafından yürütülen sosyal hizmetler; imaret hizmetleri, muhtaç aylığı bağlanması, muhtaç durumda bulunan öğrencilere yönelik burs imkanları ve sağlık giderlerini ödeyemeyen yoksul kesimlere yönelik tedavi yardımı verilmesi gibi hizmetler sunmaktadır¹⁰.

VGM, yoksul kesimlere yönelik sunduğu sosyal hizmetler uygulamaları, görüldüğü gibi yoksul kesimin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde aylık bağlanması yoksulluğu azaltıcı önemli bir faktördür. Bununla birlikte yoksul öğrencilere burs imkanı sunması, gençler için yoksullukla mücadelede uzun dönemli bir destekleme olarak görülmesi gerekir. Çünkü öğrencinin uzun vadede okuyabilmesi için gerekli asgari bir gelir, onun geleceğini önemli ölçüde değiştirebilecek bir gelişmedir. İmaret hizmetleri ise hayır kurumları olarak tarif edilen ve daha çok yoksul kesimlere

¹⁰Erişim Tarihi 08.01.2016: <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=67>

yönelik kuru gıda ve sıcak yemek yardımları sunmaya çalışan yerlerdir. İmaretlerin de yoksullukla mücadelede önemli bir fonksiyonu vardır. Çünkü günlük ve düzenli yemek dağıtan kurumlar olarak daha çok karşımıza çıkmaktadır. Bu ise özellikle yoksul kesimlerin hayatta kalabilmeleri için günlük kalori ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir alandır.

VGM gelir bütçesi; kira gelirleri, faiz gelirleri, iştirak gelirleri, mazbut vakıflara ait taşınmaz satış gelirleri, vakıf yönetim ve temsil gelirleri, mazbut vakıf taviz bedelleri, şartlı-şartsız bağışlar ve yardımlar ile diğer gelirlerden oluşmaktadır. Ayrıca VGM, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri arasında özel bütçeli bir kurum olup bütçesi, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 15 inci maddesi kapsamında hazırlanmaktadır (VGM, 2014 s.47).

Son olarak 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilen görevleri şu şekilde özetlemek mümkündür (VGM, 2014 s.19):

- a) Mazbut vakıfların vakfiyelerinde veya vakfiye yerine geçen hüccet, berat, ferman gibi belgelerinde yazılı hayrî, sosyal, kültürel ve ekonomik şart ve hizmetleri yerine getirmek.
- b) Vakfiyelerde öngörülen hizmetlerin en iyi şekilde yerine getirilebilmesini sağlamak amacıyla Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait paralar ile malları değerlendirmek, daha fazla gelir getirici yatırımlara tahsis etmek.
- c) Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait paralar ile işletmeler kurma, kurulmuş şirketlere iştirak etme, bunların sermaye artışları hususlarında karar vermek.
- d) Yurt içi ve yurt dışındaki vakıflara ait vakıf kültür varlıklarını ihya etmek.
- e) Mülhak, cemaat ve yeni vakıflar ile esnaf vakıflarının denetimini yapmak.
- f) Vakıflarla ilgili konularda; araştırma, geliştirme, eğitim, kültür ve yayın faaliyetlerinde bulunmak, ulusal ve uluslararası koordinasyonu sağlamak.
- g) Vakıf kültür varlıklarından oluşan koleksiyonlar meydana getirmek; müze, kütüphane ve kültür merkezleri kurmak.
- h) 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ve diğer kanunlar ile Genel Müdürlüğe verilen görevleri yapmak.

3.2.3. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde bulunan Sosyal Yardımlar Müdürlüğü, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü yoksullukla mücadele konusunda etkin olan kurumlardır. Bu kurumlar çeşitli yardım faaliyetleri yürüten ve bu kapsamda yoksul kesimlere ulaşarak yoksulluğu azaltmayı amaçlayan önemli kurumlardır.

Sosyal devlet olma konusunda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görevleri arasında sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek yer almaktadır (Güneş, 2012 s.153). Bu sebeple yoksulluğu güncel yöntemlerle ele almaya çalışarak ortaya çıkan politikaları pratiğe geçirmeye öncelik vermektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulması 06/04/2011 tarihli ve 6223 sayılı kanunun verdiği yetkiyle kurulmuştur ve yoksullukla mücadele konusu 11. maddede Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile ele alınmıştır. Madde 11'de Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

- a) Yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlar alanında ulusal düzeyde uygulanacak politika ve stratejilerin oluşturulması çalışmalarını koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek.
- b) 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun amaçlarını gerçekleştirmek ve uygulanmasını sağlamak için gerekli idarî ve malî tedbirleri almak.
- c) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun gelirlerini zamanında toplamak, toplanan gelirlerin yerinde, zamanında ve ihtiyaçlara göre kullanılmasını sağlamak.
- d) 3294 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan vakıfların harcamalarını, iş ve işlemlerini araştırmak, incelemek, izlemek ve denetlemek, görülen aksaklıklarla ilgili gerekli tedbirleri almak, vakıfların çalışma usûl ve esasları ile sosyal yardım programlarının ölçütlerini belirlemek.

- e) Mevzuatta kamu kaynaklarıyla yardım yapılması öngörülen kişilere aylık, tazminat, ücret, yardım veya başka bir ad altında yapılacak her türlü sosyal yardımın ödenmesi ve anılan yardım ve ödemelerin veri tabanına işlenerek izlenmesi ile ilgili işleri diğer birimler ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yerine getirmek; diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmakta olan her türlü sosyal yardım ve ödemelerin veri tabanında izlenmesine ilişkin işlemleri yürütmek yapmak, proje hazırlamak ve uygulamak.
- f) Yoksullukla mücadele alanında uluslararası gelişme ve uygulamaları izlemek, değerlendirmek, ülkemiz açısından yararlı görülen modelleri uygulamaya koymak.
- g) Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünü kökleştirici çalışmalar yapmak, geniş kitleleri kapsayan yardım kampanyalarını koordine etmek ve desteklemek¹¹.

Görüldüğü üzere Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü yoksullukla mücadele konusunda yasal yetkileri oldukça yoğun olan kurumdur. Kamu kurumları görev ve yetkilerini yasalardan aldıkları için amaçları ve politikalarını değerlendirirken konuyu yasal çerçeveden ele almak daha ön açıcı olmaktadır. Madde 11'de belirtildiği gibi yoksullukla mücadelede kurumlarla ortak çalışmalar içerisinde olmak ve bu konuyu uluslararası boyutta ele alarak çözümler geliştirmek yoksulluğu önemli ölçüde azaltacak bir unsurdur.

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri de aynı kanunun 7. maddesinde ele alınmaktadır. Bu kurum daha çok aile yapısını korumak ve geliştirmek üzere çalışmalar yapmaktadır. Aile yapısı ve durumu yoksullukla doğrudan bağlantılı bir konudur. Çünkü ailenin ekonomik sorunlar içerisinde olması beraberinde birçok toplumsal sorunu getirmektedir. Bu toplumsal olaylar ise yoksulluğu artıran unsurdur. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 7. maddenin (f) fıkrası şu şekildedir: "Ailelerin maddî refahının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, bu konuda diğer birimler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile koordineli eğitim programları ve projeler hazırlamak ve uygulamak." Maddenin içeriğini bütünsel olarak

¹¹ Erişim Tarihi 10.01.2016: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-1..pdf>

ele aldığımızda yoksullukla mücadele konusunda etkin bir madde olduğu görülmektedir.

Son olarak Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri aynı kanununun 10. maddesinde yer almaktadır. 10. maddenin (a) fıkrasında genel bir görev tanımı yapılmıştır: "Bakanlığın engellilere ve yaşlılara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek." şeklindedir. Engelli ve yaşlı vatandaşların topluma entegrasyonunu sağlamak ve olanaklar geliştirmek toplumsal refahı artırıcı bir unsurlardır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı görüldüğü gibi yoksullukla mücadele konusunda yasal olarak yetkileri fazla olan bir bakanlıktır. Yoksulluğu çok boyutlu ele alan ve bu çerçevede yöntemler belirleyen bir kurumsal yapısı vardır. Özellikle Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün yoksulluk konusunda yetkileri en fazla olan ve doğrudan yoksullukla ilişkili bir yapısı vardır. Diğer yandan aile yapısına yönelik de çalışmaları olan Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün en önemli görevi aile yapısını güçlendirmek ve maddi sıkıntıları gidermek konusunda önemli politikalar belirleyerek yoksulluğu azaltmak; Türkiye'nin geleneklerine yönelik mevcut aile kültürünü koruyarak bu yöntemle yoksulluğu uzun vadeli azaltmak konusunda önemli bir kurumdur. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ise daha çok engellilerin ve yaşlıların sosyal haklarını geliştirmeye ve uluslararası gelişmelerle ortak hareket ederek bu kesimlere yönelik politikalar oluşturmaya çalışmaktadır. Özellikle engelli vatandaşların topluma entegrasyonunun sağlanması, toplumun refahını artıran bir gelişme olarak ele alındığında bu politikaların gelişmesi sosyal dışlanmayı azaltan bir unsurdur.

3.2.4. Sağlık Bakanlığı

Yoksul kesimlerin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi de sağlık güvencesinden yoksun olmalarıdır. Sağlık hizmetlerinden yoksun olmak yoksullar açısından yaşam kalitesini düşüren ve ölüm oranlarını artıran bir durumdur. Bu sebeple sağlık güvencesinin yoksul kesimler için sağlanması, yoksullukla mücadele konusunda

önemli bir gelişme olarak görülebilir. Bununla birlikte sağlık güvencesine sahip olmak toplumsal bütünleşmeyi ve entegrasyonu sağlamak açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'de Sağlık Bakanlığı bünyesinde yoksul kesimlere sağlık güvencesi sağlama konusunda önemli çalışmalar olmuştur. Bununla ilgili 13.08.1992 yılında resmi gazetede yayınlanan 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanunudur. Bu kanunun amacı; hiç bir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında olmayan ve sağlık hizmetleri giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan Türk vatandaşlarının bu giderlerinin karşılanması amacıyla oluşturulmuştur¹². Sağlık hizmetleri giderlerini karşılamayacak durumda olan kesim, Kanunun öngördüğü usul ve esaslar çerçevesinde aylık geliri veya aile içindeki gelir payı 1475 sayılı İş Kanununa göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan vatandaşlar olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda yer alan vatandaşlara yönelik Yeşil Kart uygulaması yoksulluğu azaltan ve yoksul kesimin yaşam kalitesini artırmaya yönelik önemli bir uygulamadır. Fakat bu uygulama 1 Ocak 2012 tarihi itibariyle yerini Genel Sağlık Sigortasına (GSS) bırakmıştır.

1 Ocak 2012 tarihinden itibaren zorunlu GSS uygulamasına geçilmiştir. Buna göre; tutuklu ve hükümlüler, er, erbaş ve yedek subay okulu öğrencileri, yabancı bir ülkede sosyal sigortaya tabi olması nedeniyle sözleşmeli ülke adına sağlık yardımları karşılananlar, kuruma devir alınacakları tarihe kadar 5510 sayılı Kanunun geçici 20'nci maddesi kapsamındaki banka ve sigorta şirketlerinin sandıkları kapsamında bulunanlar ile bunların bakmakla yükümlüleri, yabancı ülke vatandaşlarından Türkiye'de kesintisiz olarak bir yıldan fazla ikamet etmeyenler, milletvekilleri ile Anayasa Mahkemesi başkan ve üyeleriyle bunların emeklileri ile dul ve yetimleri hariç olmak üzere Türkiye'de ikamet edenler, zorunlu GSS alınmıştır¹³. GSS uygulaması yoksul kesimin sağlık güvencesini sağlama konusunda ise 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanuna göre 65 Yaş maaşı aldıklarından ötürü genel sağlık sigortalısı olanlar ile bunların bakmakla

¹² Erişim Tarihi 10.01.2016 :

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4846&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ye%C5%9Fil>

¹³Erişim Tarihi 10.01.2016 : <http://www.sgk.com.tr/142-Makale-genel-saglik-sigortasina-50-soru-50-cevap.html>

yükümlü olduğu kişiler, talep etmeleri halinde ödemiş oldukları katılım paylarını 5510 sayılı yasanın 68 inci maddesinde belirtilen sağlık hizmetleri için ödemiş oldukları katılım paylarını, talepleri halinde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu hükümleri çerçevesinde geri alabileceklerdir. Tabii kanunda açıkça belirtilmemiş olsa da, bu kişiler sevk zincirine uymamaktan dolayı ödemiş oldukları yüzde 50 fazla katılım payı tutarını da geri almaları gerekmektedir (Pekten, 2006 s.120).

Sağlık Bakanlığı'nın yoksullukla mücadele konusunda yer alması, yoksul kesimin en büyük sorunu olan sağlık güvencesiyle ilgilidir. Bununla ilgili yapabileceği en önemli gelişme ise yoksul kesimin sağlık güvencesini sağlamaktır. Bu sebeple yoksullukla mücadelede Sağlık Bakanlığı önemli bir görev üstlenmektedir.

Türkiye'deki kamu kurumlarının yoksullukla mücadele konusunda bir çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca yoksulluğu azaltmak için yeni kurumlarında açıldığı ve büyük çalışmalar içerisinde olduğu görülmektedir. Bu sebeple yoksullukla mücadele konusunda kamu kurumlarının yasal olarak önemli yetkileri olduğu ve bu ekseninde pratik çalışmalar içerisinde olduğunda yoksullukla mücadelede Türkiye'nin önemli gelişmeler yaşayabileceğini belirtmek gerekir.

Yoksullukla mücadele konusunda kamu kurumlarındaki personelin etkin olması önemli katkılar sunmaktadır. Kamu çalışanlarının yoksullukla mücadele konusunda şeffaflık içerisinde hareket etmesi yoksulluğu azaltabilecek önemli faktörler arasında yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUĞUN SOSYOEKONOMİK DURUMU

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Araştırmada amaca ulaşmak gayesiyle ikincil kaynaklara ulaşmayı hedefleyen bir literatür taraması yoluna başvurulmuş, bunun yanında literatürden elde edilen bilgileri desteklemek veya bu bilgilerin geçerlilik ve güvenilirliğini kontrol etmek amacıyla sahadan bizzat ilgililer ile yüz yüze mülakatlar yapılarak saha çalışması yöntemine başvurulmuştur. Saha çalışması için Hakkâri'de Sivil Toplum Kurumları, Kamu Kurumunda çalışan yönetici veya teknik elaman ve kanaat önderleri ile mülakat yapılmıştır. Saha çalışması araştırmacı tarafından bizzat yapılmıştır. Hakkâri merkezde yapılan saha çalışmasında bir kısmı ses kayıtlı mülakat bir kısmı ise kayıtsız fakat konuyla ilgili sohbet (yapılandırılmamış mülakat) yapılmıştır. Ses kaydının yapılmamasının nedeni bazı durumlarda katılımcıların izin vermemesi iken, bazı durumlarda da kendiliğinden gelişen tartışma ortamının ses kaydı teklif edilmesi halinde sınırlanacağı endişesidir.

4.2. HAKKÂRİ İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPISI

Hakkâri, Türkiye'nin en güneydoğusunda olan ve coğrafyasından kaynaklı diğer illerle bağlantısı oldukça uzak olan bir şehirdir. Tarihi ve kültürel yönden oldukça zengin olan Hakkâri ilinin günümüzde yaşadığı en büyük sorunların başında ise yoksulluk yer almaktadır. Yoksulluk sorunu sebebiyle oldukça fazla göç vermektedir. Hem kırsal kesiminden kent merkezine hem de kent merkezinden diğer illere göç vermektedir.

Hakkâri ili birçok sosyoekonomik göstergelerde diğer illere göre oldukça alt sıralarda yer almaktadır. Kent, 1990'larda terör sorunu sebebiyle boşalan köylerden gelen insanlarla dolmuş bu sebeple kent merkezinde mevcut olan yoksulluk bununla birlikte daha da artmıştır. Ülkenin doğu ve güneydoğu bölgesinde yaşanan toplumsal olayların, zorunlu yer değiştirmelerin önemli alanlarından biri olması nedeniyle Hakkâri kenti, göç ve yoksulluk konusunda araştırılması gereken en tipik yerleşmelerden biridir

(Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011 s. 437). Hakkâri ili yoksullukla mücadele konusunda olanakları pek gelişmemiş bir kent olmakla birlikte çoğu zaman terörle bütünleşmiş bir görünüm arz etmektedir.

4.2.1. Hakkâri İlinin Genel Durumu

Hakkâri ilinin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Hakkâri isim olarak eski dönemlerde Van gölünün güneyinde ve bir tarafı İran'a doğru giden yörelerde yaşamını süren 'Hakkar' kabilesinin isminden gelmektedir. Hakkâri coğrafyasında yapılan araştırmalarda ortaya çıkan belgeler ve bölgede bazı yerlere verilen isimlerden anlaşılan yazılı tarih öncesi çağlardan beri yerleşimin olduğu bununla birlikte sırayla Sümerler, Akadlar Urartular ve Asurluların yaşadıkları tespit edilmiştir. 1514'te Çaldıran savaşıyla birlikte Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1926 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile Musul dahil beş bölgesi ulusal sınırlar dışında kalan Hakkâri aynı yıl il statüsüne kavuşmuştur. 1933 yılından itibaren Van iline bağlanmış ve 1936 yılında tekrar il statüsüne kavuşmuştur¹⁴.

TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre Hakkâri ilinin toplam nüfusu 273.041'dir. Hakkâri Merkez 80.497, Çukurca 15.601, Şemdinli 60.616 ve Yüksekova ise 116.327 nüfusa sahiptir. Ayrıca il ve ilçe merkezlerinin nüfusu 149.217 be köy ile beldelerin toplam nüfusu ise 123.824 kişidir (TÜİK, 2014). Görüldüğü gibi Yüksekova yer şekillerinin düz olması ve yaşam olanaklarının iyi olması sebebiyle hem merkezden hem de diğer ilçelerden daha büyük bir nüfusa sahiptir. Bununla birlikte Hakkâri il ve ilçe merkezlerinin nüfus oranının köy ve beldelerin nüfus oranından fazla olduğu fakat aradaki farkın çok olmadığı görülmektedir. Hakkâri'nin kent yaşamında birçok olanaktan yoksun oluşu ve coğrafik konumu ile değerlendirildiğinde aslında kırsal alanda daha fazla nüfusun olması gerektiğini göstermektedir.

Hakkâri coğrafik olarak yükseltisi fazla ve yüksek dağların yaygın olduğu Türkiye'de ender kentlerdendir. Toros Dağları'nın doğu kanadında yer alan ve Bitlis'ten başlayıp İran sınırlarına kadar giden bu dağlar Hakkâri Dağları olarak bilinir. Haritada bakıldığında oldukça yüksek kabartılar oluşturan bu dağlar, doğu istikametine doğru

¹⁴ Erişim Tarihi : 15.01.2016 <http://www.Hakkâri.gov.tr/tarihce-ve-cografı-yapı>

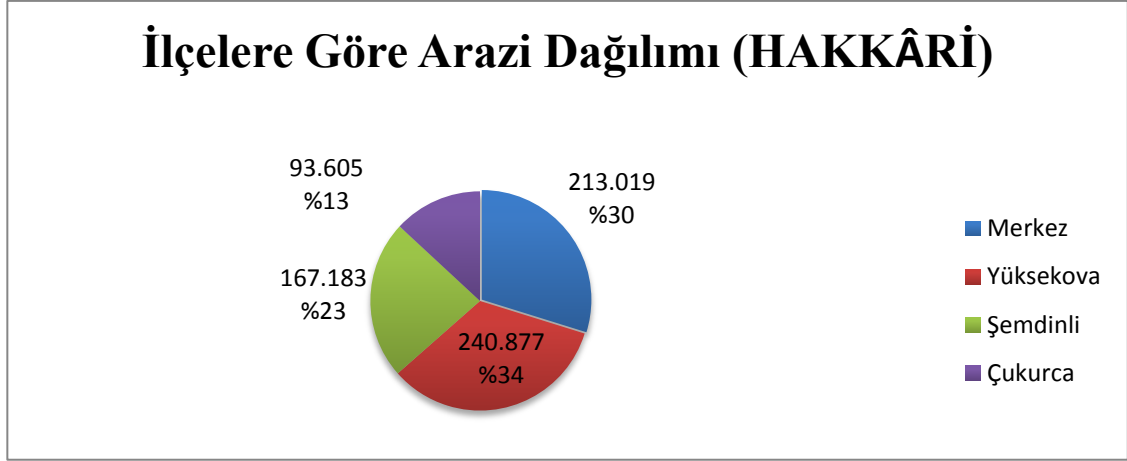
ilerledikçe daha da genişlemektedir. Habur ve Zap suları ile bu suların kolları, bol yağış alan ve yüksekliği 3.000 metreyi geçen yüksek dağlardan beslenmektedir. Sulara direnci az olan kalkerler içinde Türkiye'de eşine rastlamak pek mümkün olmayan derinlikte ve sarplıkta vadiler oyulmuştur (Kaya, 2014 s.16).

Hakkâri ilinde yaylalar oldukça önemli bir yere sahiptir. Hakkâri bölgesinde yer alan bazı yaylalar şunlardır: Hakkâri Merkezde Mergan, Berçelan, Bilmizid, Avahark, Bala, Çalesor, Vareberzikan, Kanimehan ve Kanikurdan yaylarıdır. Çukurca'da Sereseve, Semedar ve Meydan-ı Melhem yaylaları vardır. Şemdinli'de Helena yaylası bilenen en önemli yayladır. Yüksekova'da ise Ceyter, Vargeni, Mordağı, Mirgezer ve Meydan-ı Belek yaylaları vardır (Kaya, 2014 s.18). Hayvancılık için yaylalar oldukça önemlidir. Hakkâri ise yaylaları fazla olan bir kent olmakla birlikte yaylacılık faaliyetlerinden yeterli düzeyde faydalanamayan bir kenttir. Hayvancılık eskiden Hakkâri'nin en önemli gelir kaynağı olmasına rağmen kırsal alandaki göçler sebebiyle oldukça geri plana itilmiştir. Yaylaların Hakkâri ilinde yaygın olması hayvancılık için önemli bir gelişmedir. Hayvancılık faaliyetleri için yeterli düzeyde yaylalardan faydalanılamamasının en önemli sebebi terör olaylarının diğer illere göre daha yaygın olmasıdır.

Tablo 4.1. Hakkâri'de Arazi Dağılımı

Arazi	Miktarı (HA)
Tarım Arazisi	61.529
Çayır-Mera	369.610
Orman ve Fundalık	174.955
Yerleşim Alanı	959
Tarım Dışı Arazi (Terkedilmiş Arazi)	107.631
Toplam	714.684

Kaynak:Hakkâri İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2014

Kaynak: Hakkâri İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2014

Şekil 4.1. İlçelere Göre Arazi Dağılımı

İklimsel özelliklerine bakıldığında Hakkâri sert karasal bir iklime sahiptir. Yükseltisi fazla olması ve karasal iklim özelliklerine sahip olmasından dolayı kışlar uzun süreli ve kar yağışlıdır. Yazları ise genellikle serin ve kurak geçmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık 13,1 bununla birlikte en yüksek sıcaklık 33,2 ve en düşük sıcaklık ise -3,2 olarak ölçülmüştür (Güney, 2014 s.20). Bununla birlikte alçak alanlar ve vadi tabanlarında üzüm, pirinç, incir, nar her türlü meyve ve sebze, Antep fıstığı gibi ürün yetiştiriciliği çok rahat yapılmaktadır. Bununla birlikte Zap vadisinin muhtelif yerleri ve Derecik bölgesinde yılda çift ürün çeltik, buğday, susam alınabilmektedir (Kaya, 2014 s.21). Bu ürünler Hakkâri bölgesinin bitki örtüsünün çeşitliliğini göstermektedir. Bölgenin coğrafik konumu ve yükseltilerin yer yer düşük olması sebebiyle bu iklimsel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Derecik bölgesi güneyde yer aldığı için sıcaklık diğer yerlere göre fazladır.

Hakkâri ili kültürel olarak da oldukça zengin bir kenttir. Bulunduğu coğrafya itibariyle ulaşım imkanlarının elverişsizliği sebebiyle kültürel etkileşime açık olmayan bir sosyal yapısı vardır. M. Ö. 7000'lere kadar uzanan tarihi olmasına rağmen etkileşim içerisinde olmadığı görülmektedir. Hakkâri topraklarının büyük bir kısmının bozkır ve dağlarla çevrili olması sebebiyle bölge insanı hayvancılığa bağımlı hale gelmiştir. Tarıma uygun arazilerin az olması ve ikliminin sert karasal olması da bu durumda olmasında büyük rol oynamıştır.

Doğal olarak bölge halkı sabit bir şekilde yerleşim düzeni oturtmamış ve hayvanlarını otlatmak için yarı göçebe bir yaşam sürmüştür. Eğitim ve ulaşım hizmetlerinin yetersizliği de eklenince Türkiye'nin diğer yörelerinden farklı, mesken durumundan, zoma yaşantısına, evlenme adetlerinden doğum ve ölüm adetlerine, aile yapısından aşiretsel yapısına, yerel kıyafetlerinden besleme çeşitlerine kadar alışılmadık bir sosyal yapısı olduğu görülmektedir (Battal, 2010 s.93). Hakkâri ili özgünlüğünü düğünlerinde, halaylarında, cenaze törenlerinde ve diğer farklı alanlarda günümüzde bile çoğunlukla korumaktadır. Ayrıca insani ilişkileri oldukça kuvvetli olan Hakkâri ilinde genel olarak muhafazakar aile yapısı olduğu ve yaşlılara oldukça saygı duyulduğu görülmektedir. Toplumsal olayların çözümünde iletişimin en etkili yöntemleri arasında olmasıyla birlikte genellikle aile büyükleri mevcut sorunları çözmeye önemli rol üstlenmektedir.

Hakkâri ili sosyal yapısı itibariyle kendi özgünlüğü olan bir kenttir. Bu özgünlük içerisinde ele alarak Hakkâri ilinin genel yapısı üzerine değerlendirme yapmak oldukça önemlidir. Bu sebeple yoğun terör olaylarıyla anılan Hakkâri, kültürel ve coğrafik özellikleriyle tanınması gereken Türkiye'nin önemli kentleri arasındadır.

4.2.2. Hakkâri İlinin Sosyoekonomik Yapısı

Hakkâri, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bakımından Türkiye'nin önemli şehirleri arasındadır. Fakat bu zenginliğin kullanımı ve sosyal hayata yansımaları oldukça zayıftır. Özellikle hayvancılık bölgenin kalkınmasında en önemli sektör olmasına rağmen son yıllarda büyük oranda düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte İran ve Irak'a iki sınır kapısı olmasına rağmen sınır ticareti kentte oldukça zayıftır. Yerleşim yeri genellikle vadi ve dağ yamaçlarından oluşması sebebiyle kent, yeterince tarıma elverişli değildir.

Hakkâri büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ile arıcılık faaliyetleri açısından oldukça önemli bir konumdadır. Geniş mera alanları, su kaynaklarının yeterliliği ve iklim özellikleri göz önüne alındığında hayvancılık için elverişli bir kent olarak ele alınabilir. Bununla birlikte bölgenin hayvancılığa uygun olduğunu gösteren verilere baktığımızda; toplam arazinin %52'sini çayır ve meraların oluşturması, ilin coğrafi yapısının küçükbaş hayvancılığa elverişli olması, yem bitkisi ve buğday üretimi için uygun arazilere sahip olması, hayvancılık için uygun iklim ve toprak yapısına sahip

olması, yer altı ve yerüstü su kaynakları bakımından zengin olması, doğal tıbbi aromatik bitki desenine sahip olmasından kaynaklı et, tat ve aroma kalitesi açısından iyi bir durumda olması öncelikler nedeniyle hayvan yetiştiriciliği için oldukça uygun bir ilimizdir (Hakkâri İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2014). Hakkâri ilinde 2014 yılına ait hayvan varlığına bakıldığında;

Tablo 4.2. Hakkâri İlinde Hayvancılık Faaliyetleri (2014)

Hayvan Varlığı (2014)					
Cinsi	Merkez	Yüksekova	Şemdinli	Çukurca	TOPLAM
Sığır (Yerli)	2.273	10.518	5.254	1.243	19.288
Sığır (Melez)	1.631	9.782	2.443	0	13.856
Sığır (Kültür)	550	4.250	1.742	0	6.542
TOPLAM	4.454	24.550	9.439	1.243	39.686
Koyun	149.130	352.158	77.910	5.107	584.305
Keçi	40.779	47.668	52.981	6.348	147.796
TOPLAM	189.909	399.846	130.891	11.455	732.101

Kaynak: Hakkâri İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2014 Faaliyet Raporu

Tablo'da da anlaşıldığı üzere coğrafik özellikleri sebebiyle Yüksekova ilçesinde hayvancılık faaliyetlerinin diğer yerlere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hayvancılık faaliyetleri Şemdinli ilçesinde de yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Çukurca ilçesinin dağlık ve engebeli yapısı sebebiyle hayvancılık faaliyetlerinin oldukça düşük olduğu ve ilçenin kalkınmasında hayvancılığın çok önemli olmadığı tabloya bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir.

Dünya genelinde en yaygın tarımsal etkinlikler arasında arıcılık da yer almaktadır. Hakkâri ilindeki zengin florayı değerlendirerek hem yerel ekonomiye hem de Türkiye ekonomisine katkı sunmak amacıyla hazırlanan projelerde, çiftçilere arı kovan dağıtımı yapılarak istihdam sağlanması amaçlanmaktadır. Hakkâri ilinde Arı Yetiştiriciler Birliğine üye olan 230 çiftçi ve bu çiftçilere ait kovan sayısı 42.000 adet olması dışında birliğe üye olmayan 420 çiftçi ve bu çiftçilere ait kovan sayısı 38.000 adet olup, İlde toplam 650 çiftçi ve 80.000 adet arılı kovan bulunmaktadır. Yıllık bal üretimi ise ortalama 120.000 ton olarak gerçekleşmiştir (Hakkâri İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2014). Hakkâri ilinin engebeli arazi yapısı ve toprak yapısının farklılıkları sebebiyle arıcılık sezonu diğer illere göre daha uzun sürmektedir. Hakkâri ilindeki bu

yükseklik farklılıkları dışında; bitki örtüsü ve çiçekli bitkilerin fazla olması, yöreye ait bitki çeşitliliği ve bitkilerin farklı zamanlarda çiçek açması gibi durumlar sayesinde arıcılık alanında Türkiye'nin en önemli kentleri arasında yer almaktadır.

Tarımsal nüfus bakımından oldukça zengin olan Hakkâri kentinde tarım sektörü kazanç bakımından yeteri kadar iyi değildir. Kent geneli işlenebilen tarım arazisi az olmasından dolayı tarla tarımı, meyvecilik ve sebzeçilik gibi araziye bağlı tarımsal faaliyetler yeteri kadar gelişmemiştir. Bunun dışında arıcılık, su ürünleri yetiştiriciliği, ipekböcekçiliği gibi entansif ve semi-entansif üretim faaliyetlerine son derece uygundur. İlin su kaynaklarının oldukça zengin olması, geniş tarla arazilerine sahip olmaması, ciddi bir hava kirliliği olmaması, araziye ve doğaya fazla müdahale edilmemesi sonucu tahrip edilmemiş bir doğal ortama sahip olması sebebiyle özellikle arıcılık ve su ürünleri yetiştiriciliği için önemli bir coğrafik bölgeye sahiptir. Hakkâri kent geneli kullanılan toplam tarım arazisinin % 74,8'i sulama konusunda sıkıntı yaşamamaktadır (Battal, 2010 s.162). Genel olarak bakıldığında tarım arazilerinin oldukça önemli bir kısmında sulama sorunu bulunmamasına rağmen tarımın yeteri kadar desteklenmemesi ile alakalı bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Şemdinli ilçesinde çok kaliteli bal üretimi olmasına rağmen yeteri kadar yaygınlaşmadığı görülmektedir.

Hakkâri ilinden yapılan ihracat ürünleri şunlardır: tarım ve ormancılık, madencilik ve taşocakçılığı, imalat gibi ürünlerden oluşmaktadır. Özellikle imalat ürünleri ihraç edilen ürünler arasında oldukça önemli bir paya sahiptir. Hakkâri kentinden ihraç olan bu ürünler dışında kalanlar ise daha çok kentin ihtiyacını karşılayan ve ithal ürünleridir.

Tablo 4.3. Hakkâri İlinde Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat 2009-2013 (Bin \$)

Yıllar	Tarım ve Ormancılık	Madencilik ve Taşocakçılığı	İmalat	Toplam
2009	3.906	5.927	389.249	399.111
2010	9.906	5.059	294.110	309.076
2011	15.065	696	323.351	339.112
2012	4.128	2.570	356.295	362.993
2013	3.385	11.499	235.845	250.729

Kaynak: TÜİK, 2014 s.111

Tablo 4.2'ye bakıldığında imalat ürünleri ihracatta % 94'lük bir paya sahiptir. İmalat sektöründe oldukça önemli bir paya sahip olması üretimin geliştiğini göstermektedir. Bununla birlikte madencilik sektörü kentte zengin olmasına rağmen ulaşım ve güvenlik sorunu sebebiyle mevcut kaynakların çok azı çıkarıldığı için ihracatta önemli yer teşkil etmemektedir. Madenciliğin 2013 yılında önceki yıllara göre oldukça büyüdüğü görülmektedir. Bununla birlikte tarım ve ormancılık sektörü 2010-2011 yılları arasında önemli bir gelişme sağlanmıştır. Fakat 2010-2011 yılları dışında tarım ve ormancılık sektörü oransal olarak düşmüştür. Hakkâri kentinin toplam ihracatının diğer kentlere oranla çok düşük olduğu bilinmekte ve bunun en önemli nedeni ise bölgedeki ulaşım ve güvenlik sorunu olduğu görülmektedir. Bu sebeple birçok sektör bakımından kaynakların yeterli olmasına rağmen bunun ihracata aktarılmadığı görülmektedir.

Hakkâri iline yapılan ithalat ürünlerinin ihracat ürünleriyle çoğunlukla aynı olduğu görülmektedir. Fakat ihracat ürünleri ithalat ürünlerinden fazla olduğu da görülmektedir. Sadece madencilik ve taşocaklığı sektöründe ithalatın hiç gerçekleşmediği ve bu sektörde sadece ihracatın olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda da anlaşılacağı gibi ihracat ile ithalat arasındaki fark büyük bir orana sahiptir.

Tablo 4.4. Hakkâri İlinde Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat 2009-2013 (Bin \$)

Yıllar	Tarım ve Ormancılık	İmalat	Toplam
2009	232	8.355	8.587
2010	530	19.241	19.771
2011	2.181	30.795	32.976
2012	2.106	36.783	38.888
2013	7.937	28.333	36.270

Kaynak: TÜİK, 2014 s.112

Hakkâri ili Tablo 4.3'te görüldüğü gibi ithal ürünlerinden çok daha fazlasını üretmektedir. Bu sebeple ithal ürünlerin çok az olduğu anlaşılmaktadır. İmalat sektörü ithal ürünleri arasında önemli bir paya sahiptir. İthalatta 2009-2012 yılları arasında imalat ürünlerinde ciddi bir artış söz konusuysen 2013 yılında bu oranda önemli bir

düşüş görülmektedir. Tarım ve ormancılık sektöründe de 2013 yılında önceki yıllara göre bir yükselişin söz konusu olduğu görülmektedir.

Hakkâri ilinde nüfus artışıyla paralel işgücü istihdamı yeterli ölçüye ulaşmamıştır. Hakkâri ilinde % 45 işgücüne katılım oranı vardır. Bununla birlikte işsizlik oranı % 11,7 olup istihdam oranı ise % 39,9'dur (TÜİK, 2013). Bakıldığında işgüne katılım oranı Türkiye geneli % 50,8 olduğu göz önünde bulundurulduğunda Hakkâri ilinde işgücüne katılım oranı Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde, işsizlik oranı %9,8 ve istihdam oranı ise % 45,9 olduğu görüldüğünde Hakkâri ili işsizlik oranı bakımından Türkiye genelinin üstünde olduğu ve istihdam oranı bakımından ise Türkiye genelinin altında olduğu bir kent olarak kaşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte sanayi sektörünün az olması sebebiyle istihdam edilen nüfus daha çok tarım ve hayvancılık alanında çalışmaktadır.

Hakkâri ilinin tarihi ve kültürel yapısı turizm için oldukça elverişlidir. Özellikle yüksek dağlar, vadiler, buzullar, şelaleler, devamlı karlarla kaplı yüksek zirveleri, su ve kara avcılığı, kış sporları, serin yaylaları ile dağcılık doğa yürüyüşü ve rafting gibi turizm alanında oldukça önemli olan etkinliklerin yapılabileceği bir coğrafyaya sahiptir (Battal, 2010 s.184). Kültürel alanda da gezilmesi ve görülmesi gereken önemli yapılar mevcuttur. Ayrıca turizm göstergesi olarak kabul edilen kente giriş ve çıkış yapan yabancı vatandaş sayısı şu şekildedir:

Tablo 4.5. Hakkâri İline Giriş, Çıkış Kapılarının Bağlı Olduğu İl ve Ulaşım Yoluna Göre Giriş ve Çıkış Yapan Yabancı Vatandaşlar, 2009-2013

Yıllar	Ulaşım Yolu	Ulaşım Yoluna Göre Giriş Yapan Yabancılar	Ulaşım Yoluna Göre Çıkış Yapan Yabancılar
2009	Karayolu	118.031	115.520
2010	Karayolu	169.986	151.693
2011	Karayolu	171.429	169.552
2012	Karayolu	116.946	115.069
2013	Karayolu	107.950	107.682

Kaynak: TÜİK, 2014 s.148

Hakkâri iline giriş yapan yabancı vatandaşlar daha çok turistik amaçlı gelmektedir. Bu sebeple 2009-2013 yılları arasında Hakkâri kentine gelen yabancı

sayısı 2010-2011 yılları arasında diğer yıllara göre ciddi bir yükseliş yaşanırken 2012-2013 yıllarına geldiğinde aynı ciddiyette bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

4.2.3. Hakkâri İlinin Türkiye Geneli İle Sosyoekonomik Karşılaştırması

Sosyoekonomik düzeyde Hakkâri ili Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında oldukça alt seviyelerde görülmektedir. TÜİK'in yayınlamış olduğu illerde yaşam endeksi il sıralamaları ve endeks verilerine bakıldığında Hakkâri ilinin Türkiye genelinde sıralaması hakkında bilgi vermektedir. İllerde yaşam endeksi il sıralamaları ve endeks değerleri, ekonomik boyutun yanı sıra yaşamın birçok alanının gözlenmesi ve iyileştirilmesi amacıyla oluşturulan göstergelerle çalışmalarını yapmaktadır. Bu nedenle Hakkâri ilinin sosyoekonomik göstergelerini ele alarak Türkiye geneliyle karşılaştırma yapma konusunda bu değerler katkı sunmaktadır.

İllerde yaşam endeksini oluşturan başlıca konular; konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti olmak üzere yaşamın 11 boyutunu kapsamakta ve 41 gösterge ile temsil edilen bu boyutları tek bir bileşik endeks yapısı içinde sunmaktadır. Endeks 0 ile 1 arasında değer almakta ve 1'e yaklaştıkça daha iyi bir yaşam düzeyini ifade etmektedir (TÜİK, 2016). Bu yaşam endeksini oluşturan konular, illerin sosyoekonomik gelişim değerleri anlamına da gelmektedir.

Hakkâri ili için TÜİK yaşam endeksini oluşturan başlıca konular arasında yer alan; konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti konularında Türkiye geneli 81 il arasında 76. sırada yer almaktadır. Tabloda da anlaşılacağı gibi Hakkâri ili sosyoekonomik değerler bakımından genel olarak alt sıralarda yer almaktadır.

Tablo 4.6. Hakkâri İlinin Yaşam Endeksini Oluşturan Başlıca Konular İçerisinde Sıralaması ve Endeks Değerleri, 2015

Konular	Türkiye Geneli Sıralama	Endeks Değeri
Konut	69	0,4117
Çalışma Hayatı	70	0,3963
Gelir ve Servet	70	0,1629
Sağlık	73	0,4341
Eğitim	81	0,0966
Çevre	79	0,3111
Güvenlik	62	0,5370
Sivil Katılım	81	0,1017
Alt Yapı Hizmetlerine Erişim	81	0,0320
Sosyal Yaşam	52	0,3728
Yaşam Memnuniyeti	12	0,8016
Genel	76	0,3325

Kaynak: TÜİK, 2016

Konut boyutu ele alınırken sadece ev sahibi olmak anlamında kullanılmamaktadır. Konutun hane halkının yaşam kalitesindeki yeri ile ilgili asgari niteliklere sahip olması gerekmektedir. Konut içinde tuvalet sahipliği, bireyin mahremiyeti için bağımsız oda veya yeterli yaşam alanı, konutun fiziki özellikleri (kapı, pencere, çatı, kat, tesisat, altyapı gibi), yeterli derecede ısınma, dış etkilere karşı koruyucu olması, yeterli gün ışığı alabilmesi gibi özelliklerden bazılarıdır (TÜİK, 2016). Bu özelliklerle karşılaştırıldığında Hakkâri, konut boyutu bakımından Türkiye genelinde 69. sırada ve endeks değeri bakımından ise 0,4117 oranında yer almaktadır. Türkiye geneli bakımından 69. sırada yer alması aslında konut alanında modern inşaat sektörünün yeteri kadar gelişmediği anlamına gelmektedir. İnşaat sektörü bir çok ilde son zamanlarda iyi bir gelişme göstermemesine rağmen Hakkâri ilinde bu gelişmenin yeterli düzeyde olmamasının en büyük sebeplerinin başında kuşkusuz ulaşım ve coğrafik özelliklerinden kaynaklı sorunlar gelmektedir. İl ve ilçe genelinde konutlara bakıldığında daha çok eski mimari özellikler barındırmaktadır. Apartman ve bina sayısı çok düşük olup iki katlı veya üç katlı evlerin fazla olduğu bunlarında hem eski olduğu hem de birçok olanaktan yoksun olduğu görülmektedir.

Çalışma hayatı boyutu da çalışanların ruhsal, fiziksel yaşamı ve maddi hayatı üzerinde yaşanan somut etkiler şeklinde açıklanabilir. Çalışma hayatını iyileştiren unsurlar, kişilerin maddi açıdan daha çok olanağa erişebilmesi bununla bir yaşa sağlayabileceği gibi, onlara yeteneklerini geliştirme, amaçlarını gerçekleştirebilme, toplum içinde yararlı hissetme ve özgüvenini artırma yoluyla yaşamını iyileştirme imkanı sağlamaktır (TÜİK, 2016). Bu açıdan Türkiye genelinde Hakkâri ili 70. sırada ve endeks değeri bakımından ise 0,3963 oranında yer almaktadır. Çalışma hayatının kaliteli olması toplumun birçok alanını etkilemektedir. Toplumsal refahı artırıcı bir faktör olarak görülmektedir. Hakkâri ilinin 70. sırada yer alması ise il genelinde vatandaşların yaşam kalitesini etkilemektedir. İstihdam açısından yeteri kadar gelişmemiş olması ve daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi nüfusun önemli bir kesiminin hayvancılık ve tarımla uğraşması bununla birlikte hayvancılık ve tarımında yeterli boyutta gelişemediği göz önünde tutulduğunda Hakkâri ilinde çalışma hayatının kaliteli olmadığı görülmektedir.

Gelir ve servet, bireylerin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılamada, ekonomik ve kişisel risklere karşı koruma sağlamada en önemli belirleyicilerin başında yer almaktadır. Hayatın bir çok alanında kaliteli bir yaşamın en önemli göstergesi olarak ele alınmakta olup, daha iyi sağlık ve eğitim durumu, yaşamdan daha büyük bir tatmin ve daha temiz ve güvenli yerlerde yaşama olanaklarının gelir ve servetin yükselmesi ile paralel olarak yükseleceği değerlendirilmektedir (TÜİK, 2016). Gelir ve servet boyutunda Hakkâri ili Türkiye geneli 70. sırada ve endeks değeri bakımından 0,1629 oranında yer almaktadır. Gelir ve servet bakımından Hakkâri ilinin düşük seviyelerde yer almasının en büyük sebepleri arasında; sanayileşmenin olmaması, ticaretin gelişmemesi, ulaşım sorunu ve bölgede yaşanan yoğun terör gibi sorunlar yer almaktadır. Hakkâri ilinin yer altı ve yerüstü zenginlikleri bakımından zengin bir il olduğu daha önce belirtilmişti. Fakat bunun gelire ve servete dönüşmesi için gerekli yatırım ve girişim olanaklarına sahip olmaması sebebiyle Hakkâri ilini gelir ve servet boyutunda alt sıralara itmiştir.

Hakkâri ili Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre Van Alt Bölgesinde (TRB2) yer almaktadır. Van Alt Bölgesinin Türkiye geneli gelir ve yaşam koşulları açısından karşılaştırılması Hakkâri ili için de önem arz etmektedir. Bu

sebeple Tablo 4.7. de görüldüğü gibi bölge gelir ve yaşam koşullarında yoksulluk sınırı açısından Türkiye ortalamasının üstünde yer almaktadır.

Tablo 4.7. 2014 Yılına Ait Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Gelir ve Yaşam Koşullarının Karşılaştırılması

Muş, Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi	
Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranları : Medyan gelirin %50'sine göre / Yoksulluk sınırı (TL)	2937
Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranları : Medyan gelirin %50'sine göre / Yoksulluk oranı (%)	9,4
Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranları : Medyan gelirin %60'ına göre / Yoksulluk oranı (%)	17,8
Türkiye Geneli	
Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranları : Medyan gelirin %50'sine göre / Yoksulluk sınırı (TL)	55554
Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranları : Medyan gelirin %50'sine göre / Yoksulluk oranı (%)	15
Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranları : Medyan gelirin %60'ına göre / Yoksulluk oranı (%)	21,8

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselstatistik/sorguSayfa.do?target=degisken>, Erişim Tarihi: 10.08.2016

Bir bölgenin sosyoekonomik boyutunu oluşturan en önemli unsurlardan birisi sağlık boyutudur. Bireyin yaşam süreci içinde daha iyi hayat kalitesine sahip olması açısından genel sağlık durumunun ve sahip olunan olanakların iyileştirilebilmesinin önemi yüksektir. Sağlık kavramsal olarak bireylerin yaşam kalitesi ile doğru orantılı olan çok önemli bir kavram olarak ele alınmaktadır. Sağlık imkanları, yaşam uzunluğu, kişisel sağlık durumu, sağlık hizmetlerinden alınan memnuniyet, hastaliksız ve engelsiz hastaliksız ve engelsiz bir yaşam bireyler için önemli değerlerdir. Söz konusu değerler eğitim, sosyal yaşam, sosyal ilişkiler, bireyin işgücüne katılımı, sağlıklı nesillerin yetişmesi gibi konular için de büyük öneme sahiptir. Ayrıca sağlık altyapısı ve olanakları, bu olanakların yeterliliği ve çeşitliliği ve kişilerin bu olanaklardan memnuniyeti ise insana ve insan hayatına verilen değeri ortaya koymaktadır (TÜİK, 2016). Sağlık alanında Hakkâri 73. sırada ve endeks değeri bakımından 0,4341 oranında yer almaktadır. Bu sıralama bebek ölüm oranı, hekim başına düşen hasta sayısı ve doğuştan itibaren beklenen yaşam süresi gibi unsurlarla değerlendirdiği göz önünde

bulundurulduğunda Hakkâri, Türkiye genelinde sağlık alanında en kötü şehirler arasında yer almaktadır. Bunun en önemli sebepleri arasında hekim yetersizliği, hastane koşullarının yeterli düzeyde olmaması ve sağlık hizmetlerinde özellikle kırsal kesime erişme konusunda yaşanan ulaşım sıkıntıları sebebiyle Hakkâri ili yeterli düzeyde sağlık olanak imkanlarına sahip değildir. Tablo 4.8'de görüldüğü gibi hastane sayısında yıllar içerisinde çok düşük artış olmuştur.

Tablo 4.8. Hakkâri İlinin Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Sağlık Durumu

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Hakkâri						
Hastane ve yatak sayıları : Yüz bin kişi başına toplam hastane yatak sayısı	137	140	130	137	147	151
Hastane ve yatak sayıları : Toplam / Kurum Sayısı	3	3	3	4	4	5
Sağlık personeli sayısı : Uzman Hekim	102	110	123	103	115	103
Sağlık personeli sayısı : Pratisyen Hekim	85	137	140	132	120	97
Muş, Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi						
Hastane ve yatak sayıları : Yüz bin kişi başına toplam hastane yatak sayısı	184	186	186	194	210	214
Hastane ve yatak sayıları : Toplam / Kurum Sayısı	35	37	35	38	36	38
Sağlık personeli sayısı : Uzman Hekim	894	1002	1144	1049	1055	967
Sağlık personeli sayısı : Pratisyen Hekim	782	1081	1089	1075	1141	1075
Türkiye Geneli						
Hastane ve yatak sayıları : Yüz bin kişi başına toplam hastane yatak sayısı	238	250	252	265	264	266
Hastane ve yatak sayıları : Toplam / Kurum Sayısı	1347	1397	1410	1483	1517	1528
Sağlık personeli sayısı : Uzman Hekim	6065	6356	6606	7010	7388	7525
Sağlık personeli sayısı : Pratisyen Hekim	3591	3881	3971	3887	3857	3904

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=degisken>, Erişim Tarihi: 10.08.2016

Eğitim seviyesi bir ilin tüm sosyal alanları kalkındırmada en önemli belirleyici unsurdur. Eğitim insanların topluma ve ekonomiye verimli bir şekilde katılması için gerekli bilgi, beceri ve yeterliliklerin sağlanmasında anahtar bir role sahiptir Buna ek olarak eğitim; sağlık, sivil katılım, politikaya ilgi ve mutluluk gibi alanlarda insanların yaşamına olumlu katkı sağlar. Çalışmalar, eğitilmiş insanların daha uzun süre yaşadığını, yaşadıkları yerde politikaya ve topluma daha etkin katıldığını, daha az suç işlediğini ve sosyal yardımlara daha az muhtaç kaldıklarını göstermektedir. İnsanların aldıkları

eğitimin kalitesi ile sürdürdükleri yaşam kalitesi arasında aynı yönde ilişki bulunmaktadır (TÜİK, 2016). Hakkâri eğitim seviyesi bakımından Türkiye'nin 81 ili içerisinde en alt seviyede yer almaktadır. Yani Türkiye geneli sıralamasında 81. sırada ve endeks değeri bakımından ise 0,0966 oranında yer almaktadır. Eğitim alanında kentin bu kadar yoksul olmasının en büyük sebebi eğitim olanaklarının yetersizliğidir. Okul sayısının yeterli düzeyde olmaması, gelen yeni öğretmenlerin önemli bir kesiminin eğitim-öğretim yeterli olmaması, öğretmen sayısının azlığı gibi oldukça fazla etken yer almaktadır. Bu sebeple eğitimin Türkiye genelinde en alt seviyelerde yer alması kentin tüm boyutlarıyla sosyoekonomik seviyesinin düşük olmasına sebep olmaktadır. Hakkâri ilinde eğitim sorunun çözülmesinde devletin daha etkin eğitim politikaları uygulaması gerekmektedir. Eğitimde kalitenin düşük olması kentin hem işsizlik oranını artırmakta hem de kent ekonomisinde düşüş olmasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple Hakkâri ilinde uzun zamandır yaşanan eğitim sorunu kentin yapısına önemli oranda zarar vermektedir. Şunu açıkça söylemek mümkündür; Hakkâri ilinde gelişmişliğin bu kadar düşük olmasının en önemli sebebi eğitimde yaşanan sorunlardır. Tablo 4.9'da da görüldüğü gibi okuma yazma bilen nüfusun ortalaması Van Alt Bölgesi ve Türkiye ortalamasıyla arada çok önemli fark olmasa da; yüksekokul ve fakülte mezunu sayısı oransal olarak Türkiye ortalamasının önemli bir oranda altındadır.

Tablo 4.9. Hakkâri İlinin Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Eğitim Durumu

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Hakkâri						
Okuryazarlık durumuna göre nüfus (6 yaş ve üzeri) : Okuma yazma bilen oranı / Toplam Nüfusun	87,06	90,56	91,53	91,68	92,06	92,28
Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri) : Lise veya dengi mezunu oranı (%) / Toplam	20,46	23,27	22,39	21,71	21,68	21,65
Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri) : Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%) / Toplam	4,19	6,24	6,53	8,44	9,4	10,5
Muş, Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi						
Okuryazarlık durumuna göre nüfus (6 yaş ve üzeri) : Okuma yazma bilen oranı / Toplam Nüfusun	87,64	89,81	90,99	91,57	91,91	92,12
Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri) : Lise veya dengi mezunu oranı (%) / Toplam	14,7	15,89	15,81	15,67	15,77	15,78

Tablo 4.9. (Devamı)

Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri) : Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%) / Toplam	3,96	5,44	5,8	6,97	7,71	8,71
Türkiye Geneli						
Okuryazarlık durumuna göre nüfus (6 yaş ve üzeri) : Okuma yazma bilen oranı / Toplam Nüfusun	93,96	95,13	95,78	96,04	96,13	96,22
Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri) : Lise veya dengi mezunu oranı (%) / Toplam	21,9	22,14	22,07	21,68	21,92	22,11
Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri) : Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%) / Toplam	8,79	10,24	10,79	12,03	12,95	14,2

Kaynak: [https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=degisken,](https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=degisken) Erişim Tarihi: 10.08.2016

Toplumun içinde yaşadığı çevre, toplumdaki bireylerin mevcut ve gelecekteki sağlığına ve sürdürülebilir yaşamına doğrudan etki etmektedir. Hava ve su kalitesi yüksek bir çevre bir refah kaynağı olup toplumsal ruh sağlığın iyileştirilmesine, günlük hayatın stresinin atılmasına ve fiziksel etkinliklerin yapılmasına imkan sağlamaktadır. Kirlenici maddeler ve aşırı gürültü insanların sağlığını olumsuz etkilemektedir. Çevre kalitesi konusunda insanların algıları, çevresel koşullar ve insanların yaşadıkları yerler hakkında kritik bilgi sağlar. Buna ek olarak ekonomiler sadece sağlıklı ve üretken çalışanlara değil, aynı zamanda orman, su, sulak alan, yeşil alanlar gibi doğal kaynaklara dayanmaktadır. Bu nedenle çevreyi ve doğal kaynakları korumak bugünkü ve gelecek nesillerin uzun dönemli önceliği olarak kalacaktır (TÜİK, 2016). Çevresel boyutta kentteki parklar, ormanlar, yürüyüş alanları, temiz su ve hava gibi unsurlara sahip olmak kentin çevresel sıralaması açısından nerede olduğunu gösterir. Hakkâri ilinde doğal yaşam alanları (ormanlık alan, temiz su ve hava gibi) fazla olmasına rağmen Türkiye genelinde 79. sırada ve endeks değeri bakımından ise 0,3111 oranında yer almaktadır. Kamu hizmetlerinin yetersizliği bu sorunun en önemli kaynağıdır. Hem ilgili bakanlıkların taşra teşkilatı hem de belediyelerin bu konuda yetersizliği Hakkâri kentini çevresel boyutta en alt sıralara itmiştir.

Güvenlik açısından bakıldığında bir idari birim veya bir bölgenin toplumsal gelişmişliği incelenirken, güvenlik durumu büyük bir öneme sahiptir. Bireylerin, diğer yaşamsal faaliyetlerini sürdürmeleri için kendilerini güvende hissetmeye ihtiyaçları vardır. Bireylerin güvenliğini etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar bireyleri sadece fiziksel değil; aynı zamanda zihinsel olarak da etkileyebilmektedir

(TÜİK, 2016). Bir kentte asayiş sorunu o kentin yaşam kalitesinde oldukça önemli bir yer almaktadır. Gece dışarı çıkarken yaşanan endişe, cinayet oranları, trafik kazaları gibi yaşamı tehlikeye sokan etkenler güvenlik açısından bir kenti değerlendirilmesinde önemlidir. Hakkâri iline bakıldığında önceki boyutlara göre güvenlik sıralamasında biraz üst sıralara çıkıldığı görülmektedir. Türkiye genelinde 62. sırada olması ve endeks değeri bakımından 0,5370 oranında yer almaktadır. Özellikle kentin küçük olması ve halk arasında güçlü bir iletişim kanalının olması sebebiyle güvenlik konusunda pek sorun yaşanmamaktadır.

Sivil katılım, toplumun her kesimini yakından ilgilendiren önemli bir toplumsal konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler için yaşadıkları çevredeki yönetim sistemine dahil olmak; toplum içinde çok sesliliğin oluşması, yaşamını ilgilendiren konulara katkı sağlaması, toplumsal ilişkilerini geliştirmesi açısından çok önemlidir. Bireylerin talepleri, istekleri ve sesini duyurması ancak yönetime katkı sağlaması ile mümkün olur. Ayrıca sivil katılım kapsamında yer alan değerler insana verilen değerinde artması anlamına gelmektedir (TÜİK, 2016). Sivil katılım bir kentin kendi hakkına ve hukukuna sahip çıkmak olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte eğitimle doğrudan ilişkili olarak değerlendirmek gerekir. Hakkâri ilinde eğitimin düşük seviyelerde olmasının ortaya çıkardığı en büyük sorun sivil katılımında yaşanan eksikliklerin olmasıdır. Bu sebeple sivil katılım boyutunda da Hakkâri ili Türkiye genelinde 81. sırada ve endeks değerleri bakımından 0,1017 oranında yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının az sayıda olması ve yeteri kadar güçlü olmaması bu sıralamada oldukça etkili olduğunu ifade etmek gerekiyor.

Kentte altyapı hizmetleri, iyi yaşamın ölçütlerinden biri olarak ele alınmakta ve il içinde altyapı hizmetlerine bir bütün olarak ne ölçüde erişilebildiğinin ölçümü olarak değerlendirmek mümkündür. Belediyelerin ve ildeki genel altyapı hizmetlerinin yaygınlığı ve erişilebilirliğinin ölçümü yoluyla, iyi yaşamın ülke içinde, iller arasında ne ölçüde eşit ya da eşitsiz dağıldığının takibi amaçlanmaktadır (TÜİK, 2016). Hakkâri ili alt yapı hizmetlerinden yoksun bir kent olarak görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ulaşım konusunda yaşanan sıkıntıların alt yapı hizmetlerine de etki etmesidir. Kış mevsiminin çetin geçmesi ve uzun sürmesi bu altyapı çalışmalarına olumsuz etki yapmaktadır. Fakat kamu kuruluşlarının da bu konuda yetersiz kaldığı gerçekliği de söz konusudur. Hakkâri ili altyapı hizmetleri konusunda Türkiye sıralamasında en son

sırada yer almaktadır. Yani 81. sırada ve endeks değerleri bakımından ise 0,0320 oranında yer almaktadır. En alt sırada yer almasında kuşkusuz coğrafik koşullar önemli bir paya sahiptir. Fakat devletin uzun yıllardır Hakkâri iline yeteri kadar yatırım yapmadığı ve bunun ise en önemli sebep olarak ele almak gerektiği bu boyutu anlamada oldukça önemlidir.

Sosyal yaşam, toplumda yaşayan vatandaşlara mutluluk veren aktiviteleri ve faaliyetleri içeren önemli bir boyut olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple kültürel, sanatsal, sportif ve eğlenceli aktiviteler gibi faaliyetlerin bir kentte yaygın olması ve bu sosyal yaşama katılımın fazla olması son derecede önemlidir. Güçlü toplumsal ilişkilere, zengin ve çeşitli sosyal yaşama sahip olmak yaşam kalitesine pozitif etkiler sunmaktadır. Sosyal yaşamın bireylerin sağlığı, iş yaşamı gibi diğer yaşam boyutlarını da pozitif etkileyeceği söylenebilir (TÜİK, 2016). Hakkâri kentinde sosyal yaşamın kış mevsiminde kötü olduğu fakat bahar döneminde ise doğal ortamların (ormanlar, piknik alanları gibi) yaygın olması sebebiyle iyi bir seviyede olduğu ifade edilebilir. Türkiye genelinde sosyal yaşam boyutunda 52. sırada olduğu ve endeks değerleri bakımından ise 0,3728 oranına sahip olması bu ifadeyi güçlendirmektedir. Bununla birlikte kent merkezinde sinema ve tiyatro gibi sanatsal faaliyetler yok denecek kadar azdır. Alışveriş merkezleri de oldukça kısıtlıdır. Fakat sosyal ilişkilerin güçlü olması bu tür etkinliklerden yoksun olmasına rağmen sosyal yaşamdan memnuniyetin artmasında önemli bir faktördür.

Kentte halkın yaşam memnuniyeti insanların yaşamlarının farklı zamanlarında ve alanlarında ortaya çıkan ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanmasından doğan tatmin duygusunun düzeyini vermektedir. Öznel iyi olma hali, insanların yaşam koşullarını nasıl tecrübe ettiklerini, koşulların kendisi kadar önemli olduğu kavramını yansıtmaktadır. Öznel veri insanların sağlığı, eğitimi, geliri, kişisel bütünlüğü ve sosyal koşulları konusunda kendi değerlendirmelerini sağlar. Bunun yanında yaşam memnuniyeti araştırmaları, özellikle, memnuniyet ve mutluluğun ölçümünü sağlar. Yaşam memnuniyeti, kişinin sürdürdüğü hayatı bir bütün olarak değerlendirmesi anlamına gelmektedir (TÜİK, 2016). Yaşam memnuniyeti açısından insanların refah içerisinde olması oldukça önemlidir. Fakat Hakkâri ilinde yaşayan vatandaşlar birçok boyutta Türkiye genelinde alt sıralarda olmasına rağmen yaşam memnuniyeti boyutunda Türkiye sıralamasının oldukça üst sıralarında yer almaktadır. Bireylerin sürdürdüğü

hayat bir bütün olarak ele alındığında sağlık ve eğitim başta olmak üzere birçok alanda Hakkâri ili büyük sorunlar yaşamasına rağmen yaşam memnuniyeti açısından üst sıralarda yer alma durumunu öznel iyi olma haliyle açıklamak mümkündür. Türkiye sıralamasında 12. sırada ve endeks değerleri bakımından ise 0,8016 gibi yüksek bir oranda yer almasını Hakkâri ilinde yaşayan vatandaşların birçok olanaksızlığa rağmen mutlu olma haliyle açıklamak gerekiyor.

Hakkâri ili Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında genel olarak alt sıralamalarda yer almaktadır. Tüm boyutlarıyla ele alındığında ve sosyoekonomik durumuyla karşılaştırıldığında Hakkâri ili Türkiye'nin 76. sırasında ve endeks değerleri bakımından ortalama 0,3325 oranında yer almaktadır. Türkiye'nin en gelişmemiş kentleri arasında yer aldığı ve acil olarak sosyoekonomik bir kalkınma programının devlet tarafından oluşturulması gerekmektedir. Kendi özgünlüğü ile kalkınma programlarının oluşturulması kenti sosyoekonomik olarak Türkiye'nin sayılı kentleri arasında yer alması mümkündür. Irak ve İran gibi iki ülkeye sınırının olması ekonomik kalkınmasında büyük bir rol oynayabilir. Bununla beraber madencilik, tarım ve hayvancılık, arıcılık, ipekböcekçiliği, dokumacılık gibi birçok sektörde de kaynakları mevcut olması dolayısıyla büyük yatırımlara ev sahipliği yapabilecek bir potansiyele sahiptir.

TÜİK, İllerde Yaşam Endeksi, 2015
TurkStat, Well-Being Index for Provinces, 2015

Kaynak: TÜİK, 2016

Şekil 4.2. İllerde Yaşam Endeksi Haritası

Hakkâri ili Türkiye geneli sıralaması bakımından 80'inci sıradadır. Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini oluşturan boyutlar; demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere 8 başlık altında 61 değişkenle temel bileşenler analizi yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur (Doğan, 2014 s.136).

Tablo 4.10. İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyleri

İl Adı	Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması	İl Adı	Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması
İstanbul	1	Malatya	42
Ankara	2	Afyon	43
İzmir	3	Artvin	44
Kocaeli	4	Erzincan	45
Antalya	5	Hatay	46
Bursa	6	Kastamonu	47
Eskişehir	7	Bartın	48
Muğla	8	Sivas	49
Tekirdağ	9	Çorum	50
Denizli	10	Sinop	51
Bolu	11	Giresun	52
Edirne	12	Osmaniye	53
Yalova	13	Çankırı	54
Çanakkale	14	Aksaray	55
Kırklareli	15	Niğde	56
Adana	16	Tokat	57
Kayseri	17	Tunceli	58
Sakarya	18	Erzurum	59
Aydın	19	Kahramanmaraş	60
Konya	20	Ordu	61
Isparta	21	Gümüşhane	62
Balıkesir	22	Kilis	63
Manisa	23	Bayburt	64
Mersin	24	Yozgat	65
Uşak	25	Adıyaman	66
Burdur	26	Diyarbakır	67
Bilecik	27	Kars	68
Karabük	28	Iğdır	69
Zonguldak	29	Batman	70
Gaziantep	30	Ardahan	71
Trabzon	31	Bingöl	72
Karaman	32	Şanlıurfa	73
Samsun	33	Mardin	74
Rize	34	Van	75
Düzce	35	Bitlis	76
Nevşehir	36	Siirt	77
Amasya	37	Şırnak	78
Kütahya	38	Ağrı	79

Tablo 4.10. (Devamı)

Elazığ	39	Hakkâri	80
Kırşehir	40	Muş	81
Kırıkkale	41		

Kaynak: Doğan, 2014 s.138

Tablo 4.11. Gelir ve İnsani Yoksulluk Bakımından İller

		İnsani Yoksulluk		
		Düşük	Orta	Yüksek
Gelir Yoksulluğu	Düşük	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Bolu, Yalova (6)	Sakarya, Düzce (2)	
	Orta	İstanbul, Edirne, Kırklareli, Çanakkale, İzmir, Denizli, Muğla, Kırıkkale, Zonguldak, Karabük, Amasya, Trabzon, Rize (13)	Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Manisa, Kütahya, Uşak, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Giresun, Artvin, Gümüşhane (20)	Afyon, Aksaray, Niğde, Yozgat, Ordu (5)
	Yüksek	Ankara, Antalya, Isparta (3)	Konya, Karaman, Burdur, Adana, Mersin, Erzincan, Bayburt, Malatya, Elazığ, Tunceli (10)	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Erzurum, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Bingöl, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri , Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (22)

Kaynak: Doğan, 2014, s.141

Gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk, yoksulluğu değerlendirmede etkili yöntemler arasındadır. Gelir yoksulluğu, yoksulluğu gelir endekslisi olarak ele almaktadır. Gelir kaynaklarının az olması yoksulluğu artırıcı bir faktör olarak görülmektedir. İnsani

yoksulluk ise mevcut insani değerlere sahip olma ile ölçölür. Konut, çevre, sosyal yaşam gibi boyutların artması olması insani yoksulluğu azaltıcı bir faktör olarak görölabilir. Hakkâri ili hem gelir yoksulluğu hem de insani yoksulluk bakımından Türkiye genelinde yüksek bir seviyede yer almaktadır.

4.3. HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUK

Yoksulluk Hakkâri ilinin en büyük sorunları arasında yer almaktadır. Türkiye'nin en güneydoğusunda yer alan Hakkâri sağlık, eğitim, gelir ve servet, çevre, altyapı hizmetleri, çevre gibi birçok boyutta Türkiye'nin en alt sıralarında yer almaktadır. Hakkâri ilinin yıllardır geri kalmışlığın ve ülkedeki temel hizmetlerin dağılımından gerekli şekilde yararlanmadığı bir il konumundadır.

4.3.1. Yoksulluğun Hakkâri İlindeki Durumu ve Nedenleri

Hakkâri yoksullukla mücadele konusunda yeteri kadar ilerleme göstermemiş kentler arasındadır. Yatırımların teşvik edilmemesi ve bu sebeple sanayinin gelişmemesi yoksulluğu büyüten ve geliştiren bir faktördür. Bununla birlikte ticaret konusunda da İran ve Irak'a sınırı olmasına rağmen sınır ticareti yeterli düzeyde yapılmamaktadır.

Yoksulluğun ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri göçlerdir. Hakkâri ilinin bu bakımdan, 1990-2000 yılları arasında tırmanışa geçen şiddet ortamının etkisiyle yoğunlaşan zorunlu göçler yoksulluğun artış göstermesinde temel etken olmuştur. Diğer bölge illerinde olduğu gibi, Hakkâri'de de 1990 yılında başlayıp 1995'ten sonra hızlanan kırsal alanların boşalması süreci, çoğunlukla güvenlik sorunları nedeniyle ve zorunlu olarak geręekleřmiřtir. Fakat Tablo 4.11'de de göröldüğü gibi son yıllarda göç alnında önemli bir değişim yoktur.

Tablo 4.12. Hakkâri İlinin Muş Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi ile Türkiye Geneli Karşılaştırmalı Göç Durumu

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Hakkâri						
Yıllara Göre Verdiği Göç	9225	9133	10137	10293	10897	12983
Yıllara Göre Aldığı Göç	6013	8775	5622	8007	7187	8216
Yıllara Göre Net Göç Hızı (Binde)	-12,7	-1,31	-16	-8,34	-13,33	-16,95
Muş, Bitlis, Van ve Hakkâri Alt Bölgesi						
Yıllara Göre Verdiği Göç	67584	109979	87222	77609	87543	95377
Yıllara Göre Aldığı Göç	45685	49804	69451	54951	50351	55073
Yıllara Göre Net Göç Hızı (Binde)	-10,77	-28,98	-8,5	-10,77	-17,46	-18,79
Türkiye Geneli İller Arası						
Yıllara Göre Verdiği Göç	2360079	2420181	2317814	2534279	2681275	2720438
Yıllara Göre Aldığı Göç	2360079	2420181	2317814	2534279	2681275	2720438

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=degisken>, Erişim Tarihi: 10.08.2016

Bölgede normal olmayan yaşama koşulları, bir yandan kırsal alanlarda yaşayan insanların tarımsal faaliyetlerini (yayla yasağı gibi) çeşitli nedenlerle önemli ölçüde kısıtlamış; öte yandan, sürekli olarak can güvenliği kaygısı içerisinde bir yaşamın ağır psikolojik baskısı nedeniyle insanların göç etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, 1990'lı yıllarda bölgede uygulanan OHAL yönetimi de insanların ekonomik hareketliliklerini önemli ölçüde kısıtlamış ve başta sınır boyu yerleşmeleri olmak üzere yüzlerce köy ve mezra tümüyle boşaltılmıştır (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011 s.444). Bu siyasi durum 1990'lı yıllarda kentin ekonomik yapısını olumsuz etkilemiştir. O dönem kırsal kesimde yaşanan göçlerin önemli bir kısmı şehir merkezine yerleşmiştir. Tarım ve hayvancılık ile uğraşan bu kesim, kent merkezinde tarım ve hayvancılık yapamamıştır. Bu durum ise yoksulluğu Hakkâri ilinde artırmıştır. Bununla birlikte ilin en önemli geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık faaliyetleri artık bitme noktasına gelmiştir.

Kendisi Araştırmacı Yazar olan Halid Sadini ile yapılan mülakatta kendisi Hakkâri ilinin yoksulluk sorununu tarihsel olarak şu şekilde ele almaktadır: "*Cumhuriyetin ilk yıllarından 1980'li yıllara kadar Hakkâri, Van ve Musul'a hayvancılık yapan önemli konumdadır. Bununla birlikte kendine birçok konuda*

yetebilen kent Cumhuriyetten önce uzun yıllar boyunca Ortadoğu ülkelerine başta hayvancılık ürünleri olmak üzere birçok üründe ticaret yapan bir kent konumundaydı. 1982 yılında her ne sebeple yapılmış olursa olsun genel bir sayım yapılmış. Bu sayımda Hakkâri ilinde 2,5 Milyon küçükbaş hayvan olduğu tespit edilmiştir. Toplam Hakkâri nüfusu ise o dönemde 250 bin civarlarındadır. Yani fert başına 10 koyun düşüyor. Hakkâri'de ortalama bir ailenin 10 kişiden oluştuğu düşünülürse Hakkâri ilinde yoksulluğun olması mümkün değildi. Hakkâri'de genellikle hayvan ürünleri yani peynir, yağ, bal, et gibi ürünlerle besleniyorlar. (...) Dolayısıyla Hakkâri halkı çok yakın bir döneme kadar yoksulluk nedir bilmezdi. 1989 yılında PKK köylere geldikten sonra devletin köyleri boşaltmasıyla yoksulluk başlamıştır. Zorunlu göç politikalarıyla başlayan süreçle birlikte yoksulluğun başladığını söylemek gerekir. Hakkâri'de insanların yoksul olmasının sebebi şehirlerde yaşıyor olmalarıdır. Yoksulluk sorunu kendi doğal yaşam alanlarından kopmasından dolayıdır.. (...) Bir odada 10 çocuğun yatması bir kültürdür. Bunu o dönemler yoksulluk göstergesi olarak görmemek lazım. Cehaletten kaynaklı bir şey olabilir ama kesinlikle yoksullukla alakalı değildir. 1990'a kadar hayvancılık alanında ticaret Yemen ve Hicaz'a kadar gitmekteydi. Kendine has bir ticari kültür oluşmuştu. Bu 1990 yıllara kadar sınırlar arası ticaret, devletin güvenlik güçlerinden bağımsız kendi özgünlüğünde yapıyordu. 1992'den sonra mecburi göçlerle birlikte halk hayvanlarını kendileriyle birlikte götüremiyordu. Bunun farkında olan Batman, Diyarbakır, Malatya gibi illerden gelen kişiler bu hayvanları çok ucuz fiyatlara aldılar. Çünkü askerler, hayvanları kendileriyle birlikte götürmelerine izin vermiyordu. Bu sebeple gelen yabancı tüccarların çoğu da aldıkları hayvanların parasını bile vermiyordu. Hakkâri halkının 1994 yılında çöpten topladığı ekmekle gündeme gelmesi böylesi bir durumdan sonra gelişmiştir. İnsanlar sattığı koyunların parasını alabilseydiler yine belirgin bir yoksulluk olmazdı. Hakkâri yoksulluğu böylesi bir durumla başladı. "(Araştırmacı Yazar Halid Sadini 25.01.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat)

Hakkâri ilinde yaşanan göçler ilin günümüzde bu kadar yoksul olmasının en büyük sebepleri arasında yer almaktadır. 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu bölgesinin birçok ilinde benzer süreçler yaşanmıştır. Fakat Hakkâri ili bölgedeki diğer illerden daha çok etkilenmiştir. Hakkâri kent merkezinin 1990'lı yıllarda mevcut hali

göç alacak durumda değildi. Çünkü kentin alt yapısı kırsal kesimden gelecek nüfusu karşılamada yetersizdi.

Kentin mevcut içme suyu ve kanalizasyon şebekesinin 30 bin kişi için planlanmış olması ve nüfusun iki katına çıkması, belediye hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde yapılmaması sebebiyle ve başta en çok göç alan kent merkezinde bulunan mahallelerden Biçer, Bulak, Dağgöl, Keklikpınar ve Pehlivan mahalleleri olmak üzere büyük alt yapı sorunlarının ortaya çıktığı görülmektedir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011 s.445). Bu mahallelerden Bulak mahallesi dışında diğer mahalleler günümüzde büyük alt yapı sorunları yaşamaktadır. Özellikle elektrik ve su hizmetlerinden kışın çoğu zaman yoksun kalmışlardır. Kent merkezine göç eden nüfus günümüzde yoksulluğu artırıcı bir faktör halindedir.

Yoksulluğun Hakkâri ilinde yaygın olmasının en büyük sebeplerinin başında kırsal nüfusun önemli bir kısmının kent merkezine gelmesi olarak görmek gerekir. Hakkâri ilinde sağlık, eğitim, altyapı, sivil katılım, işsizlik gibi yoksulluğu belirleyen unsurlar içerisinde oldukça kötü bir durumdadır. Bu unsurları azaltmaya yönelik politikalar yeterli düzeyde oluşmamıştır.

Hakkâri kent merkezine kırsal kesimden göç eden nüfusun meslek gruplarına bakıldığında kentin yoksulluk durumu çok daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo 4.13. Hakkâri Kent Merkezine Göç Eden Kırsal Nüfusun Meslek Durumları

Hane Halkı Reisinin Mesleği	Sayı	Oran
İşsiz	58	36,3
Küçük Esnaf	30	18,8
Geçici İşler	28	17,5
Enformel İşler	17	10,6
Memur	13	8,1
Çiftçi	4	2,5
Diğer	7	4,5
Toplam	160	100

Kaynak: Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011 s.446

Kırsal kesimden gelen nüfus daha çok tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Bu sebeple kent merkezinde bunu yapmanın çok zor olmasından dolayı göç eden nüfus yoksulluk içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Tablo 4.6'ya baktığımızda Hakkâri kent merkezine göç eden nüfusun önemli bir kesimi yani % 36,3'ü işsizdir. Enformel işlerle (hamallık, tablacılık gibi) uğraşan % 10,6'lık kesim ve geçici olarak ne iş bulursa yapmaya çalışan % 17,5'lik kesime bakıldığında % 64,4'lük kesim aslında büyük bir yoksulluk içerisinde yaşamlarını sürdürmektedir. Bununla birlikte kent merkezinde geldiğinde küçük bir sermayesi olmasından dolayı % 18,8'lik kesim küçük esnaflık yaparak yaşamlarını sürdürmektedir Geri kalan memurluk ve çiftçilik mesleklerinde ise çok az bir kesim çalışmaktadır.

Hakkâri İlinin eğitim ve sağlık alanlarında Türkiye'nin en alt sıralarında yer alması yoksulluğu artıran bir boyuttur. Bu alanlara yönelik devletin ciddi politikalar içerisinde olmaması ve vatandaşların yoksullukla mücadele konusunda bilinçlenememesi Hakkâri ilinde yoksul kesimin çaresiz kalmasında önemli bir boyuttur. Üretim alanında oldukça alt sıralarda olması ve sanayinin yok denecek kadar az olması yoksulluğun sürekli artmasında önemli unsurlardır. Bununla birlikte istihdam sorunu da Hakkâri ilinde önemli bir sorundur. İşsizlik genç nüfus üzerinde oldukça fazladır. Kent merkezindeki kahvehaneler ve oyun salonlarının tıka basa dolu olması kentin yoksulluk sonucunu ortaya koyan faktörler arasındadır.

Sivil katılımın az olması ve yoksullukla mücadele konusunda gerek il içerisindeki sivil toplum kuruluşları gerekse vatandaşların yeterli düzeyde mücadele içerisinde olmaması kentte yaşanan yoksulluk sorununu daha da derinleştirmektedir. Türkiye genelinde kentin mevcut sorunlarına veya toplumsal sorunlara çözüm getirme konusunda Hakkâri ili en alt sırada yer almaktadır. Bu sorun mevcut yoksulluk halinin süreklileşmesinde önemli bir faktördür. Bu konuda kent merkezinde bulunan Hakkâri Üniversitesi yoksullukla mücadele konusunda çalışmaları olsa da yeterli düzeyde değildir. Türkiye'nin diğer illerinde yoksullukla mücadele konusunda sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler kentin yoksullukla mücadelede mevcut durumu analiz edip buna göre politikalar belirlemede önemli pozisyonadadır. Fakat Hakkâri ilinde bunun yeterli düzeyde sağlanmadığı görülmektedir.

Kent merkezinde sosyal etkinliklerin az olması yoksullukla alakalı bir durumdur. Özellikle toplumsal etkileşimde önemli etkinlikler arasında olan sanatsal faaliyetlerin yok denecek kadar az olduğu bununla birlikte kent merkezinde park veya yürüyüş alanlarının olmadığı yoksulluğun çevresel boyutuyla alakalı bir durum olarak ele almak gerekir. Toplumsal refahı artıran en gerekli unsurlar arasında yer alan sosyal etkinlikler bir kenti yaşanabilecek bir hale getiren en önemli boyutlar arasında yer almaktadır. Hakkâri ilinde yoksulluğun mevcut durumunu süreklileştiren bir unsur olarak ele alınması gerekmektedir. Bu sebeple Hakkâri ilinde yaşayan nüfusun toplumsal etkileşimini artıran bir faktör olan sosyal etkinliklerin az olması yoksulluğun boyutlarından olan toplumsal mutluluk düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir.

4.3.2. Yoksulluğun Hakkâri İlindeki Sosyoekonomik Sonuçları

Yoksulluk, bir kentin sosyal ve ekonomik durumunu etkileyen faktörler arasındadır. Kentte yoksulluğun fazla olması o kentin toplumsal yapısını tüm boyutlarıyla etkilemektedir. Özellikle de kentin göç verme ihtimalini güçlendirir. Bu sebeple yoksulluk, sosyoekonomik sonuçları ağır olan ve tüm yaşamı etkileyen bir durumdur.

Yoksulluğun Hakkâri ilindeki sonuçlarını çok boyutlu ele alarak ifade edilmesi gereklidir. Sosyal ve ekonomik sorunlar yoksulluğun fazla olduğu bölgelerde daha fazla iç içe girer. Yani birbirini besleyen bir hali vardır. Bu sebeple yoksulluk birçok toplumsal olayın yaşanmasında etkili bir faktördür.

Yoksulluğun Hakkâri ilinde ortaya çıkardığı sosyoekonomik sonuçlar arasında; işsizlik, göç, eğitim ve öğretim sorunları, sağlık hizmetlerinin yeterli olmaması sorunu, altyapı sorunları ve kaçakçılığın yaygınlaşması gibi sorunlar yer almaktadır. Hakkâri ilinde yoksulluğun ortaya çıkardığı sosyoekonomik sonuçlar şu şekildedir:

1. **İşsizlik;** Yoksulluğun ortaya çıkardığı en önemli sorun işsizliktir. Hakkâri nüfus artış hızı bakımından Türkiye'nin 14. sırasında yer almaktadır (TÜİK, 2014). Bu sebeple genç nüfusun fazla olduğu fakat bununla birlikte istihdam sorunu olan bir kenttir. İstidam alanlarının sınırlı olması sebebiyle genç nüfusun önemli bir kısmı işsizdir. Genç nüfusun büyükşehirlerle giderek oralarda iş imkanları elde ettiği yaşanan durumun getirdiği bir sonuçtur.

2. **Göç;** Yoksulluğun ortaya çıkardığı en önemli sorunların başında göç sorunu yer almaktadır. Yoksulluğun fazla olduğu ve eğitim ve sağlık sorunlarının yaygın olması göçleri artıran bir unsurdur. Hakkâri ilinde yaşanan göçlerin en büyük sebebi Hakkâri'nin yoksul bir kent olmasıdır. Her yıl ortalama 10.000 vatandaşın göç ettiği bir kenttir.
3. **Eğitim ve Öğretim;** Eğitim bir kentin kalkınmasında en önemli unsurdur. Bir kentin kalkınabilmesi ve yoksulluğun azaltılabilmesi eğitimin iyi düzeyde olmasıyla alakalıdır. Hakkâri, Türkiye'de eğitim seviyesi bakımından en alt sırada yer almaktadır. Bu yoksulluğun ortaya çıkardığı bir sonuç olmakla birlikte yoksulluğu süreklileştiren en önemli etkidir. Bu sebeple eğitim seviyesinin düşük olması yoksulluğun tüm boyutlarını etkilemekte ve kalkınmayı ortadan kaldıran önemli bir faktördür.
4. **Sağlık;** Yoksulluğun sosyoekonomik sonuçları arasında sağlık imkanlarına erişememe en ön sıralarda yer almaktadır. Salgın hastalıklar en çok yoksulluğun yaşandığı yerlerde oluşmaktadır. Hakkâri ilinde hastanenin ve doktorların yetersiz olması sebebiyle bebek ölüm hızı Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında yüksek bir orana sahiptir. 2013 yılında bin nüfus başına 15,3 bebek ölüm hızı ile Hakkâri ili, 10,8 değerini alan Türkiye değerinin üstündedir (TÜİK, 2013 s.20). Bu durum yoksulluğun sonuçları arasında görülebilir.
5. **Altyapı Sorunları;** Altyapı çalışmalarının yetersiz olması kentin sosyal boyutunu etkilemektedir. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte kırsal nüfusun kent merkezine yoğun olarak göç etmesiyle alt yapı genişleyen nüfusa yeterli olmamaya başlamıştır. Kent merkezinde yer alan Biçer, Bulak, Dağgöl, Keklikpınar ve Pehlivan mahallelerinde altyapı sorunları önemli bir sorun olmaktadır.
6. **Kaçakçılık;** Hakkâri ili İran ve Irak gibi iki ülkeye sınır olmasından dolayı oldukça stratejik bir konumdadır. Fakat bu stratejik konumuna rağmen yoksulluğun, yetersiz sermaye birikimin ve girişimciliğin yeterli düzeyde olmaması gibi sebeplerden dolayı kaçakçılık en büyük geçim kaynakları arasında yer almaktadır. İran ve Irak' ta var olan aşiret ve akrabalık ilişkilerini kullanarak ve Hakkâri'nin coğrafik durumu sebebiyle sınır hattında dağların yaygın olmasıyla güvenliğin yeterli düzeyde sağlanamaması kaçakçılık

faaliyetlerini yaygınlaştırmaktadır. Kaçakçılık yapılan ürünler arasında elektronik aletler, çay ve sigara bulunmaktadır.

Hakkâri ilinde yoksulluğun sosyoekonomik boyutta ortaya çıkardığı sonuçlar işsizlik, göç, eğitim ve öğretim, sağlık, altyapı ve kaçakçılık gibi sorunları derinleştirmiştir. Aslında ortaya çıkan sosyoekonomik sorunlara bakıldığında tarım ve hayvancılığın gerilemesiyle birlikte diğer sorunların yaygınlaştığı görülmektedir. Geniş dağlıklar ve yaylalara sahip olan Hakkâri ili için özellikle hayvancılık en büyük geçim kaynağı olması gerekirken kendi potansiyelinin çok altında kaldığı sonuçlar arasındadır.

1990'lı yıllarda yoğun olarak yaşanan çatışmalar nedeniyle boşalan köylerde yaşayan nüfusun kent merkezine ve diğer kentlere göç etmesi, Hakkâri ili için yoksulluğun büyük bir sorun olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Göç sonrası ise ortaya çıkan kentsel sorunlar Hakkâri ilini ciddi bir boyutta etkilemiştir. Kentin en büyük kalkınma ürünü olan tarım ve hayvancılık yerini işsizliğe ve beraberinde kaçakçılığa bırakmıştır. İstihdam alanlarının sınırlı olması ve üretim mekanizmalarının işleyememesi sonucunda kaçakçılık, Hakkâri ilinin en büyük sorunu haline gelmiştir. Devlet, kaçakçılığı önlemek için caydırıcı politikalar uygulamaya çalışsa da gerek bölgenin coğrafik özelliklerinden kaynaklı durumu gerekse istihdamın yeterli düzeyde olmaması sebebiyle kaçakçılık çoğu zaman önlenemez bir hal almaktadır.

Hakkâri ilinde ulaşım olanaklarının gelişmemesi birçok sektörü etkilemektedir. Sanayi ve ticaret ulaşımın sorun olmasından dolayı yeterli gelişmediği görülmektedir. Yolların hem dar olması hem de komşu illere uzak olması kentin kalkınamamasını sağlamaktadır. Bu ise yoksulluğun ortaya çıkardığı sorunları daha da derinleştirmektedir. İşsizlikle birlikte ortaya çıkan kalifiye eleman sorunu sanayi ve ticaretin gelişmemesinden dolayı büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

4.4. HAKKÂRİ İLİNDE YOKSULLUK SORUNU KONUSUNDA ÖNERİLER

Hakkâri ilinin mevcut yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, yoksulluğu büyük ölçüde bitirebilecek boyutta olmasına rağmen kentte yoksulluk en önemli gündem halindedir. Bu sebeple yoksullukla mücadele önerileri sunulurken Hakkâri ilinin mevcut yeraltı ve yerüstü zenginlikleri büyük öneme sahiptir. Hakkâri ili Türkiye'nin en yoksul illeri

arasında yer almaktadır. Bu sebeple yoksullukla mücadele konusunda önerilerde bu hususu göz önünde bulundurmak oldukça önemlidir.

Tarım ve hayvancılığın desteklenmesi, Hakkâri ilinin coğrafik özellikleri göz önünde tutulduğunda yoksulluğu azaltacak en önemli husus tarım ve hayvancılığın geliştirilmesidir. Öncelikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimlerin, devlet tarafından destekleme programları oluşturularak, modern tarım ve hayvancılık tesislerinin kurulması ve bununla birlikte pazar imkanları oluşturularak üretilen ürünleri satabilme ortamının sağlanması önemli bir çözüm olarak görülebilir. Hakkâri doğası gereği tarım ve hayvancılığa elverişlidir. Bu sebeple kırsal kesimden kent merkezine göç eden çiftçi nüfusunun köylerine dönmeleri hususunda gerekli altyapısal çalışmaların yapılması ve bununla beraber modern tarım ve hayvancılık yöntemleri üzerine eğitimler verilerek halkın bu konuda bilinçlenmesini sağlamak yoksullukla mücadelede önemli adımlar sayılabilir. Hakkâri arıcılık alanında Türkiye'nin en önemli kentleri arasındadır. Bal üretimi konusunda marka şehir olabilmesi mümkündür. Kentle bütünleşen bal üretiminin sağlanması ve ülke genelinde tanıtım yapılması konusunda desteklenmesi, kentin kalkınmasında önemli husus olarak görülebilir.

"Hakkâri'nin en güzel yanlarından biri doğal yaşamın olmasıdır. Gübre tüketiminin çok fazla olmadığı görülüyor. Kalkınma açısından şunları belirtmek gerekir: Hakkâri insanı biraz karşıyı görme yani garantici bir bakış açısına sahiptir. Kalkınmanın sağlanması için ailelerin, somut olarak bu alanla uğraşıldığında kazanç elde ettiğinin görmesi gerekiyor. Bununla birlikte KDV ve ÖTV gibi vergilerde indirimin sağlanması önemlidir. Gübre desteği, makine ekipmanları sunulması gibi olanaklar sunulursa kalkınma biraz daha hızlı olur. Bizim bölgede sera alanımız yok. İklimsel olarak sıcak olan Çukurca ve Üzümlü tarafında geçen yıl bir sera alanı bulduk. Çok güzel salatalık ekimi aldık ve meyve ürünleri aldık. Bu çiftçiler için önemli bir gelişmedir. Bu tür örneklerin artması önemlidir. Somut çalışmalar sonucunda etkileşim de artmaktadır. Ben bir Hakkârili olarak şunu söylemek isterim; biz hazırda alıştık bunu yavaş yavaş atmaya çalışıyoruz ama insanlarımızın en büyük eksikliği budur. Belki devletin bir zamanlar politikasıydı hep devletten al kendi çabalarından bir şey alma. Bir korucu maaşı veya İŞKUR aracılığıyla bulunan iş gibi düzenli gelir getirme ve hazırda konma, tarım ve hayvancılık alanında cazibeyi kırmaktadır. (...) Arıcılık alanında 2013 yılında 3600 adet arı ailesi kurum olarak dağıttık. %90 civarında hibe desteğiyle

çiftçilere dağıtıldı. 2013 yılında yazın Suriye tarafında gelen toz bulutu ile o yıl bal üretiminde yeteri kadar verim alamadık. Sisteme kayıtlı olan kişilerin zararını karşıladık. 2014 yılında yaklaşık 400 arı ailesi dağıttık. Geçen yıl yani 2015 yılında ise 1.200.000 TL'lik bir bütçe ile arı ailesi dağıttık. Hakkâri ekonomisine katkısı şudur; hem çiftçinin üretimini sağlamak hem de arıcılık alanında önemli potansiyeli olan kentte bu tür faaliyetlerin sürekliliğini sağlamak gibi katkılar sunmaktadır. Şemdinli bölgesinde ve Çukurca bölgesinin bir kısmında çok muazzam bir şekilde bal ortaya çıkmaktadır. Karadeniz'de çıkan Anzen Balının çok üstünde bir kaliteye sahip bal vardır. Bu kapsamda %50 hibeli kırsal kalkınma projeleri vardır. Hakkâri merkezde iki, Yüksekova ve Şemdinli'de birer adet toplamda kent genelinde dört adet bal paketleme tesisi bulunmaktadır. Fakat bu sektör tam olarak kurumsallaşmadığı için bal üretimi tamamen ilkel yöntemlerle satışa sunuluyor. Bu alanda bir markalaşma olsa toplayıp o marka etrafında üretilse bal alanında ülkemizin en önemli kentleri arasında yer alırdı. Şu an bal alanında herhangi bir ihracat söz konusu değildir. Normal şartlarda sınırdan balların giriş ve çıkışı yasak olmasına rağmen önüne geçilmiyor. İran tarafından kaçak yollarla bal gelmektedir. Biz bunu elimizden geldiğince önlemeye çalışıyoruz. İnsanlarımızın kendi ürettiği balı satmaya teşvik ediyoruz.(...)Destekleme konusunda 2013 yılından itibaren koyun keçi, arı, birçok ürünün tohumu, karpuz fidesi gibi %50 hibe destekli ürünler dağıttık. Bunlar kalkınmada önemli desteklerdir. Bu sebeple bu tür desteklemeler devam etmektedir." (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Hakkâri İl Müdürlüğünde Ziraat Mühendisi olarak görev yapan Mehmet HATİPOĞLU ile 01.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat)

Göç eden vatandaşların geri dönüşünün sağlanması, Hakkâri ilinin sosyoekonomik durumunu en çok etkileyen unsurların başında yaşanan göçler gelmektedir. Özellikle kırsal kesimden göç eden vatandaşların zararlarının karşılanması ve bu konuda yasal tüm sorunların çözülmesi önemlidir. Bu çerçevede kentin kalkınabilmesinde en önemli boyut olan tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsal nüfusun daha çok göç ettiği düşünüldüğünde bu kesimin geri dönüşü tarım ve hayvancılığı güçlendirebilmektedir. Göç edenlerin bu konuda güvenlik sorunlarının çözülebilmesi ve geri dönmek isteyenlere tarım ve hayvancılık alanında faaliyet sürdürebilecekleri maddi olanaklar sunulması yoksullukla mücadelede önemli adımlar olarak ele alınabilir.

Ayrıca göç eden vatandaşların konut sorununu çözme noktasında gerekli yardımlar yapılmalıdır.

"(...)Hakkâri'de 1990'lara herkes köylerinde yaşamaktaydı. Hatta o dönemler devlet memuru olan denildiğinde kimseye bu cazibeli gelmiyordu. Babam dahi o dönem Köy Hizmetlerinde çalışıyordu ve durumdan çok şikayetçiydi. Derdi ki ben niye memurluk yapıyorum? Gidip köyde tarım ve hayvancılık işlerinde çalışsam daha iyidir derdi. Yani öyle bir durum vardı ki kimse gelip kentte yaşamak istemiyordu. Kent merkezinin köylü nüfus üzerinde pek bir cazibesi yoktu. Kendilerine göre refah düzeyleri çok yüksekti. 1990'lardan sonra özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan olaylardan sonra Hakkâri köylerinde yaşayan birçok insan zorunlu göçe tabi tutuldu. Bununla birlikte kent merkezine gelen zorunlu göç mağdurları işsiz kaldı. Aslında bir anlamda sudan çıkmış balığa döndüler. Daha önce kimse işsiz güçsüz değildi. Yoksul değildi. Kent merkezine gelen nüfus kentin verdiği o havaya kapıldılar. (...) Devletin verdiği çocuk paraları, İŞ-KUR'un mevsimlik işçileri, koruculuk maaşı gibi durumlar bir şekil aileyi geçindirmekteydi. Ama bu uzun vadede götürmedi. Daha sonraki yıllarda köylere dönüş çok etkili olmadı. Gidenler aslında çok fazla üretim sağlayamadı. Tek tük aileler vardı bu durum ise sorunu çözecek bir gelişme değildi. Çünkü çiftçilerin kazanabilmesi için köylerin komünal bir şekilde çalışmaları gerekmektedir. Bu da şudur; köyde her evin koyununun olması lazım çünkü bir evde üç koyun olsa bunun geliri kendisine gider. Fakat her evde hayvan olduğu düşünüldüğünde çoban parası ve hayvan ürünlerinin fazla olmasının ortaya çıkaracağı bir kalkınmadan söz edilebilir. (...)Hakkâri bu göçler yaşanmadan önce şuan ki halinden çok daha küçüktü. Hane sayısı çok düşüktü. Hakkâri merkezde oturan yerlilerin çok fazla aşiret yapısıyla ilişkileri yoktu. Merkezde yaşayanların zaten büyük çoğunluğu devlet memuruydu. Kırsal nüfusla çok fazla işleri olmazdı. Kırsal nüfus köyde üretilen ürünleri satmak için kent merkezine gelirdi. Ticaretini yaptıktan sonra ise pek fazla kalma ihtiyacı duymazdı. Hakkâri'nin mutfağı köylerden gelen ürünlerle ikame edilirdi. 1990'lardan sonra yaşanan göçlerde ilk olarak kent merkezine gelirken büyük bir travma içerisindeydik. Büyük bir boşluk içerisinde gördük. Bazen akşama kadar evde oturuyorduk. Çünkü gidecek bir yerimiz yoktu. Çarşıya gidildiğinde yapacak bir şey veya vakit geçirecek şeyler bulamıyorduk. Köyde küçük çocukların bile bir işi vardı. Herkes işinde gücündeydi. Belli bir hayat standartlarımız vardı. Biz yazın ortasında

köyümüzü boşalttık. Ekinlerin toplama zamanıydı ve hayvanların bir kısmı telef oldu bir kısmı da çok ucuz fiyata satıldı. Birden her şeyin tam tersine dönmesi bizde büyük bir tahribat yarattı. İlk geldiğimizde göç edenlerin büyük çoğunluğu yanlarında kendilerini ikame edecek kadar paraları vardı. Yani sıfırdan gelmediler. Bu sebeple ilk dönemde gelen aileler büyük ekonomik sorunlar yaşamadı. Fakat ellerindeki paralar sınırlıydı ve çok uzun zaman onlara yetecek kadar da değildi. Herkes ev yapmaya çalıştı. Son olarak, geri dönüşler üzerine şunları belirtmek gerekir. Hakkâri merkezde ve diğer yerlere giden göç mağdurları çok fazla geri dönüşe sıcak bakmıyor. Bunun çok zor olduğunu söylemek gerekiyor. (...) Devlet, köylere geri dönüşleri sağlamaya yönelik bir çok program oluşturmaya rağmen kenttin cazibeliği artık geri dönüşleri zor hale getirmektedir. Kaldı ki artık bir iki kuşak araya girdi. Bizim gibi ailelerin çocukları artık topraktan bile uzaklaştı." (Hakkâri İlinde ikamet eden göç mağduru eğitimci Engin KORKMAZ, 07.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat).

İstihdam kentnin kendi koşullarına uygun oluşturulmalı, Hakkâri bir çok açıdan hiçbir endüstriyel faaliyetin olmadığı bir kenttir. Bu sebeple işsizlik kentnin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Tarım ve hayvancılık başta olmak üzere bir çok üretim alanında sanayileşme faaliyetlerinin gelişmesine yönelik adımlar atılması yoksulluğun en önemli sonuçları arasında olan işsizliği azaltacağı muhtemeldir. Bunun için kentnin coğrafik durumu göz önüne alındığında ülkemizde ihraç edilecek ürünlerin kentte üretiminin yapılması ve dış ticaretin gelişmesi önemli katkılar sunabilir. Bu konuda kalkınmanın sağlanması devletin, sanayileşme ve dış ticaret alanında destekleme programlarının oluşturulması ile mümkün olabilir. Bu sebeple bölgenin bu tür koşullarına uygun iş olanaklarının sağlanması ve gerekli iş formasyonlarından yoksun kesimlere üretim odaklı meslek eğitimlerinin sağlanması önemli gelişmeler sağlayabilir. Kilimcilik ve el sanatları Hakkâri ilinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple kilimcilik ve el sanatlarının yaygınlaşarak ülke genelinde tanıtımının yapılması işsizliği azaltacak bir faktördür. Hakkâri ilinin bu gibi çalışmalarda devlet tarafından gerek ekonomik olarak gerekse tanıtım konusunda desteklenmesi ve üretimini artırma konusunda çalışmaların yapılması önemli gelişmeleri beraberinde getirebilir. Ayrıca küçük ve orta ölçekli işletmelerin nitelikli işgücü sağlama konusunda eğitim ve kursların profesyonel bir şekilde oluşturulmasıyla birlikte devletin bu alanlarda destekler sunması yoksulluğu azaltacak önemli faktörler arasında görülebilir.

"İlimiz hem Irak hem de İran'a sınırı olan özel konuma sahiptir. İran sınırında Esendere Sınır Kapısında yapılan ithalat ve ihracatın yerele pek yansımaları yoktur. Hakkâri iki ülkeye sınır kapıları olan bir köprü konumunda olmasına istihdama da bu çerçevede pek bir katkı sunduğu söylenemez. (...) Bunlar istihdama, ekonomiye, sanayiye yönelik hiçbir katkı sağlamadı. Bunun dışında özel müteşebbislerin de Hakkâri de yatırım yapmadığı görülüyor. Hükümetler değiştikçe teşvikler veriliyor. Fakat Hakkâri'ye özgü kalkınmacı teşviklere pek rastlamadığımızı söylemek gerekiyor. En son 6 bölgeye ayrılan teşviklerde biz Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Van gibi illerle değerlendirildik. Bu da görüldüğü gibi Hakkâri tek girişi olan bir olmasından kaynaklı yol güzergahında başka illere bağlantısı olmadığı bir yer; geçiş noktası değil bu sebeple diğer saydığım illere yatırım yapılırken bize hiç yatırım yapılmadı. Sadece kent merkezinde olan kurumların kendi yaptıkları ihaleler vardır. (...) Üniversite kampusu yapılıyor şu an ve kampus inşaatı TOKİ'ye verildi. TOKİ ise direk işçisi ve malzemesini hep dışarıdan getiren bir firma ile çalışıyor. Bunun Hakkâri'ine herhangi bir faydası şimdiye kadar olmadı. Sadece perakende bir ekonomiye yani memurun sabit maaşıyla daha çok geçinen bir yerel ekonominin olduğunu söylemek mümkündür. Kamu kurumlarına geçici olarak alınan işçilerin olduğu ve bunlar son dönemlerde oldukça artmaktadır. İŞKUR aracılığıyla bunun gerçekleştirildiği görülmektedir. İşçi ve korucu alımı olduğunda büyük bir yığılma oluyor. Hakkâri'de genç nüfus göz önünde bulduğunda aslında bunun büyük bir işsizlik sorununun dışı vurumu olduğunu görebiliriz. Bu alınan işçilerin mesleki yeterliliklerinin olmadığını da biliyoruz. Sadece orda 500 ya da 1000 kişi istihdam ediliyor. Bunlar 6 aylık veya bir yıllık dönemler şeklinde çalışıyor. Bir süreklilik yok ve çalıştıkları kurumlara çok yarar sağlamadıkları görülüyor. Ellerinde bir mesleki yeterlilik olmadığından daha çok ayak işleri olarak tabir edilen işlerde çalıştıkları ve çalıştığı yerdeki personelle çok uyum içerisinde olmadığı görülüyor. Devletin bu tür olanaklar sunması önemli olmakla birlikte işsizlik sorununa çözüm değildir. Devlet eliyle buraya yatırım yapılması bizim en önemli talebimizdir. Çünkü dışarıdan birinin gelip Hakkâri'ye yatırım yapması mevcut durum göz önünde tutulduğunda çok zordur. Güvelik sorununun oldukça ciddi bir boyutta olması Hakkâri'nin yeraltı ve yerüstü konumuna rağmen yatırıma olumsuz bir etkisi olduğunu belirtmek gerekiyor. Bunlara rağmen biz Hakkâri Ticaret ve Sanayi Odası olarak daha önce de hükümetlerle yaptığımız görüşmelerde Devlet eliyle büyük bir

çimento fabrikasının kurulmasına yönelik tekliflerimiz oldu. Bunun dışında su paketlenme tesisi kurulabilir. İki ülkeye sınır kapısı olduğundan dolayı tekstil fabrikası kurulabilir ve bunun dış ülkelere ihracatı yapılabilir. Bunların gelişmesiyle işsizliğe kalıcı bir çözüm gelebilir. (...)Hakkâri'de beş yıl önce başlayan odalar birliğinin uzmanlaşmış meslek edinme kursları adı altında Milli Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR arasında yaptıkları protokol çerçevesinde biz geçmişte kurslar açtık. Ahşap mobilya, sıhhi tesisat, bilişim gibi kurslar vardı. Gençlere yönelik 25 kişilik kurslar şeklinde ve toplamda 150 kişilik kurslar açarak 4 aya kadar süren mesleki eğitim verdik. Fakat Hakkâri de sanayi olmadığından bu kurslardan mezun olan geçlerin pratik çalışma alanları olmamasından pek verimli sonuç alamadık. Proje devam etmesine rağmen bizler süreklilik sağlayamadığımızdan dolayı kapatıldı. Bizim dışımızda da mesleki eğitim veren kurumlar da vardır ama onlarda aynı sorunlarla karşı karşıya olduğunu söylemek isterim." (Hakkâri Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri, Fikret Keskin ile 05.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat)

Eğitim olanaklarının geliştirilmesi, yoksullukla mücadele konusunda uzun ve orta vadeli en etkili yöntemler arasındadır. Eğitim olanaklarının yetersiz olması yoksulluğa yol açan faktörlerin başında yer alır. Hakkâri eğitim kalitesi bakımından Türkiye'nin en yoksul kentleri arasındadır. Bu sebeple yoksullukla mücadele konusunda bu sorunun çözülmesi hayati önem arz etmektedir. Eğitim olanaklarının geliştirilmesi yoksul kesimin gelir elde etme yeteneklerini ve emeğin verimliliğini artırmakla birlikte, toplumun her alanda gelişmesinde en önemli faktördür.

Hakkâri ili eğitim olanaklarının en zayıf olduğu kent olmasından kaynaklı eğitim alanında izlenilmesi gereken politikalar önemlidir. Bu durum göz önüne alındığında yoksulluğu azaltmada eğitim alanında yapılması gereken temel stratejileri üç boyutta ele almak mümkündür (Aktan ve Vural, 2002 s.4):

1. Okul çağındaki çocukların temel eğitimden faydalanabilmesi için eğitim arzı (fiziki altyapı, öğretmen sayısı gibi) artırılmalıdır. Bölgenin ihtiyacı ölçüsünde fiziki altyapı inşa edilmeli ve inşaatlarda kaliteli ancak maliyet konusunda hesaplı malzemeler kullanılmalıdır. Yeterli sayıda öğretmenin görev yapması ve bu öğretmenlerin daha çok verimli olabilmesi için imkanların geliştirilmesi sağlanmalıdır.

2. Eğitim kalitesi artırılmalıdır. Öğrenci merkezli ve karşılıklı etkileşimi artırıcı öğretim metotları kullanılmalıdır. Katılımcılığın artırılması, okul araç gereçlerinin kalitesi artırılması, okul imkanları artırılması gibi eğitimin kalitesini artırıcı yöntemler izlenmelidir.
3. Eğitime yönelik talep artırılmalıdır. Kız öğrencilerin eğitimlerinin teşvik edilmesi, kız öğrencilerinin okula gelmesi konusunda sivil toplum kuruluşlarının etkin olması, kadın-erkek eşitliğini sağlayıcı önlemler uygulanması, yoksul çocukların okul masraflarının karşılanması gibi eğitime yönelik talep artırıcı yöntemlerin izlenmesi oldukça önemlidir.

Yukarda sayılan eğitim olanaklarını geliştirici ve katılımı artırıcı yöntemlerin Hakkâri ili için yoksulluğu azaltıcı faktörler arasında olduğunu belirtmek mümkündür. Bununla birlikte kent genelinde eğitim olanaklarının gelişmesi kenti her açıdan refaha kavuşturacak ve yoksulluğu azaltacak önemli bir faktördür. Hakkâri ili genelinde eğitim kalitesinin bu kadar kötü olmasının en büyük sebebi altyapı sorunları, eğitime teşvik edilmeme ve mevcut eğitimin ilin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olmamasıdır. Bu sebeple Hakkâri için eğitim olanaklarını geliştirilerek; öğrencilere yönelik eğitimi teşvik edici sosyal ve kültürel etkinliklerin artması eğitim kalitesini artırabilir.

Kent merkezinde bulunan Hakkâri Üniversitesinin de gerek altyapısal gerekse eğitim alanında ciddi sorunları bulunmaktadır. Kentin hem ekonomik hem de eğitim düzeyini artıran en önemli kurumların başında üniversiteler gelmektedir. Üniversitenin akademisyen ve açılan bölüm sayısı çok az düzeydedir. 2008 yılında kurulmasına rağmen Türkiye'nin diğer üniversitelerine göre gelişme bakımından pek ilerleme sağlayamamıştır. Bununla birlikte Türkiye'deki üniversiteler arasında eğitim kalitesi ve akademik performansı bakımında da en alt sıralarda yer almaktadır¹⁵. Bu sebeple Hakkâri ili üniversitenin getirdiği imkanlardan pek faydalanamamaktadır. Bunun için altyapı bakımından Hakkâri Üniversitesinin eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca eğitim kalitesinin artırılması için akademik kadroların güçlendirilmesi ile birlikte öğrencilere yönelik sosyal ve kültürel etkinliklerin artırılması önemlidir. Bunlarla birlikte ise üniversitenin reklamının yapılması özellikle de üniversitelerin tercih

¹⁵ Erişim Tarihi 06.01.2016: http://tr.urapcenter.org/2014/2014_t5.php

dönemlerinde tanıtımlarının artırılması konusunda gerekli maddi olanakların geliştirilmesi kentte yoksullukla mücadele konusunda önemli katkılar sunabilir.

"(...) Kırsal kesimde kadrolu öğretmenlerin deneyimsiz veya ücretli öğretmen olması eğitim kalitesini ciddi derecede düşürüyor. Buna bir de ailelerin eğitimsiz ve ilgisiz olması eklenince eğitim konusunda batı illeri ile Hakkâri arasında uçurum yaratıyor. (...) Bence en temel çözüm her bölgenin kendi özel şartlarına göre eğitim politikaları geliştirilmesidir. Örneğin öğretmen sirkülasyonunu azaltacak özlük haklarının iyileştirilmesi, öğretmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi önlemler alınmalıdır. Hakkâri'ye gelen öğretmen geldiği ilk gün gitme hesapları yapıyor. En fazla üç yıl kalıyor. Ve ilk atama oluyor yani çok deneyimsiz. Bölgenin şartlarına uyum sağlayacak politikalar yetersiz. Bölgenin kültürel dokusuna uygun eğitimi teşvik edecek iyileştirmeler yapılmalı. Öğretmen - öğrenci - veli üçgeni çok kopuk. Velilerin eğitim sürecine katılımını güçlendirecek proje ve programlar yürütülmeli. Hakkâri'de Eğitim Sorunları (genelde ülkemizin, özelde ise ilimizin) içerisinde bulunduğu ortam nedeniyle eğitimde istenilen başarı maalesef elde edilemiyor. Öğrenciye doğruyu, güzeli, hakkı ve adaleti öğretmesi beklenen öğretmen yetiştirilmesi konusunda maalesef ağır aksak yürümekte. Hakkâri'ye has politik, kültürel, coğrafik ve sosyal yaşam farklılıkları bu olumsuzluğa katkı sunan faktörlerdir. İlimizde çalışan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun tercih dışı atanmaları beraberinde isteksiz ve motivasyonsuz olarak çalışma durumunu ortaya çıkarmaktadır. (...) Kısa süre içinde ayrılma düşüncesindeki bir öğretmenin öğrencisini tanıması, öğrencisine yol göstermesi, yardım etmesi imkansız hale gelmektedir. (...) Bölgede görev yapan öğretmenlerin özlük ve mali haklarında yapılacak iyileştirmeler, sosyal ve kültürel ortamın zenginleştirilmesi, aile eğitimine ağırlık verilmesi, bölgede görev yapacak öğretmenlerin yöresel şive ve dilleri öğrenmesi orta vadeli iyileştirmeler olarak sayılabilir. (...) Ülkede yaşayan her bireyin kendisini eşit, mutlu ve özgür hissettiği, haksızlığa uğramadan yetenekleri ölçüsünde her seviyedeki yönetim kademesinde görev alabileceği algısının zihinlerde yer aldığı anda problemlerin sonlanacağı kanaatindeyim. Taşradaki illerin öğretmenlerinin en az yarısı o il halkından olmalı. Bu bakımdan Hakkâri Üniversitesinin Hakkâri'nin öğretmen açığını ve devamlılığını sağlaması için eğitim fakültesini daha işler hale getirmesi lazım." (Hakkâri Üniversitesi, Akademisyen Yaşar KAPLAN, 09.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat)

Doğa turizmini geliştirmek, Hakkâri coğrafik ve tarihsel özellikleriyle turizm alanında potansiyeli olan bir kenttir. Dağları, buzullu gölleri, şelaleleri, yaylaları, derin vadileri, akarsuları bakımından doğa turizmi açısından önemli özelliklere sahiptir. Bu sebeple dağcılık, kış sporları, rafting, doğa yürüyüşü gibi turizm sektöründe önemli etkinliklerin rahat yapılabileceğİ bir kenttir. Bununla birlikte birçok medeniyetin izlerini taşıyan ve tarihsel olarak çok eski çağlara dayanan Hakkâri ilinde, turizmin tarihi ve kültürel alanında da önemli gelişmeler sağlayabilmektedir. Bu sebeple bu konuda Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Turizm Bakanlığının, turizmin gelişmesi konusunda hem tanıtım hem de maddi destekleme sunmaları önemlidir. Doğa ve kültür turizmini geliştirecek altyapı çalışmalarının hızlanması ve kış sporları için Hakkâri ilinin tercih edilmesi kentte işsizlik sorunu başta olmak üzere birçok sorunun çözümlenmesine katkı sunacaktır. Kentin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli gelişmeler sağlayabilir.

"(...) Hakkâri de doğa sporlarının her türlüşü(dağcılık, kaya tırmanışı, buz tırmanışı, doğa yürüyüşleri, uzun translar, rafting, akarsu kanosu, dağ bisikleti, oryantiring, kampçılık, kanyon yürüyüşleri, kayak, snowboard ve diğİer kar sporları, tur kayağı, yamaç paraşütü, motocros,) ile birlikte, inanç turizmi, av turizmi, gastronomi turizmi, yayla ve kültür turizmi gibi alanlarda oldukça elverişlidir. İlimizde turizmin gelişmesine yönelik, birkaç spor kulübü dışında neredeyse hiçbir kurum yada kuruluş proje üretmemektedir. Alt yapı yetersizliğı, ulaşım eksiklikleri, konaklama sorunları, gelişebilecek olan turizmin önünde engeldir. (...) Toplumun yaklaşımı, bakış açısı oldukça iyidir. Tur grupları ile köylere veya bazı mahallelere gidildiğı zaman, kent ve yöre halkı tarafından yüksek bir misafirperverlik, sahiplenme davranışları oluyor. Köyden alınan herhangi bir şey için ödenmek istenen ücret asla alınmıyor, turiste misafir muamelesi yapılıyor. Kurumlar bu konuda alt yapı yetersizliğine sahip olmalarına rağmen mevcut imkanları ile olabildiğince yardımcı olmaya çalışmaktadırlar. Hakkâri de turizmin canlanması için en önemli adım, bölgeye kalıcı bir barışın ve huzurun gelmesinden geçmektedir. Böyle bir durum oluşması halinde ilk etapta hiçbir yatırım yapılmadan bile doğa sporları alanında tur ve dağcı gruplarının gelmeleri sağlanabilir. Ardından kamu kurumları ve özel sektör alana yönelik yatırımlar yapmalı. Ulaşım sorunları çözülmeli, konaklama yeterliliğı sağlanmalı, özellikle inanç turizmi ve gastronomi turizminin geliştirilmesi projeler yapılmalı. Yurtdışı hedefli reklam ve tanıtımlar gerçekleştirilmelidir. Doğa sporları alanında

tırmanış, koşu, rafting, kano, kaya tırmanışı gibi alanlarda ilgili bölgelerde altyapı hazırlıkları yapılmalıdır. Örneğin: Tırmanış duvarları, rotaların belirlenmesi, parkurların başlangıç yerlerinde kamp ve ihtiyaç giderme alanları, kalıcı çadır, bongalow evler gibi. (...) Turizm bacasız fabrikadır, Bu durumda herkes kazanır. Berçelan yaylasında bir bakraç yoğurt satan kadından, ara transferlere kadar. Şehirdeki otellerden, köy evlerine kadar her türlü katkısı olacaktır. Ayrıca kültür tanıtımı açısından da avantajlıdır. Bölgede doğa sporları, inanç turizmi, gastronomi turizmi gibi önemli turizm adımlarının harekete geçmesi halinde bölge insanına katkısı olacağı gibi ülke geneli yoğun insan taşımacılığı örneğinde olacağı gibi, doğrudan yada dolaylı büyük faydası olacaktır. Bölgede yaşanan olumsuzluklar, elbette batına çok ciddi bir önyargıya sebep olmaktadır. Bu da batı ve ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan halkın buraya gelmesini engellemektedir. Bu olumsuz bakışın olumlu hale gelebilmesinin en etkili ve en önemli yolu turizmdir. Başka alanlarda yıllarca verilecek olan mücadele, turizm yolu ile aylarla sınırlanır ve kısa sürede net sonuç alınır. (...) Basında ilgili alanların turizme hazır olduğu görsellikleri ile işlenmesi gibi durumlar bölge üzerinde oluşan olumsuz havayı etkili bir şekilde azaltacaktır." (Hakkâri ilinde ikamet eden Hakkâri Dağcılık ve Spor Kulübü Başkanı Hacı TANSU ile 08.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat)

Konut sorununun giderilmesi, başta Hakkâri kent merkezi olmak üzere il genelinde inşaat sektörü gelişmemektedir. Özellikle kent merkezinde konut için uygun olan yerlerde kamu kurumları ve lojmanların önemli yer alması kentte konut sektörünün gelişmemesinde bir etkidir. Bu sebeple kamu kurumları ve lojmanlarının kent merkezinde kapladığı alanın halkın konut ihtiyacını karşılamak üzere özelleştirilmesi konut sektörünü geliştirebilir. Hakkâri ve ilçelerinde kenti kalkındırabilecek en önemli yerlerde güvenlik güçlerinin önemli bir yer kaplaması kentte konut sayısını sabitleştirerek, konut kiralarının artmasına sebep olmakta bu ise kentin kalkınmasında önemli bir engel olarak görülmektedir. Bu sorunu giderme noktasında belediye ve Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğünün koordineli bir şekilde hareket ederek kamu kurumları ve lojmanlarına ait yerlerden uygun görülenlerin halkın konut ihtiyacını karşılaması konusunda çalışmaları konut sorununu çözmeye önemli bir unsurdur.

"Bir yerin kent olabilmesi için öncelikle kenti taşıyacak bir hinterlandın olması gerekiyor. En az 100-120 yıllık konut sorununa cevap vermesi gerekiyor. Kent olmanın

ana unsuru bunlardır. Hakkâri ili kent için yeterli bir hinterlanda sahip değildir. (...) Konut sorunu sebebiyle Hakkâri'de yaşayanlar yatırımlarını başka illere yaptılar. Konut sorununun bu kadar büyük olmasının en büyük sebepleri arasında bölgede yaşanan terör olaylarıdır. Bu terör olaylarıyla birlikte devlet daha çok güvenlikçi politikalar oluşturmaya başlamıştır. Bu güvenlik politikaları sonucunda devletin özellikle İl Jandarma Komutanlığı ve Emniyet Müdürlüğü Hakkâri merkezinde büyük bir alana sahip olmuştur. Bu ise kentin konut alanını daraltmaktadır. Yeni konutlar yapılamıyor. Çünkü kent merkezinde en önemli araziler güvenlik güçlerinin denetimi altındadır. Bu sebeple konut sayısı belli bir oranın üzerine çıkamıyor. Bu ise beraberinde bir çok sorun getiriyor. En başta kira fiyatları çok yüksektir. Gelen öğretmenler, sağlık çalışanları ve diğer kamu çalışanları için zaten bir çok noktada sorun yaşamaktayken bide konut sorunun eklenmesi onların Hakkâri'de kalmamasını sağlamaktadır. Hemen tayin işleriyle uğraşmakta ve kentin kalkınmasında verimli olmamaktadır. Kamu çalışanları için gelirin çok yüksek olmaması sebebiyle maaşın önemli bir bölümünün kiraya verilmesi ve düzgün bir evde kalamaması yoksulluğu önemli ölçüde artırmaktadır. Kışın uzun olması nedeniyle yakıtında pahalı olduğu düşünüldüğünde oldukça önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Konut sorununun getirdiği diğer bir durum da kentin açılmamasıdır. Şu an kent merkezinde bulunan askeri lojmanların çoğu boş yani kimse kalmıyor. Şimdi o kullanılmayan lojmanlar yıkılsa ve devlet TOKİ destekli bir kentsel dönüşümle oraya 100 tane konut inşa ederse her konut dört daireden oluşursa dünya kadar ev olur. Burada işsiz kesim orada çalışır yani bir istihdam yaratılır. Bununla birlikte kaloriferci, bahçıvan, kapıcı gibi sabit iş imkanı sunar. En önemlisi ise şehre nefes aldırır. Çocuk alanları, parklar, bahçeler gibi birçok noktada gelişim sağlar. (...) Bu kısacası Hakkâri'nin yoksullukla mücadelesinde çok önemli katkılar sunar. İnsanların kendilerini çok rahat bir ortamda görmediklerinden kaynaklı harcamaları da azalmaktadır. Bunda esnafta önemli ölçüde etkilenmektedir. Planlı bir kentleşme olduğunda insanlar kendilerini rahat bir ortamda hissettiklerinde harcamalarını da ona göre yapar. Böylelikle yoksulluk Hakkâri için azalır. Konut sorununun çözümünde kamu kurumlarının koordineli çalışmaları oldukça önemlidir. Valilik, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Belediye, İl Özel İdaresi gibi kurumların ortak çalışması ve mevcut eksikleri tespit edip onların üzerine yoğunlaşması önemli gelişmeler sağlar. Ne yazık ki böyle bir ortak çalışma ortamı Hakkâri için söz

konusu değildir. Özellikle Belediye ve diğer kurumlar arasında koordine tam anlamıyla sağlanabilirse konut alanında önemli gelişmeler sağlanabilir. Hakkâri gibi illerde pozitif ayrımcılık olmalıdır. Yani kentsel gelişimin sağlanması için desteklemelerin çok boyutlu olması gerekiyor. Bu desteklemeler artması ve kentin inşaat konusunda gelişim sağlaması gereklidir. Öncelikle Devlet, Hakkâri ilini modern bir kent görünümüne kavuşturup daha sonra yerel yönetimlere ve diğer kamu kurumlarına vermelidir. İnsanları Hakkâri'de tutmak için konut sorununun çözülmesi gereklidir." (Hakkâri ilinde ikamet eden İnşaat Mühendisi Hiryâşi SOYDAN, 04.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat).

Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, Hakkâri ilinde sağlık hizmetlerine erişim oldukça önemli bir sorundur. Özellikle kışların sert geçmesi sebebiyle kırsal kesimde yaşayan nüfus sağlık hizmetlerinden yeteri kadar faydalanamamaktadır. Bu sebeple paletli ve helikopter ambulansların sayısının artırılarak il geneli ihtiyaç duyulan sayıya ulaşılması kentin sosyoekonomik gelişiminde önemlidir. Kent merkezi ve ilçelerinde hastanelerin tıbbi malzeme konusunda eksikliklerinin giderilmesi ve sağlık çalışanlarının artırılması kentin sosyal kalkınmasında önemli bir gelişme olarak ele alınabilir.

Hakkâri ilinde yoksulluğu azaltma konusunda sunulan öneriler Hakkâri ilinin mevcut sosyoekonomik durumu göz önünde bulundurularak sunulmuştur. Sunulan öneriler aslında Hakkâri ili için yoksulluğun azaltılması ve kentin kalkınmasının mümkün olabileceğini göstermektedir. Bunun için Hakkâri ilinin tarihsel, coğrafik ve kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak yapılacak yatırımların ve desteklerin kentin kalkınmasına hizmet edeceğini belirtmek gerekir.

" (...)Bu bölgede yaşanan sorunların hiç kuşkusuz sağlık hizmetlerine de negatif etkileri söz konusudur. Bu etkilerin en büyüğünün yaşandığı illerin başında Hakkâri gelmektedir. Şöyle ki sağlık hizmetinin arzının en önemli birimlerinden olan doktorların ve sağlık çalışanlarının güvenlik sorunu olan bir şehirde çalışma isteksizlikleri, söz konusu hizmetin yerine getirilmesinde aksaklıklara sebebiyet vermektedir. Hali hazırda Hakkâri'ye atanmış bir uzman doktorun mevzuata uygun bir fırsatını bulması halinde hemen Hakkâri'deki görevinden ayrılabilir. Bu durumda mevcut hastaların ve doktorun olmadığı zamanlardaki hastaların tedavi olma şansı ortadan kalkmaktadır.

Son 10 yıllık süreçte şehir merkezi için ve Yüksekova ilçesi için inşa edilen devlet hastane binaları, sağlık hizmetleri talebini karşılayacak büyüklükte olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında personel sayısı ve araç, makine teçhizat konusunda bir artış olmuştur. Bunun sağlık hizmetlerinin sunumunda olumlu etkileri olmuştur ancak sağlık hizmetleri yalnızca tedavi edici değil aynı zamanda koruyucu hizmetleri de kapsamaktadır. Şehir ve ilçe merkezlerinin dışında özellikle güvenlik sorunları arttıkça koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumu daha da zor hale gelmektedir. Kaldı ki tedavi edici hizmetlerin yerine getirildiği merkezi birimlerde bile yukarıda belirtilen güvenlik problemleri sonucu oluşan sağlık personeli eksikliği, hizmetlerin ciddi boyutta aksamasına neden olmaktadır. (...) Etkinsizliklerin azaltulmasına yönelik, eğitim düzeyinin artırılması, halkın ilaç kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi, koruyucu sağlık hizmetlerine odaklanılması gibi uzun vadeli amaçların yanında, etkinsizlikleri yalnızca hizmet maliyetlerinin düşürülmesi olarak görmeden daha çok hizmeti optimal düzeyde yerine getirme yoluna gidilmelidir. Daha fazla hasta bakmanın daha sağlıklı bir toplum anlamına gelmediği, son yapılan analizlerde de görülmüştür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Hakkâri'de sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi kuşkusuz terör sebebiyle başarılı olmamaktadır. Yukarıda bahsi geçen analizler Hakkâri'de ikinci planda yer almaktadır. Çünkü hizmeti arz edecek insan kaynağı temel olarak güvenlik problemi sebebiyle Hakkâri'ye ya hiç gelmemekte ya da gelince fırsatını bulduğu anda şehri terk etmektedirler." (Hakkâri ilinde ikamet eden Hakkâri Üniversitesinde Akademisyen Yaşar AKDAĞ,10.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakat)

SONUÇ

Yoksulluk nedenleri ve sonuçları bakımından bir toplumun kalkınmasını ve toplumsal düzeni engelleyen önemli bir faktördür. Toplumsal refahı sağlamak için yoksullukla mücadele politikaları oluşturmak devletlerin en önemli görevleri arasındadır.

Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk en önemli toplumsal sorunlardan biridir. Yoksulluk sorununu çözmek ve toplumsal düzeni sağlamak için devletlerin birlikte hareket etmesi günümüzde yoksullukla mücadelede en etkin yöntemler arasındadır. Devletler öncelikle ekonomilerini güçlendirme yönünde çalışmalar içerisinde olduğu ve bununla birlikte gelir dağılımındaki eşitsizliği çözmeye çalışarak da toplumsal refahı artırmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde sadece devletlerin kendi içinde yoksullukla mücadele politikaları oluşturmaları pek mümkün değildir. Çalışmada belirtildiği gibi çok boyutlu yoksullukla mücadele politikaları oluşturan uluslararası kurum ve kuruluşların desteğiyle devletler yoksullukla mücadelede önemli sonuçlar almaktadırlar.

Türkiye'de yoksullukla mücadele politikaları dönemler arası farklılıklar göstermektedir. Fakat özellikle de 1990'dan sonra kurumsallaşan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye bu yıllardan sonra uluslararası kurumlarla ortak hareket etmeye başlamış ve bu kurumların belirlediği politikaları ülke genelinde uygulamaya çalışmıştır. Özellikle Türkiye-AB ilişkilerinde ekonomik kalkınma, ilişkilerin en önemli yanını oluşturmaktadır. Kalkınmanın nasıl belirleneceği ve yoksullukla mücadelede nasıl kullanılacağı konusunda Türkiye, AB'nin bu konularda oluşturduğu politikalarla güdümlü politikalar oluşturmuştur. Bir uyumun söz konusu olduğu ve bununda önemli gelişmeler sağladığı belirtilebilir.

Türkiye'de yoksulluğu artıran durumlar bölgeden bölgeye değiştiği görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan terör olayları bu bölgedeki yoksulluğun en önemli sebepleri arasındadır. Artan terör olayları ve beraberinde gelen köy boşaltmalarıyla nüfusun önemli bir kesimi göçe zorlanmıştır. Bu zorunlu olarak gerçekleşen göçler beraberinde yoksulluğu getirmiştir. Günümüzde bile bölgedeki mevcut yoksulluk halinin en önemli sebepleri arasında 1990'lı yıllarda yaşanan terör olayları olduğunu söylemek mümkündür.

Hakkâri ilinde de benzer bir sürecin işlediği görülmektedir. Kentin en önemli kalkınma kaynağı olan tarım ve hayvancılık, yaşanan siyasi olaylarla birlikte önemli ölçüde azalmıştır. Kırsal kesimde yaşayan ve çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfus kent merkezine veya başka kentlere gitmiştir. Yaşanan göçler sebebiyle hayvancılık durma noktasına gelmiş ve hayvancılık faaliyetlerini yapabilecek nüfus dağılmıştır. Üstelik uzun yıllardır hayvancılık ile uğraşmayan kesim için tekrar bu tür faaliyetlerde bulunmak zor olmuştur. Bu sebeple Hakkâri ilindeki yoksulluğun en önemli nedenini hayvancılık faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi olarak görmek mümkündür.

Hakkâri ilinin mevcut yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, yoksulluğu önemli ölçüde azaltabilecek boyutta olmasına rağmen, terör ve sosyal sorunlar nedeniyle aşılması zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyoekonomik boyutta yoksulluğun Hakkâri ili için ortaya çıkardığı en önemli sonuçlar arasında işsizlik ve beraberinde gelen kaçakçılık sorunudur. Kaçakçılık günümüzde bile Hakkâri halkı için önemli bir geçim kaynağıdır. İran ve Irak devletine sınır olması ve sınır hattının da dağlık olmasından dolayı geçişlerin rahat olması kaçakçılığı daha da artırmaktadır.

Yoksullukla mücadelede Hakkâri ilinde çeşitli Sivil Toplum Örgütleri, kamu kurumları ve bir kısım kanaat önderleri ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkan sonuçlara bakarak şunlar söylenebilir: Göç eden vatandaşların geri dönüşünün sağlanması, tarımsal faaliyetlerin devlet katkısıyla desteklenmesi, istihdam politikaları kentin kendi koşullarına uygun olarak oluşturulması, eğitim olanaklarının geliştirilmesi, doğa turizminin geliştirilmesi, konut sorununun giderilmesi ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi gibi öneriler yer almaktadır.

Sonuç olarak, yapılan saha çalışması ve literatür araştırmaları neticesinde Hakkâri ilinde mevcut yoksulluk sorununun 1980 sonrası yaşanan terör olaylarıyla doğrudan ilişkisi olduğu tespiti yapılmıştır. Hayvancılık faaliyetlerinin günümüzde durma noktasına gelmesinde 1990'lı yıllardan günümüze kadar bir faaliyetin olmamasından kaynaklı hayvancılık ile uğraşan nüfusun olmamasıdır. Bununla birlikte yapılan saha çalışmaları ve literatür araştırmaları neticesinde yoksulluğu azaltmaya yönelik öneriler de sunulmuştur. Hakkâri ilinde yaşanan yoksulluk sorunu bir çok kentsel sorunu da beraberinde getirmiştir. Kentin mevcut altyapı sorunları ve çarpık kentleşme bunun en

somut örneğidir. İl genelinde sosyal imkanların az olmasından dolayı gelen öğretmenlerin, doktorların ve diğer kamu çalışanlarının konut sorunu yaşamaları ve kente adapte olamamaları kentin sosyal ve ekonomik gelişimini olumsuz etkilemektedir. Kültürel ve sanatsal faaliyetlerin az olması da kentin yoksulluğunu artırmaktadır. Genç nüfusun fazla olduğu Hakkâri ilinde eğitim olanaklarının gelişmemesi ve mesleki eğitimlerin az olması nedeniyle işsizlik oldukça yüksek bir orana sahiptir. Genç nüfusun üretim mekanizmalarına dahil olmaması ve çoğunlukla işsiz olması yoksulluğu tüm boyutlarıyla artıran önemli faktörler arasındadır. Fakat tüm bu olanaksızlıklara rağmen mevcut ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi ve kalkınmaya yönelik politikaların artmasıyla yoksulluğun azalacağı bir durum da söz konusudur. Terör olaylarının sona ermesi ile birlikte kentin yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle kalkınma politikalarının oluşması kentte turizm ve ticaret alanında önemli oranda güç kazandırması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Arpacioğlu, Ö. ve Yıldırım M. (2011). "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğın Analizi", *Niğe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 2
- Aksan, G. (2009). *Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, C. Coşkun ve Vural, Y. (2002). "Gelir Dağılımlında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminolojisi, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri", *Hak İş Konfederasyonu Yayını*.
- Aktan, C. Coşkun (2002). "Globalleşme ve Yoksulluk", *Hak İş Konfederasyonu Yayını*.
- Aysan, A.F. ve Dumludağ, D. (2014). *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Battal, Ö. (2010). *Hakkâri İlinin Sosyal, Ekonomik ve Sosyal Yapısı (1950-2010)*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beken, H. G. (2006). *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Boratav, K. (2014). *Türkiye İktisat Tarihi (1908- 2009)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2015). *Dünya'dan Türkiye'ye İktisattan Siyasete*, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Buğra, A. (2013). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalışkan, Ş. (2010). "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk". *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 59

- Çavdar, T. (2015). *Türkiye'nin Açlık, Fukaralık ve Yoksulluk Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çeştepe, H ve Genç, Ö (2011). "Bretton Woods Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları ve Stratejileri". *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7 Sayı:14.
- Çondur, F. ve Cömertler, N. (2010). "Çevre Kirliliği ve Yoksulluk İlişkisi: Büyük Menderes Havzası Örneği". *Ekonomi Bilimleri Dergisi* Sayı:2.
- Danışoğlu, A. Ç. (2004). "Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerine Etkileri". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi*. (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- DPT (1962). *1963-1967 Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)*. Ankara: DPT Yayınları.
- DPT (1967). *1968-1972 Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (1972). *1973-1977 Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (1978). *1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (1984). *1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (1989). *1990-1994 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (1995). *1996-2000 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (2000). *2001-2005 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (2006). *2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (2007). *Dokuzuncu kalkınma Planı 2007-2013 Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (2010). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye*. Ankara: DPT Yayınları
- DPT (2013). *2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı*. Ankara: DPT Yayınları
- Erdoğan, N. (2011). *Yoksulluk Halleri; Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. İstanbul: İletişim Yayınları

- Erol, N. (2006). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürses, D. (2007). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17 Sayı:1
- Gündoğan, N. (2008). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele". *Ankara Sanayi Odası (ASO)*. .
- Güneş, M. (2012). "Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği". *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:24.
- Güney, A. (2014). *Hakkâri İlinde Bölgesel Kalkınmayı Hızlandırmada, Bölgesel Gelir Adaletsizliğini ve İşsizliği Azaltmada Devletin ve KOBİ'lerin Rollerini*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk; Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabaş, T. (2006). "A.Sen'in Yaklaşımına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları". *Ekonomik Yaklaşım Dergisi* Sayı: 60-61.
- Karagöl, E.T ve Bingöl A.S (2013). "Türkiye-IMF İlişkilerinde Yeni Dönem" *Seta Analiz Dergisi*, Sayı: 67.
- Kaya, A.M. (2007). *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hakkâri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, (2010). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kesgin, B. (2012). "Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik", *SDÜ Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ağustos, Sayı:26.

- Kılıç, S. (2013). "Çevre Sorunları ve Yoksulluk" *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Sayı:1.
- Memiş, H. (2014). "Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:5 Sayı:1.
- Önen, M. (2010). "Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Örneği", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 79.
- Özbek, A. (2011). "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31.
- Özdek, Y. (2002). "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları", Ankara: *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü*.
- Özden, K. ve Arabacı A. (2007). "Yoksullukla Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü", Çanakkale: *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler*.
- Öztürk, İ. (2006). "Dünya Bankası Politikaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 3, No. 1, Haziran.
- Öztürk, N. (2002). "IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:57 Sayı:4
- Pekten, A. (2006). "Genel Sağlık Sigortasının Getirdiği Yenilikler". *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 61.
- Sapançalı, F. (2005). "Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2005/3
- Söylemez, S. (2009). *Küreselleşen Dünyada Yoksulluk sorununun İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenses, F. (2014). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2004). "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", *Economic Research Center (ERC) Working Paper in Economic 04/09*, Ağustos 2004.

- Taçyıldız, Ö. (2006). *Türkiye'de Yoksulluk ve Basına Yansıması*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü.
- Tireli, M. (2009). *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*. (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi). Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Topgül, S. (2013). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması". *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2.
- Toprakkaya, Ö. (2013). "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerde Sosyo Ekonomik Boyutuyla Görelî Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu: İngiltere ve Türkiye Karşılaştırmalı Örneği", *Kamu-İş*, Cilt: 13, Sayı:2.
- TÜİK (2014). *2013 Yoksulluk Çalışması*. Sayı: 16204
- TÜİK (2015). *2014 Yoksulluk Çalışması*. Sayı: 18690
- TÜİK (2014). *2013 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları*. Sayı: 16083
- TÜİK (2015). *2014 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları*. Sayı: 18633
- Tüylüoğlu, Ş. (2005). Burak, "İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*
- UNDP (1990). *Human Development Report*. Newyork: Oxford University Pres.
- UNDP (1997). *Human Development Report*. Newyork: Oxford University Pres.
- UNDP (2005). *Human Development Report*. Newyork: Oxford University Pres.
- UNDP (2011). *Human Development Report*. Newyork: Oxford University Pres.
- UNDP (2015). *Human Development Report*. Newyork: Oxford University Pres.
- World Bank (1980). *World Development Report*. 1980
- Yıldırım, S. (2014). "Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:2
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). "Göç ve Yoksulluk; Hakkâri Örneği, Gaziantep Üniversitesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10

Yılmaz, S. (2006). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Savaşım Politikaları İçindeki Yeri: Eskişehir Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, L. (2008). *Avrupa Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Geleceği: Lizbon Stratejisi ve Türkiye*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı.

VGM (2014). *VGM 2015-2019 Stratejik Plan*, Ankara.

Yalçın, N. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hakkâri İl, Gıda ve Tarım İl Müdürlüğü, *2014 Faaliyet Raporu*, Hakkâri.

Hakkâri Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, *Hakkâri İl Çevre Durum Raporu*, Hakkâri.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.unhcr.org.tr/?content=648>, Erişim Tarihi:12.11.2015:

<http://www.std.org.tr/dunyada-yoksullukla-mucadele-yaklasimlari-ve-temel-politikalar-sayfa-269.html>, Erişim Tarihi: 22.12.2015

<http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 22.12.2015

<http://www.deu.edu.tr/userweb/yasemin.yeginboy/dunyabankasi.ppt>, Erişim Tarihi: 24.12.2015

<https://ferlalors.files.wordpress.com/2011/01/yoksullukla-mucadele-ve-toplumsal-iletic59fim2.pdf>,Erişim Tarihi: 24.12.2015

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=105>, Erişim Tarihi: 28.12.2015

<http://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/corporate/UNDPyiTaniyalim.pdf>, Erişim Tarihi: 25.12.2015

<http://www.bmdergi.org/tr/2015-insani-gelisme-raporu-calisma-kavramini-ele-alacak>, Erişim Tarihi: 24.12.2015

<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>, Erişim Tarihi: 08.01.2016

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=67>, Erişim Tarihi: 08.01.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4846&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ye%C5%9Fil>, Erişim Tarihi: 10.01.2016

<http://www.sgk.com.tr/142-Makale-genel-saglik-sigortasina-50-soru-50-cevap.html>,
Erişim Tarihi: 10.01.2016

<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/HAKKÂRİ.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2015

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, Erişim Tarihi: 05.11.2015

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=degisken>, Erişim
Tarihi: 10.08.2016

EKLER

EK 1.

Hakkâri Üniversitesinde akademisyen olarak görev yapan Yaşar KAPLAN ile 09.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır.

1-) Hakkâri'nin kırsal ve merkezi mevcut eğitim şartlarını nasıl değerlendirirsiniz?

Teknik ve donanım açısından ciddi bir sıkıntı ve imkansızlık yok aslında. Ancak kırsal kesimde kadrolu öğretmenlerin deneyimsiz veya ücretli öğretmen olması eğitim kalitesini ciddi derecede düşürüyor. Buna bir de ailelerin eğitimsiz ve ilgisiz olması eklenince batı illeri arasında uçurum yaratıyor

2-) Hakkâri'de eğitim standartlarının gelişmesinde katkı sunan projeler ve desteklemeler var mıdır? Eğer varsa yeterli midir?

Yerel düzeyde uygulanan projelerin pek bir etkisi yok demek yanlış olmaz. Ulusal düzeyde yürütülen projeler ise (mesleki eğitim ve kız çocuklarının okullaşması vb) merkezde tasarlanır ama yerelin sorunları ve özel şartları bilinmeden hazırlandığı için etkili olamıyorlar

3-) Hakkâri ili için eğitim kalitesini artırıp Türkiye ortalamasında bir konuma gelebilmesi için neler yapılabilir? Bu konuda devletin, eğitimcilerin ve toplumun rolü nedir?

Bence en temel çözüm her bölgenin kendi özel şartlarına göre eğitim politikaları geliştirilmesidir. Örneğin öğretmen sirkülasyonunu azaltacak özlük haklarının iyileştirilmesi, öğretmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi önlemler alınmalıdır. Hakkâriye gelen öğretmen geldiği ilk gün gitme hesapları yapıyor. En fazla üç yıl kalıyor. Ve ilk atama oluyor yani çok deneyimsiz. Bölgenin şartlarına uyum sağlayacak politikalar yetersiz. Bölgenin kültürel dokusuna uygun eğitimi teşvik edecek iyileştirmeler yapılmalı. Öğretmen - öğrenci - veli üçgeni çok kopuk. Velilerin eğitim sürecine katılımını güçlendirecek proje ve programlar yürütülmeli.

Hakkâri’de Eğitim Sorunları (genelde Ülkemizin, özelde ise ilimizin) içerisinde bulunduğu siyasi bunalımlar nedeniyle eğitimde istenilen başarı maalesef elde edilemiyor. Öğrenciye doğruyu, güzeli, hakkı ve adaleti öğretmesi beklenen öğretmen yetiştirilmesi konusunda maalesef ağır aksak yürümekte. Hakkâri’ye has politik, kültürel, coğrafik ve sosyal yaşam farklılıkları bu olumsuzluğa katkı sunan faktörlerdir. İlimizde çalışan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun tercih dışı atanmaları beraberinde isteksiz ve motivasyonsuz olarak çalışma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Motivasyonsuz olarak derse giren bir öğretmenin bir an önce ilden ayrılmak için alternatifler üretmesi sonucu öğrenciyi tanımadan ona bir şey vermeden görev yeri değişmektedir. İlde çalışma süresi çok kısa olan bir öğretmenin büyük başarılar imza atması beklenemez. Kısa süre içinde ayrılma düşüncesindeki bir öğretmenin öğrencisini tanıması, öğrencisine yol göstermesi, yardım etmesi imkansız hale gelmektedir. Bunun dışında öğretmenlerin öğrenci velilerini tanımadan önyargılı yaklaşımları, kültür ve dil farklılıkları nedeniyle yeterince iletişim kuramamaları diğer bir olumsuzluk olarak sayılabilir. Ayrıca öğrencilerin anadilleri dışında Okul öncesinden itibaren Türkçe konuşmaya ve öğrenmeye koşullandırmalarında eğitimdeki diğer bir dezavantaj olarak sayılabilir. Yukarıdaki olumsuzlukların ortadan kaldırılması, kısa vadede bitirilmesi zor görünüyor. Ancak orta ve uzun vadeli stratejiler ile bu dezavantajları bitirilebilir. Bölgede görev yapan öğretmenlerin özlük ve mali haklarında yapılacak iyileştirmeler, sosyal ve kültürel ortamın zenginleştirilmesi, aile eğitimine ağırlık verilmesi, bölgede görev yapacak öğretmenlerin yöresel şive ve dilleri öğrenmesi orta vadeli iyileştirmeler olarak sayılabilir. Bunun yanında en büyük ve en önemli sorun olan Anadilde eğitim engelinin kaldırılarak isteyen kişi ve kurumların tüm dillerde eğitim veren kurumları hizmete açabilmeleridir. Ülkede yaşayan her bireyin kendisini eşit, mutlu ve özgür hissettiği, haksızlığa uğramadan yetenekleri ölçüsünde her seviyedeki yönetim kademesinde görev alabileceği algısının zihinlerde yer aldığı anda problemlerin sonlanacağı kanaatindeyim.

Taşradaki illerin öğretmenlerinin en az yarısı o il halkından olmalı. Bu bakımdan Hakkâri Üniversitesinin Hakkâri’nin öğretmen açığını ve devamlılığını sağlaması için eğitim fakültesini daha işler hale getirmesi lazım.

EK 2.

Hakkâri İlinde ikamet eden göç mağduru eğitimci Engin KORKMAZ ile 07.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır. Kendisine Hakkâri ilinde yoksulluk ile göç sorunu arasında ilişki nasıl açıklarsınız? Göç edilen aileler nasıl sorunlarla karşılaştılar? Köye geri dönüş için devletin adım atması durumunda karşılığı ne olur? gibi sorular sorulmuştur.

Hakkâri bir tarım ve hayvancılık bölgesidir. Hakkâri'de 1990'lara herkes köylerinde yaşamaktaydı. Hatta o dönemler devlet memuru olan denildiğinde kimseye bu cazibeli gelmiyordu. Babam dahi o dönem Köy Hizmetlerinde çalışıyordu ve çok şikayetçiydi. Derdi ki ben niye memurluk yapıyorum. Gidip köyde tarım ve hayvancılık işlerinde çalışsam daha iyidir derdi. Yani öyle bir durum vardı ki kimse gelip kentte yaşamak istemiyordu. Kent merkezinin köylü nüfus üzerinde pek bir cazibesi yoktu. Kendilerine göre refah düzeyleri çok yüksekti.

1990'lardan sonra özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan terör olaylarından sonra Hakkâri köylerinde yaşayan birçok insan zorunlu göçe tabi tutuldu. Bununla birlikte kent merkezine gelen zorunlu göç mağdurları işsiz kaldı. Aslında bir anlamda sudan çıkan balığa döndüler. Daha önce kimse işsiz güçsüz değildi. Yoksul değildi. Kent merkezine gelen nüfus kentin verdiği o havaya kapıldılar. Baktılar geç uyanınca ve herhangi bir iş yapmayınca bir şekilde döngü dönüyor. Bu biraz gelenleri tembelleştirdi. Devletin verdiği çocuk paraları, İŞ-KUR'un mevsimlik işçileri, koruculuk maaşı gibi durumlar bir şekil aileyi geçindirmekteydi. Ama bu uzun vadede götürmedi.

Daha sonraki yıllarda köylere dönüş çok etkili olmadı. Gidenler aslında çok fazla üretim sağlayamadı. Tek tük aileler vardı bu durum ise sorunu çözecek bir gelişme değildi. Çünkü çiftçilerin kazanabilmesi için köylerin komünal bir şekilde çalışmaları gerekmektedir. Bu da şudur; köyde her evin koyununun olması lazım çünkü bir evde üç koyun olsa bunun geliri kendisine gider. Fakat her evde hayvan olduğu düşünüldüğünde çoban parası ve hayvan ürünlerinin fazla olmasının ortaya çıkaracağı bir kalkınmadan söz edilebilir. Bu sebeple Hakkâri için yoksulluk göçle birlikte had safhaya ulaştı. Tabi

göçler sayesinde aileler çocuklarını da okuttular. Buna da inanıyorum Hakkâri'ye gelen öğretmenler Hakkâri'de kalırlarsa üç beş yıl içerisinde eğitim sorunu çözülür.

Hakkâri bu göçler yaşanmadan önce şuan ki halinden çok daha küçüktü. Hane sayısı çok düşüktü. Hakkâri merkezde oturan yerlilerin çok fazla aşiret yapısıyla ilişkileri yoktu. Merkezde yaşayanların zaten büyük çoğunluğu devlet memuruydu. Kırsal nüfusla çok fazla işleri olmazdı. Kırsal nüfus köyde üretilen ürünleri satmak için kent merkezine gelirdi. Ticaretini yaptıktan sonra ise pek fazla kalma ihtiyacı duymazdı. Hakkâri'nin mutfağı köylerden gelen ürünlerle ikame edilirdi.

1990'lardan sonra yaşanan göçlerde ilk olarak kent merkezine gelirken büyük bir travma içerisindeydik. Büyük bir boşluk içerisinde gördük. Bazen akşama kadar evde oturuyorduk. Çünkü gidecek bir yerimiz yoktu. Çarşıya gidildiğinde yapacak bir şey veya vakit geçirecek şeyler bulamıyorduk. Köyde küçük çocukların bile bir işi vardı. Herkes işinde gücündeydi. Belli bir hayat standartlarımız vardı. Biz yazın ortasında köyümüzü boşalttık. Ekinlerin toplama zamanıydı ve hayvanların bir kısmı telef oldu bir kısmı da çok ucuz fiyata satıldı. Birden her şeyin tam tersine dönmesi bizde büyük bir tahribat yarattı.

İlk geldiğimizde göç edenlerin büyük çoğunluğu yanlarında kendilerini ikame edecek kadar paraları vardı. Yani sıfırdan gelmediler. Bu sebeple ilk dönemde gelen aileler büyük ekonomik sorunlar yaşamadı. Fakat ellerindeki paralar sınırlıydı ve çok uzun zaman onlara yetecek kadar da değildi. Herkes ev yapmaya çalıştı.

Son olarak, geri dönüşler üzerine şunları belirtmek gerekir. Hakkâri merkezde ve diğer yerlere giden göç mağdurları çok fazla geri dönüşe sıcak bakmıyor. Bunun çok zor olduğunu söylemek gerekiyor. Gelen aileler çocuklarını okutup işe gireceklerini beklediği için veya istihdam kendilerine sağladığı için pek geri dönüşlerin sağlanacağını sanmıyorum. Devlet, köylere geri dönüşleri sağlamaya yönelik bir çok program oluşturmasına rağmen kenttin cazibeliği artık geri dönüşleri zor hale getirmektedir. Kaldı ki artık bir iki kuşak araya girdi. Bizim gibi ailelerin çocukları artık topraktan bile uzaklaştı. Bu sebeple artık dönülerin zor olacağını söylemek isterim.

EK 3.

Hakkâri Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri Fikret Keskin ile 05.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır. Kendisine "Hakkâri ilinin mevcut ekonomik sorunları nelerdir? İstihdam sorununun çözülmesi için neler yapılmalıdır? Yoksulluğun Hakkâri ilindeki ekonomik boyutunu nasıl değerlendiriyorsunuz? gibi sorular sorulmuştur.

İlimiz hem Irak hem de İran'a sınırı olan özel konuma sahiptir. İran sınırında Esendere Sınır Kapısında yapılan ithalat ve ihracatın yere pek yansımaları yoktur. Hakkâri iki ülkeye sınır kapıları olan bir köprü konumunda olmasına istihdama da bu çerçevede pek bir katkı sunduğu söylenemez. Irak sınırına geçen yıl Üzümlü sınır kapısı açıldı. Şu an güvenlik sebebiyle kapalı durumdadır. İş çevresi için ümidimiz olan bu sınır kapılarının yerel ekonomimize bir faydası olmadığı sadece bir kaç ihracatçı firma bu sınır kapılarından faydalandı. Bunlar istihdama, ekonomiye, sanayiye yönelik hiçbir katkı sağlamadı. Bunun dışında özel müteşebbislerin de Hakkâri de yatırım yapmadığı görülüyor.

Hükümetler değiştikçe teşvikler veriliyor. Fakat Hakkâri'ye özgü kalkınmacı teşviklere pek rastlamadığımızı söylemek gerekiyor. En son 6 bölgeye ayrılan teşviklerde biz Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Van gibi illerle değerlendirildik. Bu da görüldüğü gibi Hakkâri tek girişi olan bir olmasından kaynaklı yol güzergahında başka illere bağlantısı olmadığı bir yer; geçiş noktası değil bu sebeple diğer saydığım illere yatırım yapılırken bize hiç yatırım yapılmadı. Sadece kent merkezinde olan kurumların kendi yaptıkları ihaleler vardır. Bu ihaleleri alan firmaların istihdama katkısı olmadığını söyleyemeyiz. Fakat işsizlik sorununu çözecek bir yapısı yoktur. İnşaat sektörü geçmişte iyiydi. Dönemsel olarak yani yaz mevsiminde bir yarar sağlıyordu. Hem yereldeki firmaların yaptığı alışverişten hem de çalışılan işçiler fayda gördü. Fakat son dönemlerde inşaat sektöründe bir azalmanın olduğunu söylemek gerekir.

Üniversite kampusu yapılıyor şu an ve kampus inşaatı TOKİ'ye verildi. TOKİ ise direk işçisi ve malzemesini hep dışarıdan getiren bir firma ile çalışıyor. Bunun Hakkâri iline herhangi bir faydası şimdiye kadar olmadı. Sadece perakende bir

ekonomiyle yani memurun sabit maaşıyla daha çok geçinen bir yerel ekonominin olduğunu söylemek mümkündür.

Kamu kurumlarına geçici olarak alınan işçilerin olduğu bunlar son dönemlerde oldukça artmaktadır. İŞKUR aracılığıyla bunun gerçekleştirildiği görülmektedir. İşçi ve korucu alımı olduğunda büyük bir yığılma oluyor. Hakkâri'de genç nüfus göz önünde bulunduğu anda aslında bunun büyük bir işsizlik sorununun dışı vurumu olduğunu görebiliriz. Bu alınan işçilerin mesleki yeterliliklerinin olmadığını da biliyoruz. Sadece orda 500 ya da 1000 kişi istihdam ediliyor. Bunlar 6 aylık veya bir yıllık dönemler şeklinde çalışıyor. Bir süreklilik yok ve çalıştıkları kurumlara çok yarar sağlamadıkları görülüyor. Ellerinde bir mesleki yeterlilik olmadığından daha çok ayak işleri olarak tabir edilen ve çalıştığı yerdeki personelle çok uyum içerisinde olmadığı görülüyor. Devletin bu tür olanaklar sunması önemli olmakla birlikte işsizlik sorununa bir çözüm değildir.

Devlet eliyle buraya yatırım yapılması bizim en önemli talebimizdir. Çünkü dışarıdan birinin gelip Hakkâri'ye yatırım yapması mevcut durum göz önünde tutulduğunda çok zordur. Güvelik sorununun oldukça ciddi bir boyutta olması Hakkâri'nin yeraltı ve yerüstü konumuna rağmen yatırıma olumsuz bir etkisi olduğunu belirtmek gerekiyor. Bunlara rağmen biz Hakkâri Ticaret ve Sanayi Odası olarak daha önce de hükümetlerle yaptığımız görüşmelerde Devlet eliyle büyük bir çimento fabrikasının kurulmasına yönelik tekliflerimiz oldu. Bunun dışında su paketleme tesisi kurulabilir. İki ülkeye sınır kapısı olduğundan dolayı tekstil fabrikası kurulabilir ve bunun dış ülkelere ihracatı yapılabilir. Bunların gelişmesiyle işsizliğe kalıcı bir çözüm gelebilir.

Kurumsal firmaların az olduğu ve daha çok günöbirlik kendi işlerini yürüten işletmeler vardır. Bu şekilde çalışan firmaların kentin ekonomisine pek katkı sunmadığını söylemek gerekir.

Hakkâri'de beş yıl önce başlayan odalar birliğinin uzmanlaşmış meslek edinme kursları adı altında Milli Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR arasında yaptıkları protokol çerçevesinde biz geçmişte kurslar açtık. Ahşap mobilya, sıhhi tesisat, bilişim gibi kurslar vardı. Gençlere yönelik 25 kişilik kurslar şeklinde ve toplamda 150 kişilik

kurslar açarak 4 aya kadar süren mesleki eğitim verdik. Fakat Hakkâri de sanayi olmadığından bu kurslardan mezun olan geçlerin pratik çalışma alanları olmamasından pek verimli sonuç alamadık. Proje devam etmesine rağmen bizler süreklilik sağlayamadığımızdan dolayı kapatıldı. Bizim dışımızda da mesleki eğitim veren kurumlar da vardır ama onlarda aynı sorunlarla karşı karşıya olduğunu söylemek isterim.

EK 4.

Hakkâri ilinde ikamet eden inşaat mühendisi Hiryaşi SOYDAN ile 04.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır. Kendisine "Hakkâri ilinde yaşanan konut sorunu ile yoksulluğu nasıl ilişkilendirmek mümkündür? Konut sektörünün gelişmesi Hakkâri ilinde yoksulluğu nasıl etkiler?" gibi sorular sorulmuştur.

Bir yerin kent olabilmesi için öncelikle kenti taşıyacak bir hinterlandın olması gerekiyor. En az 100-120 yıllık konut sorununa cevap vermesi gerekiyor. Kent olmanın ana unsuru bunlardır. Hakkâri ili kent için yeterli bir hinterlanda sahip değildir. Özellikle göçle beraber birçok insanın kent merkezinde yaşaması konut sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hal almasını sağladı. İstanbul kadar bir coğrafyası olmasına rağmen konut sektörü bir türlü gelişmemiştir.

Konut sorunu sebebiyle Hakkâri'de yaşayanlar yatırımlarını başka illere yaptılar. Konut sorununun bu kadar büyük olmasının en büyük sebepleri arasında bölgede yaşanan terör olaylarıdır. Bu siyasi sorunlarla birlikte devlet daha çok güvenlikçi politikalar oluşturmaya başlamıştır. Bu güvenlik politikaları sonucunda devletin özellikle İl Jandarma Komutanlığı ve Emniyet Müdürlüğü Hakkâri merkezinde büyük bir alana sahip olmuştur. Bu ise kentin konut alanını daraltmaktadır. Yeni konutlar yapılamıyor. Çünkü kent merkezinde en önemli araziler güvenlik güçlerinin denetimi altındadır. Bu sebeple konut sayısı belli bir oranın üzerine çıkamıyor Bu ise beraberinde bir çok sorun getiriyor. En başta kira fiyatları çok yüksektir. Gelen öğretmenler, sağlık çalışanları ve diğer kamu çalışanları için zaten bir çok noktada sorun yaşamaktayken bide konut sorunun eklenmesi onların Hakkâri'de kalmamasını sağlamaktadır. Hemen tayin işleriyle uğraşmakta ve kentin kalkınmasında verimli olmamaktadır. Kamu çalışanları için gelirin çok yüksek olmaması sebebiyle maaşın önemli bir bölümünün kiraya verilmesi ve düzgün bir evde kalamaması yoksulluğu önemli ölçüde artırmaktadır. Kışın uzun olması nedeniyle yakıtında pahalı olduğu düşünüldüğünde oldukça önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konut sorununun getirdiği diğer bir durum da kentin açılmamasıdır. Şu an kent merkezinde bulunan askeri lojmanların çoğu boş yani kimse kalmıyor. Şimdi o kullanılmayan lojmanlar yıkılsa ve devlet TOKİ destekli bir kentsel dönüşümle oraya

100 tane konut inşa ederse her konut dört daireden oluşursa dünya kadar ev olur. Burada işsiz kesim orada çalışır yani bir istihdam yaratılır. Bununla birlikte kaloriferci, bahçıvan, kapıcı gibi sabit iş imkanı sunar. En önemlisi ise şehre nefes aldırır. Çocuk alanları, parklar, bahçeler gibi birçok noktada gelişim sağlar. Kentte çalışan kamu çalışanları bu tür olanaklarla daha fazla kalır ve daha fazla kente hizmet üretirler. Özellikle eğitimcilerin iyi ve kaliteli eğitim vermelerine bu gelişme hizmet etmiş olur. Bu kısacası Hakkâri'nin yoksullukla mücadelesinde çok önemli katkılar sunar.

İnsanların kendilerini çok rahat bir ortamda görmediklerinden kaynaklı harcamaları da azalmaktadır. Bunda esnafta önemli ölçüde etkilenmektedir. Planlı bir kentleşme olduğunda insanlar kendilerini rahat bir ortamda hissettiklerinde harcamalarını da ona göre yapar. Böylelikle yoksulluk Hakkâri için azalır.

Konut sorununun çözümünde kamu kurumlarının koordineli çalışmaları oldukça önemlidir. Valilik, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Belediye, İl Özel İdaresi gibi kurumların ortak çalışması ve mevcut eksikleri tespit edip onların üzerine yoğunlaşması önemli gelişmeler sağlar. Ne yazık ki böyle bir ortak çalışma ortamı Hakkâri için söz konusu değildir. Özellikle Belediye ve diğer kurumlar arasında koordine tam anlamıyla sağlanabilirse konut alanında önemli gelişmeler sağlanabilir.

Hakkâri gibi illerde pozitif ayrımcılık olmalıdır. Yani kentsel gelişimin sağlanması için desteklemelerin çok boyutlu olması gerekiyor. Bu desteklemeler artması ve kentin inşaat konusunda gelişim sağlaması gereklidir. Öncelikle devlet Hakkâri ilini modern bir kent görünümüne kavuşturup daha sonra yerel yönetimlere ve diğer kamu kurumlarına vermelidir. İnsanları Hakkâri'de tutmak için konut sorununun çözülmesi gereklidir.

EK 5.

Hakkâri ilinde ikamet eden Hakkâri Üniversitesinde Akademisyen Yaşar AKDAĞ, 10.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır. Kendisine "Hakkâri ilinde sağlık hizmetleri ne düzeydedir? Sağlık hizmetleri kentin ekonomik yapısı ile nasıl ele alınabilir? Hakkâri ilinde mevcut sağlık hizmetleri ne düzeydedir?" gibi sorular sorulmuştur.

Hakkâri’de sağlık hizmetleri konusuna girmeden önce Türkiye’de sağlık harcamaların konusuna değinmek istiyorum. Bilindiği gibi toplam sağlık harcamaları içindeki kamusal sağlık harcamaları %77 düzeyindedir. Geri kalan harcamalar özel sağlık harcamalarıdır. Hakkâri’de özel sağlık hizmeti veren hastane düzeyinde bir kurum var olmadığından (diş klinikleri dışında) sağlık hizmetlerinin tamamı kamusal sağlık hizmetleri şeklinde uygulanmaktadır. Dolayısıyla Hakkâri ilinde sağlık hizmetleri devletin sağladığı hizmetler dışında bir alternatifin bulunmadığı kolaylıkla söylenebilir.

Bu bölgede yaşanan sorunların hiç kuşkusuz sağlık hizmetlerine de negatif etkileri söz konusudur. Bu etkilerin en büyüğünün yaşandığı illerin başında Hakkâri gelmektedir. Şöyle ki sağlık hizmetinin arzının en önemli birimlerinden olan doktorların ve sağlık çalışanlarının güvenlik sorunu olan bir şehirde çalışma isteksizlikleri, söz konusu hizmetin yerine getirilmesinde aksaklıklara sebebiyet vermektedir. Hali hazırda Hakkâri’ye atanmış bir uzman doktorun mevzuata uygun bir fırsatını bulması halinde hemen Hakkâri’deki görevinden ayrılabilir. Bu durumda mevcut hastaların ve doktorun olmadığı zamanlardaki hastaların tedavi olma şansı ortadan kalkmaktadır. Son 10 yıllık süreçte şehir merkezi için ve Yüksekova ilçesi için inşa edilen devlet hastane binaları, sağlık hizmetleri talebini karşılayacak büyüklükte olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında personel sayısı ve araç, makine teçhizat konusunda bir artış olmuştur. Bunun sağlık hizmetlerinin sunumunda olumlu etkileri olmuştur ancak sağlık hizmetleri yalnızca tedavi edici değil aynı zamanda koruyucu hizmetleri de kapsamaktadır. Şehir ve ilçe merkezlerinin dışında özellikle güvenlik sorunları arttıkça koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumu daha da zor hale gelmektedir. Kaldı ki tedavi edici hizmetlerin yerine getirildiği merkezi birimlerde bile yukarıda belirtilen güvenlik problemleri sonucu oluşan sağlık personeli eksikliği, hizmetlerin ciddi boyutta aksamasına neden olmaktadır.

Sağlık hizmetlerinin arzını temel olarak doktorlar ve sağlık personeli belirlemektedir. Ekonomi biliminde piyasa mekanizmasının başarısızlığına neden olan unsurlardan birisi de asimetrik bilgi problemidir. Sağlık hizmetlerinde de doktor ve hasta arasındaki bilgi asimetrisi, hastanın hastalığı ile ilgili tedavisi konusunda doktorun önerdiği tedavi dışında bir seçeneğinin olmadığı duruma işaret eder. Eğitim düzeyinin düşük olduğu yerlerde doktorun tedavi için öngördüğü müdahale ve reçetesine yazdığı ilaçlar konusunda hiçbir bilgiye sahip olmayan hastanın bu tedaviyi uygulanmasını kabul etmek dışında şehrin içinde başka bir seçeneği oluşmamaktadır. Mesleki etiğe uymayan davranışlara sahip bir doktor, kolaylıkla hastanın hiç ihtiyaç duymadığı bir tedavi yöntemini uygulayabilmektedir. Örneğin sağlık sisteminde önemli değişimler meydana getiren Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde hastanelerin yerine getirilen hizmetlerden için gelir elde etme ve maliyetleri azaltma gibi güdülen amaçlarla ve performans esaslı ücretlendirme yoluyla ameliyat sayısı ve tedavi edilen hasta sayısı artmaya başlamıştır. Ortalama 50-60 hastanın tedavisi için zaman ayıran bir doktor söz konusu programın uygulanmasından sonra günde 200'ün üzerinde hasta "tedavi ettiği" görülmüştür. Asimetrik bilginin var olduğu bu hizmetlerde eğitim düzeyinin düşük olduğu Hakkâri ilini düşündüğümüz zaman toplumsal olayların oluşturduğu kutuplaştırma hizmeti yerine getiren doktorların davranışlarını da etkileme ihtimalini barındırabilmektedir. Şöyle ki; kadın doğum polikliniğinde, kalbi atan ceninin atmadığını dile getirip hastayı kürtaja zorlama, hastaya sormadan tüblikasyon denilen kadının bir daha hamile kalma ihtimalini ortadan kaldıran uygulamayı hastaya açıklamadan karar verilmesi gibi uygulamaların görüldüğü dile getirilmektedir. Bunun yanında ağız ve diş sağlığı polikliniğinde, normal bir durumda diş için kanal tedavisi uygulanması mümkünken, diş hekiminin doğrudan dişin çekilmesine karar vermesi ve hastanın eğitim düzeyi üzerinden bir üstünlük hissiyatı içerisinde itirazını hiç dikkate almaması gibi sorunlar sürekli olarak görülmüştür.

Türkiye'de sağlık harcamaları OECD ülkeleri ortalamasının çok altında yer almaktadır. GSYH'ya oranla Türkiye'de sağlık harcamaları %5,4 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015). OECD ortalaması ise 2013 yılı için % 8,9 olarak gerçekleşmiştir(OECD, 2015). Sağlık harcamalarının arttırılması sağlık hizmetlerinin etkinliğini etkileyebilir mi gibi bir soruyla başlayabilir miyiz?Joumard, Andre ve Nicq (2010)'in ve Grigoli ve Kapsoli (2013)'nin sağlık harcamalarına dayalı hayata yaptığı analizlerde,sağlık

harcamalarını artırmadan ziyade yapılan harcamaların etkinliği üzerine odaklanmışlardır. Sağlık sistemindeki etkinsizliklerde % 10 düzeyindeki bir azaltma sağlık harcamalarının % 0,7 düzeyinde artışına denk geldiğini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında sağlık harcamalarını % 50 düzeyinde artırmanın sağlığa dayalı hayatta kalma süresini yalnızca 1 yıl uzattığını analiz etmişlerdir. Bu bilgiler ışığında sağlık harcamalarını artırmak yerine etkinsizlikleri azaltmak, hizmetleri uzun vadede daha sürdürülebilir hale getirdiği söyleyebilir.

Etkinsizliklerin azaltılmasına yönelik, eğitim düzeyinin artırılması, halkın ilaç kullanımını konusunda bilinçlendirilmesi, koruyucu sağlık hizmetlerine odaklanması gibi uzun vadeli amaçların yanında, etkinsizlikleri yalnızca hizmet maliyetlerinin düşürülmesi olarak görmeden daha çok hizmeti optimal düzeyde yerine getirme yoluna gidilmelidir. Daha fazla hasta bakmanın daha sağlıklı bir toplum anlamına gelmediği, son yapılan analizlerde de görülmüştür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Hakkâri’de sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi kuşkusuz yaşanan terörden kaynaklanan güvenlik sorunlarına sebebiyet vermesi ve akabinde sağlık hizmetlerinin etkin üretimine de engel teşkil etmektedir. Yukarıda bahsi geçen analizler Hakkâri’de ikinci planda yer almaktadır. Çünkü hizmeti arz edecek insan kaynağı temel olarak güvenlik problemi sebebiyle Hakkâri’ye ya hiç gelmemekte ya da gelince fırsatını bulduğu anda şehri terk etmektedirler.

EK 6.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Hakkâri İl Müdürlüğünde Ziraat Mühendisi olarak görev yapan Mehmet HATİPOĞLU ile 01.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır. Kendisine "Hakkâri ilinin mevcut tarım ve hayvancılık faaliyetleri ne düzeydedir? Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için neler yapılabilir?" gibi sorular sorulmuştur.

Hakkâri il yapısı gereği engebeli yer şekillerine sahiptir. Bundan dolayı tarım hayvancılığa göre biraz daha arka planda kalıyor. Parsellerin de küçük ve birbirinden uzak olmasından kaynaklı tarım gelişmeye çok uygun değildir. Bu sebeple Hakkâri ili için daha çok aile içi tarıma uygun bir yapısının olduğunu söyleyebiliriz. Yani aile kendi sebze ve meyve ihtiyacını karşılamakta bu sebeple tarım ürünlerinin dışarıya satışı az olmaktadır. Ayrıca devletin köylere geri dönüş için sunduğu imkanlar yeterli düzeyde ve cazip olmadığından dolayı tarımda gelişme sağlanamamıştır.

Hayvancılığın Hakkâri ili için en önemli boyutlardan olduğunu belirtmek gerekiyor. Son süreçlerde hayvancılık alanında devletin sunduğu destekler oldukça önemlidir. Bu desteklerle birlikte hayvancılığın il genelinde en cazip sektör haline gelmesi amaçlanmaktadır. Fakat bu desteklerle birlikte hayvancılık gelişti ama tarım gelişmedi. Gerek kurumsal bazda gerekse Hakkâri Ziraat Mühendisleri Odası bünyesinde çiftçileri bilinçlendirme konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Hakkâri'nin sınır bölgesinde olması ve iki ülkeye sınır kapısının olmasından kaynaklı tarım ve hayvancılığın üretiminin artırılmasıyla ihracat yapılması hedeflerimiz arasındadır. Devlet nezdinde destekler önemli ölçüde verilmektedir. Fakat tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfusun şehir merkezlerinde olması ve bundan kaynaklı olarak kent yaşamının cazibesini köy yaşantısına tercih etmesi bu desteklerin yeterli düzeyde faydalanmamasını sağlamaktadır. Oysa önceki yıllarda öyle olmadığı kırsal kesimde yaşayan nüfusun 100 metrekarelik alanda bile bir aile geçindirdiğinin şahidiyim. Bir aile küçük bir arazide meyve ve sebzesini yetiştirdiğini aynı zamanda hayvancılıkla uğraştığını gördüm.

Hakkâri'nin en güzel yanlarından biri doğan yaşamın olmasıdır. Gübre tüketiminin çok fazla olmadığı görülüyor. Kalkınma açısından şunları belirtmek gerekir:

Hakkâri insanı biraz karşıyı görme yani garantici bir bakış açısına sahiptir. Bunu sağlamak için ailelerden somut olarak bu alanla uğraşıldığında kazanç elde ettiğinin görmesi gerekiyor. Bununla birlikte KDV ve ÖTV gibi vergilerde indirimin sağlanması önemlidir. Gübre desteği, makine ekipmanları sunulması gibi olanaklar sunulursa kalkınma biraz daha hızlı olur. Bizim bölgede sera alanımız yok. İklimsel olarak sıcak olan Çukurca ve Üzümlü tarafında geçen yıl bir sera alanı bulduk. Çok güzel salatalık ekimi aldık ve meyve ürünleri aldık. Bu çiftçiler için önemli bir gelişmedir. Bu tür örneklerin artması önemlidir. Somut çalışmalar sonucunda etkileşim de artmaktadır. Ben bir Hakkârili olarak şunu söylemek isterim; biz hazıra alıştık bunu yavaş yavaş atmaya çalışıyoruz ama insanlarımızın en büyük eksikliği budur. Belki devletin bir zamanlar politikasıydı hep devletten al kendi çabalarından bir şey alma. Bir korucu maaşı veya İŞKUR aracılığıyla bulunan iş gibi düzenli gelir getirme ve hazıra konma tarım ve hayvancılık alanında cazibeyi kırmaktadır.

Son üç yıllık süreçte yaklaşık 1200 civarında ahır yaptık. Hayvanı olmayan kesim bile bu ahır desteği ile buna yöneldiği görüldü. Köyde arazisi olan ve kentte yaşayan kesim bu tür olanaklarla hayvancılığa yöneldi. Hayvancılık artık bu tür desteklerle daha cazip hale geldi.

Yüksekova bölgesinde tarımla ilgili çok fazla sıkıntı yok. Çünkü alanı müsait yani çok taşlık ve engebeli değildir. Fakat Çukurca ve Şemdinli bölgesinde bu sıkıntılar yaşanıyor. Bakıyor adam arazisi çok engebeli makine giremiyor. İkel yöntemler bile yetersiz kalıyor. Bu sebeple bırakıyor tarımla uğraşmayı ve arazi boş kalıyor.

Hakkâri ilinde aileler kalabalık olmaktadır. Memur olan veya sabit gelirli olan bir şekilde geçimini sağlamaktadır. Bunlar dışında kalan kesim ise tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamak zorundadır. Tarım ve hayvancılık diğer kesimi geçindirecek en önemli sektördür.

Destekleme konusunda 2013 yılından itibaren koyun keçi, arı, birçok ürünün tohumu, karpuz fidesi gibi %50 hibe destekli ürünler dağıttık. Bunlar kalkınmada önemli desteklerdir. Bu sebeple bu tür desteklemeler devam etmektedir.

Arıcılık alanında 2013 yılında 3600 adet arı ailesi kurum olarak dağıttık. %90 civarında hibe desteğiyle çiftçilere dağıtıldı. 2013 yılında yazın Suriye tarafında gelen

toz bulutu ile o yıl bal üretiminde yeteri kadar verim alamadık. Sisteme kayıtlı olan kişilerin zararını karşıladık. 2014 yılında yaklaşık 400 arı ailesi dağıttık. Geçen yıl yani 2015 yılında ise 1.200.000 TL'li bir bütçe ile arı ailesi dağıttık. Hakkâri ekonomisine katkısı şudur; hem çiftçinin üretimini sağlamak hem de arıcılık alanında önemli potansiyeli olan kentte bu tür faaliyetlerin sürekliliğini sağlamak gibi katkılar sunmaktadır. Şemdinli bölgesinde ve Çukurca bölgesinin bir kısmında çok muazzam bir şekilde bal ortaya çıkmaktadır. Karadenizde çıkan Anzen Balının çok üstünde bir kaliteye sahip bal vardır. Bu kapsamda %50 hibeli kırsal kalkınma projeleri vardır. Hakkâri merkezde iki, Yüksekova ve Şemdinli'de birer adet toplamda kent genelinde dört adet bal paketleme tesisi bulunmaktadır. Fakat bu sektör tam olarak kurumsallaşamadığı için bal üretimi tamamen ilkel yöntemlerle satışa sunuluyor. Bu alanda bir markalaşma olsa toplayıp o marka etrafında üretilse bal alanında ülkemizin en önemli kentleri arasında yer alırdı. Şu an bal alanında herhangi bir ihracat söz konusu değildir. Normal şartlarda sınırdan balların giriş ve çıkışı yasak olmasına rağmen önüne geçilmiyor. İran tarafından kaçak yollarla bal gelmektedir. Biz bunu elimizden geldiğince önlemeye çalışıyoruz. İnsanlarımızın kendi ürettiği balı satmaya teşvik ediyoruz. Bu konuda insanlarımız yavaş yavaş bilinçlenmektedir.

EK 7.

Hakkâri ilinde ikamet eden Hakkâri Dağcılık ve Spor Kulübü Başkanı Hacı TANSU, 08.02.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır.

1-) Hakkâri'de mevcut turizm potansiyelini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Hakkâri'de turizm potansiyeli oldukça yüksektir. Bunun en önemli sebebi de yüksek dağların, derin vadilerin ve Alpin çayırların olmasıdır. Hakkâri de doğa sporlarının her türlü(dağcılık, kaya tırmanışı, buz tırmanışı, doğa yürüyüşleri, uzun translar, rafting, akarsu kanosu, dağ bisikleti, oryantiring, kampçılık, kanyon yürüyüşleri, kayak, snowboard ve diğer kar sporları, tur kayağı, yamaç paraşütü, motocros,) ile birlikte, inanç turizmi, av turizmi, gastronomi turizmi, yayla ve kültür turizmi gibi alanlarda oldukça elverişlidir.

2-) Hakkâri ilindeki turizm potansiyelinin gelişmesinde ne tür olanaklar mevcuttur? Ayrıca bu konuda Hakkâri'de toplumun ve kamu kurumlarının yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İlimizde turizmin gelişmesine yönelik, birkaç spor kulübü dışında neredeyse hiçbir kurum yada kuruluş proje üretmemektedir. Alt yapı yetersizliği, ulaşım eksiklikleri, konaklama sorunları, gelişebilecek olan turizmin önünde engeldir.

Ancak Cilo Dağcılık Kulübü gibi yoğun olarak dağcılık ve doğa sporları alanında yaptığı çalışmalar, mevcut potansiyelin ancak %5'ini kullanabiliyorlar.

Toplumun yaklaşımı, bakış açısı oldukça iyidir. Tur grupları ile köylere veya bazı mahallelere gidildiği zaman, kent ve yöre halkı tarafından yüksek bir misafirperverlik, sahiplenme davranışları oluyor. Köyden alınan herhangi bir şey için ödenmek istenen ücret asla alınmıyor, turiste misafir muamelesi yapılıyor. Kurumlar bu konuda alt yapı yetersizliğine sahip olmalarına rağmen mevcut imkanları ile olabildiğince yardımcı olmaya çalışmaktadırlar.

3-) Hakkâri ilinde turizmin canlanması,şehrin kalkınması açısından ne tür katkılar sunabilir (istihdam ve ekonomi açısından)?

Hakkâri de turizmin canlanması için en önemli adım, bölgeye kalıcı bir barışın ve huzurun gelmesinden geçmektedir. Böyle bir durum oluşması halinde ilk etapta hiçbir

yatırım yapılmadan bile doğa sporları alanında tur ve dağcı gruplarının gelmeleri sağlanabilir. Ardından kamu kurumları ve özel sektör alanına yönelik yatırımlar yapılmalı. Ulaşım sorunları çözülmeli, konaklama yeterliliği sağlanmalı, özellikle inanç turizmi ve gastronomi turizminin geliştirilmesi projeler yapılmalı. Yurtdışı hedefli reklam ve tanıtımlar gerçekleştirilmelidir. Doğa sporları alanında tırmanış, koşu, rafting, kano, kaya tırmanışı gibi alanlarda ilgili bölgelerde altyapı hazırlıkları yapılmalıdır. Örneğin : Tırmanış duvarları, rotaların belirlenmesi, parkurların başlangıç yerlerinde kamp ve ihtiyaç giderme alanları, kalıcı çadır, bongalow evler gibi.

4-) Hakkâri için doğa ve kültür turizminin gelişmesi ülkemiz için nasıl bir gelişme sağlayacaktır?

Öncelikle Hakkâri ve civarında yaşayan insanlar için oldukça etkili ve önemli bir gelir kaynağı olacaktır. Turizm bacasız fabrikadır, Bu durumda herkes kazanır. Berçelan yaylasında bir bakraç yoğurt satan kadından, ara transferlere kadar. Şehirdeki otellerden, köy evlerine kadar her türlü katkısı olacaktır. Ayrıca kültür tanıtımı açısından da avantajlıdır. Bölgede doğa sporları, inanç turizmi, gastronomi turizmi gibi önemli turizm adımlarının harekete geçmesi halinde bölge insanına katkısı olacağı gibi ülke geneli yoğun insan taşımacılığı örneğinde olacağı gibi, doğrudan yada dolaylı büyük faydası olacaktır.

5-) Bölgede yaşanan mevcut terörün, batıda yaşayan toplumun bölgeyi değerlendirirken olumsuz bir bakış açısı oluşturduğunu düşünüyor musunuz? Bu olumsuz bakış açısının ortadan kalkmasında turizm ne tür katkılar sunabilir?

Bölgede yaşanan olumsuzluklar, elbette batına çok ciddi bir önyargıya sebep olmaktadır. Bu da batı ve ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan halkın buraya gelmesini engellemektedir. Bu olumsuz bakışın olumlu hale gelebilmesinin en etkili ve en önemli yolu turizmdir. Başka alanlarda yıllarca verilecek olan mücadele, turizm yolu ile aylarla sınırlanır ve kısa sürede net sonuç alınır. Yeterli ve etkili reklam, bölgeden dönen herkesin değişen o bakış açılarının değerlendirilmesi. Basında ilgili alanların turizme hazır olduğu görsellikleri ile işlenmesi gibi durumlar bölge üzerinde oluşan olumsuz havayı etkili bir şekilde azaltacaktır.

EK 8.

Araştırmacı-yazar Halid Sadini ile 25.01.2016 tarihinde Hakkâri İlinde yapılan mülakattır. Kendisine "Hakkâri'de yoksulluk sorununu tarihsel boyutuyla nasıl ele alabiliriz? Yoksulluk Hakkâri'de eski dönemlerde ne düzeydeydi?" gibi sorular sorulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1980'li yıllara kadar Hakkâri, Van ve Musul'a hayvancılık yapan önemli konumdadır. Bununla birlikte kendine birçok konuda yetebilen kent Cumhuriyetten önce uzun yıllar boyunca Ortadoğu ülkelerine başta hayvancılık ürünleri olmak üzere birçok üründe ticaret yapan bir kent konumundaydı.

1982 yılında her ne sebeple yapılmış olursa olsun genel bir sayım yapılmış. Bu sayımda Hakkâri ilinde 2,5 Milyon küçükbaş hayvan olduğu tespit edilmiştir. Toplam Hakkâri nüfusu ise o dönemde 250 bin civarlarındadır. Yani fert başına 10 koyun düşüyor. Hakkâri'de ortalama bir ailenin 10 kişiden oluştuğu düşünöldüğünde Hakkâri ilinde yoksulluğun olması mümkün değildi. Hakkâri'de genellikle hayvan ürünleri yani peynir, yağ, bal, et gibi ürünlerle besleniyorlar. Bu ürünler ise Hakkâri'de 1989 yılına kadar haddinden fazla olan şeylerdi. Hakkâri'de bir köye herhangi bir yerden bir fakir insan geldiğinde kırsaldaki ona bir adet yün (bir koyun yünü), bir kilo tereyağı, bir kilo yoğurt ve bir kilo peynir verse her aile bu kişinin yıllık ihtiyacı karşılanır. Dolayısıyla Hakkâri halkı çok yakın bir döneme kadar yoksulluk nedir bilmezdi. 1989 yılında PKK köylere geldikten sonra devletin köyleri boşaltmasıyla yoksulluk başlamıştır. Zorunlu göç politikalarıyla başlayan süreçle birlikte yoksulluğun başladığını söylemek gerekir.

Hakkâri'de insanların yoksul olmasının sebebi şehirlerde yaşıyor olmalarıdır. Yoksulluk sorunu kendi doğal yaşam alanlarından kopmasından dolaydır. Yoksa her bir ailenin köyde kendi ikamelerini yapabilecek kadar malı ve mülkü vardı. Bir odada 10 çocuğun yatması bir költürdür. Bunu o dönemler yoksulluk göstergesi olarak görmemek lazım. Cehaletten kaynaklı bir şey olabilir ama kesinlikle yoksullukla alakalı değildir.

1990'a kadar hayvancılık alanında ticaret Yemen ve Hicaz'a kadar gitmekteydi. Kendine has bir ticari költür oluşmuştu. Bu 1990'lı yıllara kadar sınırlar arası ticaret, devletin güvenlik güçlerinden bağımsız kendi özgünlüğünde yapıyordu. 1992'den

sonra mecburi göçlerle birlikte halk hayvanlarını kendileriyle birlikte götüremiyordu. Bunun farkında olan Batman, Diyarbakır, Malatya gibi illerden gelen kişiler bu hayvanları çok ucuz fiyatlara aldılar. Çünkü askerler, hayvanları kendileriyle birlikte götürmelerine izin vermiyordu. Bu sebeple gelen yabancı tüccarların çoğu da aldıkları hayvanların parasını bile vermiyordu. Hakkâri halkının 1994 yılında çöpten topladığı ekmekle gündeme gelmesi böylesi bir durumdan sonra gelişmiştir. İnsanlar sattığı koyunların parasını alabilseydiler yine belirgin bir yoksulluk olmazdı. Hakkâri yoksulluğu böylesi bir durumla başladı.

Hakkâri'de ot biçme dönemi 40 gündür. Hakkâri'de herhangi bir aile yeteri kadar adamı olmadığı için hayvanlarına ot biçecek insanları dışarıdan getiriyordu. 1990 yılına kadar yılda en az 10 ile 15 bin insan çalışmaya gelmekteydi. Bunlar dönemsel olarak 40 ile 50 gün olarak gelip Hakkâri'de çalışmaktaydılar. Yani bu da göstermektedir ki yoksul değil tam aksine işveren bir şehirdir. Böylesi bir zenginlik şehirdeki tüm esnafın çalışması anlamına gelmekteydi. Bu ise genel bir kalkınmanın olduğunu göstermektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Süleyman BOZKUŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Diyarbakır- 22/12/1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F -Uluslararası İlişkiler-2007
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurum	T.C. Maliye Bakanlığı
İletişim	
E-posta Adresi	bzkslymn@gmail.com
Telefon	05323978238